V. Contribuţia surselor

Cele discutate pînă acum au scos la iveală numeroase trăsături legate de constituirea aspectului literar al vechii române literare, precum şi de rolul traducerilor biblice în edificarea acestuia. Studiul traducerilor este în măsură să revele comportamentele ce au dus la structurarea aspectului literar, precum şi caracteristici pe care acest aspect le-a dobîndit astfel. Privind la modalităţile în care traducerile se constituie, există şi acţionează, se pot extrage mai multe seturi de informaţii ce permit concluzii valide în legătură cu căile particulare de constituire a traducerilor, cu multiplele mize care le animă, cu modalităţile în care acestea interacţionează şi, desigur, cu felul în care acest act participă la edificarea aspectului literar.

Întrucît o scriere care decurge dintr-un act de traducere prezintă diferenţe consistente comparativ cu scrierea rezultată ca urmare a unui act de compunere originală, interpretările la care se supune o traducere trebuie să plece de la datele şi concluziile furnizate de analiza felului în care a fost tradus respectivul text. De asemenea, există o deosebire cît se poate de consistentă între rezultatul unui act de traducere a unui singur text şi cel al unui act de traducere a două sau mai multe texte. În plus, o astfel de analiză furnizează numeroase date privitoare la existenţa unei tehnici şi a unor metode de traducere, gradul de stăpînire al acestora, exerciţiul contactelor dintre limbi, gradul de dezvoltare a aspectului literar al limbilor în contact, rolurile diferiţilor factori implicaţi direct sau indirect (limba traducător, receptor).

> Privind la condiţiile în care au fost create aceste texte se observă că, fiind traduse şi revizuite într-o limbă cu destul de puţine opţiuni şi diferenţiată în oarecare măsură pe zone dialectale, provenind de la indivizi cu diferite concepţii asupra felului în care se face o traducere, ele constituie mai degrabă rezultate ale unei munci independente. Avînd în vedere inexistenţa unui sistem de metode de traducere, precum şi unele condiţii concrete în care acest act se desfăşura, este cert că textul de tradus nu fusese studiat integral în prealabil, ceea ce ducea la o acută lipsă a imaginii de ansamblu, carenţă generatoare de grave urmări. În

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

cazul în care era utilizată şi o altă versiune străină, sau o traducere românească, uneori, acestea aproape că nu se mai constituiau în surse de sugestii, ci ajungeau chiar să îndeplinească aceeaşi funcţie cu cea a versiunii principale de tradus. În plus, fiind vorba despre traduceri şi compilaţii, în ceea ce priveşte impactul lor asupra limbii române, trebuie menţionat că interferenţele dintre limbile aflate în contact au fost de natură a induce oscilaţii şi tulburări de sistem.

Primul pas care poate permite efectuarea unor analize lingvistice, traductologice şi culturale relevante îl constituie aflarea sursei sau surselor traducerii. În cazul traducerilor care au la bază o singură sursă, verificările privesc doar identificarea corectă a respectivei surse. Pentru secolul al XVI-lea românesc, unele traduceri decurg din urmarea fidelă a unor texte slavone, lucru uşor de probat. Adeseori, însă, nu se poate şti cu certitudine care anume text slavon a constituit sursa şi modelul respectivei traduceri.

Orientarea primă se face în funcţie de unele date culturale şi filologice, analiza presupuselor surse oferind apoi certitudini. Verificările sînt necesare chiar şi în cazul textelor cu traducere intralineară (precum CB sau EV.SIB.). Alte traduceri ale aceluiaşi secol au mai multe surse, în acest caz fiind important de aflat felul în care acestea contribuie la alcătuirea respectivei traduceri. În afară de aflarea surselor, tot acest travaliu ştiinţific procură, totodată, o multitudine de alte informaţii, de la caracteristicile actului traducerii la cele ale procesului de constituire a aspectului literar.

V.1. Lipsa de relevanţă a unor porţiuni de text este o realitate firească şi des întîlnită, întrucît nu orice porţiune de text poate oferi indicii şi argumente privind relaţiile unei traduceri cu o sursă. În cazul existenţei mai multor texte-sursă, principala cauză a incertitudinii o constituie nivelul ridicat de asemănare sau chiar identitatea (formală şi/sau de conţinut) dintre acestea, în condiţiile în care textul-ţintă nu se abate de la modelul său, oricare va fi fost acesta. Întrucît sursele pot genera, în egală măsură, ceea ce apare în textul-ţintă, astfel de porţiuni de text nu pot oferi puncte de sprijin într-un astfel de demers.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

Alteori, textul-ţintă pare a fi rezultantă a contribuţiei ambelor surse, adică o compilaţie destul de reuşită. În unele dintre aceste cazuri, însă, poate fi vorba doar despre o aparenţă, rezultat al aceluiaşi tip de apropiere dintre cele două texte. În cele ce urmează, vom ilustra discuţia cu exemple din *Palia* de la Orăştie (1582), care are ca surse *Pentateuhul* lui Gaspar Heltai şi o ediţie a *Vulgatei*.

V.1.1. O primă situaţie care poate a fi adusă în discuţie este cea dată de segmentul de sub *Gen*., 2, 4: „Aşa fură ceriul şi pământul, cînd făcură-se, în dzi cînd făcu Domnedzeu ceriul şi pământul", alături de: „Eképen lött a Meny es Föld, mikor terömtetténec: Az idöbe, mikor az WR Isten a Földet es a Mennyet chinala" şi de: „istae generationes caeli et terrae quando creatae sunt in die quo fecit Dominus Deus caelum et terram", pentru care este greu de arătat ce versiune se urmează, maghiară sau latină. Versetul se află într-o porţiune de text care a fost creată cu aportul masiv al textului latin. Deşi începutul versetului pare a pleda – destul de slab, de altfel – în favoarea textului maghiar, anumite elemente care apar la o analiză fină pledează pentru textul latin. Astfel, magh. „Eképen lött" ar fi impus, dacă era urmat, o traducere precum: „în felul acesta/astfel, se făcură/fură făcute", după cum magh. „Az idöbe" s-ar fi redat prin „în vremea". Textul românesc pare mai aproape de cel latin, deşi poate fi una din acele situaţii în care relaţia genetică dintre latină şi română conduce la o astfel de asemănare.

Principalul element care trebuie subliniat aici este asemănarea dintre cele două modele, în fapt, posibilităţile extrem de reduse de a reda, în mod rezonabil diferenţiat, respectivul conţinut, iar pentru analist imposibilitatea de a obţine certitudini argumentate privitor la sursă.

V.1.2. Analiza triadei de sub *Gen*., 4, 1: „Şi Adam conoscu muierea lui, Evva, şi fu tăroasă şi născu pre Cain şi zise: «Dobîndi omul pre Domnul»", „ADAM KEDIG meg ismere Heuat az ö Feleséget: Ki fogada es szüle Caimot, es monda: Meg nyertẽ az WRnac Emberét", „Adam vero cognovit Havam uxorem suam quae concepit et peperit Cain dicens possedi hominem per Dominum" arată că, deşi textul românesc prezintă urme ale ambelor versiuni, latină şi maghiară, se

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

poate crede că, mai degrabă, versiunea de bază, cea urmată în principal, a fost cea latină, cea maghiară orientînd doar pe traducător în procesul de generare în limba română a unui text accesibil.

> Încă de pe acum trebuie subliniat că, în procesul de consultare constantă a celor două versiuni-model, traducătorul PO se foloseşte de versiunile sale, în primul rînd pentru a înţelege textul la nivel conceptual, abia apoi construindu-şi propriul text pe modelul uneia dintre surse, pe model combinat sau eliberat de modele. Prin faptul că traducătorul are ca principală grijă construcţia unui text accesibil destinatarului, deci fără a se preocupa de urmarea modelelor, mărcile acestora nu pătrund mereu în textul românesc.

V.1.3. În cazul versetului 4, din *Gen.*, 4: „Şi caută Domnul cu milă pre Avel şi pre darurele lui", este dificil de arătat care dintre cele două versiuni a fost urmată aici: „et respexit Dominus ad Abel et ad munera eius" (*Gen.*, 4, 4) sau: „Es kedues szömmel neze az WR Habelre es az ö aldozattyara". Singurul element care s-ar putea constitui în marcă ar fi loc.adv. *cu milă*. Atît lat. ***respicio***, care avea şi sensul 'a privi cu îngăduinţă, cu bunăvoinţă', cît şi magh. ***kedues*** puteau fi redate astfel. Chiar dacă se poate spune că textul românesc nu redă, la nivel formal, construcţia din maghiară: „kedues szömmel neze", 'privi cu ochi îngăduitori, buni', faptul acesta nu arată neapărat că textul românesc provine din cel latin. Sub aspect semantic, soluţiile sînt cît se poate de apropiate. Ştiind că, în numeroase situaţii, autorul român compilează, caută soluţii în ambele texte, inovează, traduce conţinutul spre a-l plămădi în română, îl rescrie dînd la iveală forme noi, unele inspirate de tipare culte, altele cît se poate de româneşti, este foarte dificil de aflat dacă, în acest caz, a prevalat vreo sursă.

V.1.4. Neconcludent este şi segmentul de sub *Gen.*, 8, 16: „Ieşi din corabie tu şi muiarea ta, şi ficiorii şi muierile ficiorilor cu tine", „Menyki a Barkabol, te es a te feleséged, a te fiaid es te fiaidnac feleségi te veled", „egredere de arca tu et uxor tua filii tui et uxores filiorum tuorum tecum", unde identitatea dintre cele trei secvenţe este neştirbită.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

V.1.5. Aproape identice sînt textele latin şi maghiar, fără a putea permite identificarea sursei textului românesc, sub *Gen.*, 7, 22: „Ce avea duh viu în sine spre pământ muriră”. Textul maghiar: „Minden valamibe élö lélec vala a szarazon meg hala”, precum cel latin: „et cuncta in quibus spiraculum vitae est in terra mortua sunt”, sau cel al lui Luther: „Alles, was Odem des Lebens hatte auf dem Trockenen, das starb”, comparate cu cel ebraic[73], se arată a încerca evitarea metaforei din textul ebraic, dar fără a se pierde sensul[74]. Nu se poate şti cu certitudine dacă PO urmează textul maghiar deoarece, privind la textul latin, constatăm că nici acesta nu preia metafora (lipsă şi din *Septuaginta*), lucru pe care multe din versiunile moderne încearcă, dimpotrivă, să-l facă. Nici alte elemente nu permit identificarea sursei textului românesc.

V.1.6. Textul de sub *Gen.*, 6, 5-8 este următorul: „Ce, deaca Domnul vădzu cum oamenilor răiie multă pre pământ, şi tot cugetul inimiei sta spre rău în toată vreamea, / Căi-se el că au făcut pre om spre pământ şi fu dor într-inima lui. / Şi zise: «Pierde-voiu pre omul care am făcut den faţa pământului, den oameni pînă la jiganii, den ceale ce se trag pre pământ pînă la paserile ceriului, că mă căiesc că am făcut iale». / Ce Noe află milă naintea Domnului”. Textul maghiar corespunzător este acesta: „Mikor kedig az WR latnaya, hogy az embereknec gonossagoc nagy volna a Földen, es az ö Szüueknec mindẽ Gondolattya es Igyeközeti mindenkor chac Gonosz volna: / Meg bana, hogy az Embert terömtete volna á Földen, es Szüue faya rayta / es monda: Eluesztẽ az Embert, kit terömtettem, a földnec szinirö̈l, az Embertöl fogua á Barmakig, á Fergekig, es az égi Madarakig: Mert banom, hogy én ökett terömtettem. / NOE KEDIG keduet talála az WRnal. Ez a Noe

[73] Acesta poate fi redat prin: „Tot ce avea suflare de duhul vieţii în nările sale, din tot ce era pe uscat, a murit”.

[74] Cum s-a văzut, textul biblic prezintă destul de multe situaţii în care comportamentul traducătorilor arată că, din felurite motive, aceştia nu selectează anumite metafore caracteristice spiritualităţii orientale. Traducerile germană şi maghiară prezintă această caracteristică sau apar precum mai sus din acest motiv.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

nemzetsege", iar cel latin se prezintă astfel: „videns autem Deus quod multa malitia hominum esset in terra et cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum omni tempore / paenituit eum quod hominem fecisset in terra et tactus dolore cordis intrinsecus / delebo inquit hominem quem creavi a facie terrae ab homine usque ad animantia a reptili usque ad volucres caeli paenitet enim me fecisse eos / Noe vero invenit gratiam coram Domino".

Textul românesc seamănă cu cel maghiar, şi pare a-l urma întrucît secvenţa *şi zise* apare precum magh. *es monda*, în textul latinesc apărînd *inquit*. Asemănarea este minoră, ea reducîndu-se, practic, la prezenţa unui *şi* narativ, care lipseşte în mod firesc din textul latin. Poziţionarea secvenţei înainte de începerea discursului Divinităţii, în textul maghiar şi în cel românesc, şi după începerea discursului în textul latin, ţine exclusiv de uzurile sistemelor şi, rezonabil privind lucrurile, ea nu poate genera constrîngeri lingvistice. La fel de neconvingătoare este şi asemănarea dintre textul maghiar şi cel românesc la nivelul secvenţei *pierde-voiu*, care poate fi relaţionată mai curînd cu magh. *elueszt*ẽ decît cu lat. *delebo*.

Textul românesc poate fi legat de cel latinesc prin sintagma „paserile ceriului", care ar urma lat. „volucres caeli", iar nu *madarak* 'păsări', legătură cît se poate de slabă. Diferit de textul maghiar apare textul românesc şi prin aceea că magh. *chac* 'numai, doar' de la sfîrşitul versetului 5, şi magh. *es* 'şi', de la mijlocul versetului 7 sînt lipsite de corespondente în textul românesc (precum în *Vulgata*), deşi, în mod real, nimic nu împiedica prezenţa acestora în textul românesc. În sfîrşit, deşi triada *dor, faya, dolore* poate fi socotită ca alcătuită din elemente echivalente, trebuie observat că doar ceea ce apare în textele romane este un substantiv, în textul maghiar fiind o formă verbală. În plus, structura finalului respectivului verset (6) diferă de cea din versiunile romane.

Seria: „tot cugetul inimiei", „cuncta cogitatio cordis", „szüueknec mindẽ gondolattya" pare a pleda în aceeaşi direcţie, a urmării textului latin de către autorul PO, însă trebuie observat că elementele maghiare

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

implicate corespund întocmai celor din celelalte două texte, deosebirea dată de topică fiind nesemnificativă.

Între textul românesc şi celelalte două luate împreună nu există decît două diferenţe. Prima se localizează la nivelul sintagmei „ceale ce se trag pre pămînt", prin care traducătorul român oferă cititorului o sintagmă explicativă, probabil forţat de lipsa în limba română a unui termen satisfăcător şi inteligibil. Cealaltă se referă la o uşoară forţare a subînţelegerii, în versetul 5 neexistînd un corespondent pentru lat. *esset*, sau magh. *volna*[75]. Deşi exemplul acesta este mai amplu, se observă că elementele ce ne-ar putea orienta către un anumit model, şi care apar punctiform, oricum ar fi totalizate, nu sînt în măsură să ofere certitudini cu privire la relaţiile de filiaţie dintre PO şi textele-model[76].

V.2. Identificarea mărcilor unei surse constituie un proces care poate avea loc pe mai multe căi întrucît diferite elemente ale textului se pot converti în mărci – acestea cunoscînd mai multe modalităţi concrete de existenţă. Mărcile care interesează discuţia de faţă sînt indici ai surselor traducerii, în măsură să indice argumentat sursa pe care, în respectivul loc[77], textul s-a edificat.

---

[75] Dacă nu cumva este o banală scăpare a traducătorului, situaţie care se mai înregistrează, de altfel, pe parcursul PO.

[76] Cazul acesta este util şi întrucît permite să se observe că, dacă textul PO s-ar fi edificat – precum alte traduceri – fără a-şi asuma libertatea compilaţiei ori alte libertăţi, adică redînd fidel, reproducînd forme străine în substanţa limbii române, atunci aproape orice element ar fi fost dotat cu relevanţa unei mărci de identificare a sursei. Unui astfel de text i se cer elemente marcatoare cu amprente puternice, verificabile prin alte asemenea mărci şi compatibile cu trăsăturile profunde şi generale ale traducerii.

[77] Între întinderea segmentului cu care se exemplifică şi forţa argumentativă a acestuia există o relaţie invers proporţională. Mărcile permit înlăturarea ambiguităţilor pe porţiuni de text de diferite întinderi (în funcţie de forţa şi de amploarea elementelor respective). Precum în cazul relaţiei dintre sfera şi notele de conţinut ale unei noţiuni, în general, cu cît segmentul este mai mic, cu atît capacitatea sa de argumentare este mai mare, dar aceasta vizează doar porţiunea respectivă; cu cît segmentul este mai mare (mai ales în

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

Există situaţii în care elemente de dimensiuni reduse se pot constitui în mărci de oarecare încredere şi orientînd către sursele şi către modelele urmate. Chiar atunci cînd între surse nu există diferenţe majore, aceste elemente pot indica – între anumite limite – provenienţa textului-ţintă, caz în care este recomandată verificarea reciprocă cu alte mărci. Foarte riguros vorbind, acest tip de marcă este valabil doar pentru respectivul segment[78].

V.2.1. Un rol important, în cadrul acestei categorii, îl au elementele care, în general, pot fi considerate inserturi afective în text, elemente de discursivitate, elementele de relaţie în propoziţie şi în frază, alţi indici din această clasă eterogenă.

Într-un caz precum cel din: „şi sosi la bărbat; *iaca*, sta la fîntînă lîngă cămile" (*Gen*., 24, 30), „Iuta ezokaert a firfiuhoz, es *ime* ál vala a Kútnal a Teuéc mellet", dar: „venit ad virum qui stabat iuxta camelos et propter fontem aquae" (*Vulg.*)[79], existenţa formei subliniate este în măsură să indice prezenţa sursei maghiare. Invers, prin lipsa unui astfel de element se pot, de asemnenea, căpăta oarecari sugestii privind modelul urmat în acel loc. Astfel, segmentul de sub *Ex*., 14, 17 leagă textul românesc: „Eu, iară" de cel latin: „ego autem", şi nu de cel maghiar: *Ime*.

V.2.2. O relaţionare mult mai strînsă reuşeşte să producă o modalitate de exprimare încărcată de afectivitate precum cea din

cazul unei traduceri cu dominantă compilatorie), deşi creşte aria sa de valabilitate, forţa sa argumentativă devine mai difuză.

[78] Avînd în vedere modalitatea compilatorie în care au fost construite textele cu mai multe surse, după cum s-a remarcat deja, astfel de texte permit cu greu obţinerea de certitudini care să se refere la segmente mai întinse de text.

[79] În de Carrières: „venit ad virum qui stabat juxta camelos, et prope fontam aquae". Acest element are, însă, corespondente în textul german („da kam er zu dem Mann, und siehe, er stand bei den Kamelen am Brunnen"), ceea ce se explică prin textul ebraic:וְהִנֵּהצֹמֵד,צַל־הַגְּמַלִּיסצַל־הָעָיִן ‘şi iată-l, era stînd lîngă cămile la fîntînă'.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

următoarele situaţii[80]: „Ascultă-ne, ***bun*** doamne” (***Gen***., 23, 6), după: „Halgasmeg münket ***ió*** vram”; „Ba, domn ***bun***” (***Gen***., 23, 11), după: „Ne, ***ió*** vram”; „***Bun*** doamne” (***Gen***., 23, 15), după: „***Ió*** vram”. Prin felul în care se prezintă, textul ebraic nu încurajează neapărat o astfel de exprimare, dar nici nu o împiedică. Astfel, sub ***Gen.***, 23, 6, textul german prezintă: „Höre uns, lieber Herr!”, dar în celelalte locuri apare doar „mein Herr”. La rîndul său, prin: „audi nos domine”, „nequaquam ita fiat domine mi” şi „domine mi”, textul latin nu se arată nicicum a fi oferit o astfel de sugestie textului românesc[81].

V.2.3. Celor de mai sus li se alătură situaţii precum: „***Drag*** fiiul mieu” (***Gen***., 27, 1), după: „***Szeretö*** fiam”; „Pre mine cază blăstemul tău, ***drag*** fiiul mieu” (***Gen.***, 27, 13), „En ream szállyõ à te átkod, ***szeretö*** fiã[82]”; „***Drag*** tată!” (***Gen***., 27, 18), după: „***Szeretö*** attyam”; „Destule am eu, ***drag*** frate, ţine ţie a tale” (***Gen***., 33, 9) după: „Elég vagyon ennekem ***io*** öchem, tarch magadnac à tiedet”; „***Drag*** doamne” (***Gen***., 43, 20), după: „***Szeretö*** WRam”[83]; „Şi zise Isac tătîni-său, lui Avraam: «***Drag*** tată». Şi Avraam răspunse: «Aicea sînt, ***drag*** fiiul mieu»” (***Gen***., 22, 7) după: „Monda kedig Isaac az ö attyanac Abrahamnac: ***Szerelmes*** attyã. Es Abraham felele: Ihon vagyoc ***szeretö*** fiam”, în vreme ce textul latin prezintă: „fili mi”; „in me sit ait ista

[80] Şi acestea, şi următoarele se constituie în nişte formule de invocare şi răspuns, prin care se încearcă a se caracteriza diferitele tipuri de discursuri tranzacţionale (negocierea unei bucăţi de pămînt, transmiterea către urmaşi a unor reguli de comunicare şi comportament), dar şi a se prezenta, prin această prismă, nivelul de civilizaţie la care se ridicaseră respectivii indivizi.

[81] Această modalitate de exprimare afectivă este caracteristică într-un grad ridicat limbii maghiare, încît poate fi întîlnită şi la vorbitorii români – nu neapărat bilingvi – aflaţi în zonele în care influenţa dinspre vorbitorii maghiari există şi se exercită.

[82] Este de remarcat redarea magh. ***szállyõ*** ‘a coborî’ prin ***a cădea***.

[83] Dintre textele consultate, ***Septuaginta*** prezintă, în acest loc, cea mai mare fidelitate textului ebraic: Δεόμεθα, κύριε, „Oramus, domine”, în vreme ce ***Vulgata*** introduce un termen care, ce-i drept, poate fi subînţeles: „Oramus domine ut audias”.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

maledictio fili mi"; „pater mi"; „habeo (...) plurima frater mi sint tua tibi"; „dixit Isaac patri suo pater mi at ille respondit quid vis fili".

V.2.4. Acelaşi rol de elemente afective de întărire îl au şi formule precum: „*Bine* cunoaştem" (*Gen*., 29, 5), pentru: „*Iol* ismeryiuc", în vreme ce textul latin nu prezintă decît: *novimus*. Apoi: „Sămînţa ta *aşa vîrtos* voi înmulţi, cum de mulţie nu se vor putea număra" (*Gen*., 16, 10), după: „A te magodat *olly igen* meg sokasitom, hogy a soksagnac miatta meg sem szamlaltathatic" şi nu după: „multiplicabo semen tuum et non numerabitur prae multitudine"; lat. „et augebo et multiplicabo eum valde" nu corespunde la fel de bine rom.: „şi-l voiu face ploditoriu şi prea *tare* voiu înmulţi", precum magh. „es gyümelchezöue teszem, fölette *igen* meg is sokasitom"; „În Sodom şi în Gomor iaste *prea tare* strigat, şi păcatele lor *tare* se-au îngreoiat" (*Gen*., 18, 20), după: „Sodomaba es Gomorraba a Kialtas *igen nagy*,es az ö bünec *igen* meg nehezültenec", dar nu după: „clamor Sodomorum et Gomorrae multiplicatus est et peccatum earum adgravatum est *nimis*". Precum la sfîrşitul ultimului exemplu din Vulgata, sînt situaţii în care astfel de elemente (întocmai sau echivalabile) pot exista în toate cele trei texte: „Şi fără seamă *tare* plodit face-voi tine şi din tine oameni voi tocmi, crai **încă** vor ieşi din tine" (*Gen*., 17, 6), „Es fölette *igen* gyümölchezeue teszlec tegedet, es te belöled népekett szerzec, Kiralyok**is** szarmaznac tetöled", „faciamque te crescere *vehementissime* et ponam in gentibus reges**que** ex te egredientur". În astfel de cazuri ele se pot neutraliza ca mărci, fiind nevoie de alte mijloace pentru a afla calea pe care s-a edificat textul românesc.

V.2.5. Foarte util ca element de marcă al prezentei categorii se arată arată a fi uzul rom. *cum*, în situaţiile în care redă magh. *hogy*. Acest termen corespunde rom. *cum*, dar nu mereu. Magh. *hogy*, echivalent cu lat. *ut*, germ. *dass*, joacă mai ales rolul unui circumstanţial de scop. În aceste situaţii, numai la o echivalare formală întocmai şi mecanică, magh. *hogy* îi corespunde rom. *cum*. Situaţia în care rom. *cum* ar fi putut avea drept corespondent în textul maghiar forma *hogy* apare sub *Gen*., 21, 1: „Şi Domnul căută de Sara, *cum* era zis, şi aşa făcu cu ea *cum* era zis", „ES AZ WR meg latogata Sarat

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

miképen meg mondotta vala, es vgy chelekedéc ö vele, *miképen* meg mondotta vala", „visitavit autem Dominus Sarram sicut promiserat et implevit quae locutus est". Caracterul pregnant şi exclusiv modal al elementului necesar în acel loc face ca traducătorul maghiar să utilizeze forma compusă *miképen*, poate cea mai proprie în limba maghiară pentru a reda modalitatea. Corespondenţa dintre cele două forme este dublată de corespondenţa dintre valori (este vorba despre valoarea pe baza căreia un vorbitor român poate echivala rom. *cum* cu magh. *hogy*) şi apare în exemplul următor: „*Cum* voiu pute ascunde de Avraam aceasta ce voiu face?" (*Gen*., 18, 17), „*Hogy* titkolhatnã el Abrahamtol aszt, a mitt müuelec?"[84]. Dincolo de acest caz se află, într-un număr copleşitor, cele în care, pe baza relaţiei dintre rom. *cum* şi magh. *hogy*, pe baze strict formale, traducătorul român introduce în textul românesc *cum*, forţînd o modificare de uz şi, probabil, operînd un calc.

Dată fiind valoarea principală a acestui element în limba maghiară, de cele mai multe ori, traducerea formală a textului maghiar face ca rom. *cum* să introducă o finală. În astfel de situaţii, limba română cerea întrebuinţarea unor elemente precum: *ca*, *încît*, *că*. Astfel apar: „Preutul den Madian, iară, avea 7 feate; aceastea vineră a împlea apă şi împlură scocurele, *cum* oile tătîni-său să le adape" (*Ex*., 2, 16), „Midiamba kedig à Papnac hét leanya vala. Ezec viz meríteni iouenec, es meg töltec a valukat, *hogy* az ö attya iuhat meg ittatnaiac"[85]; „Că deaca Dom‹nul› Domnedzeu era făcut den pămînt toate jigăniile pămîntului, şi toate pasările ceriului, aduse iale la Adam *cum* să vadză cum ară chema iale" (*Gen*., 2, 19), „Mert mikor az WR Isten keszitett volna a Földböl minden féle mezei Vadakatt, es mindẽféle égi Madarakat, hoza

[84] În textul latin: „num celare potero Abraham quae gesturus sum".

[85] În mod firesc, exemplele care urmează se referă la segmente de text care s-au edificat fără contribuţia textului latin sau care nu au fost afectate, în punctele care interesează discuţia de faţă, de o eventuală utilizare a *Vulgatei*. În textul latin, segmentul de mai sus este redat prin: „erant sacerdoti Madian septem filiae quae venerunt ad hauriendas aquas et impletis canalibus adaquare cupiebant greges patris sui".

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

ökett az Emberhöz, *hogy* latnaya miképen neueszneye ökett”[86]; „Şi puse Domnul pre Cain un semn, *cum* nimea să nu-l ucigă cine va afla pre el” (*Gen.*, 4, 15), „Es az WR Iegyet vete Caimra, *hogy* senki azoc közzöl ötett meg ne ölneyé, aki ötet meg talalnaya”[87]; *Ex.*, 21, 12 „Iară cine va lovi omul aşa *cum* va muri într-însă, acela cu muarte să moară”, „A ki embert vgy ütt, *hogy* meg hal bele, halálal halyon”[88].

Acelaşi element maghiar poate introduce o completivă directă, precum în: „că ştie Domnezeu *cum* vere în care zi vreţi mînca dentr-îns deşchide-se-vor ochii voştri şi vreţi fi ca Domnedzeu, ştiind binele şi ‹răul›” (*Gen.*, 3, 5), „De tudgya az Isten, *hogy* valamelly nap tü abbol észtec, meg nyittatnac a tü szömeitec, es ollyanac lesztec mint az Istẽ, es tudtoc ióI es gonoszt”[89]. Cele două valori pînă acum evidenţiate şi ilustrate apar împreună în cazul următor: „Ce, te rog, dzi ceasta, *cum* că-mi eşti soră, *cum* să-mi fie mie mai bine lucrul pentru tine, şi viaţa mea să poată rămînea pentru tine” (*Gen.*, 12, 13), „De kérlec mond aszt, *hogy* húgom vagy, *hogy* iobban legyen dolgom te miattad, es az én életem meg maradhasson te eretted”[90].

Privind la valorile pe care *cum* le capătă aici, este de remarcat că nu se poate considera că acest uz s-ar datora lipsei mijloacelor de expresie care să redea respectivele valori. De aceea, alături de situaţiile de mai sus, se cuvin menţionate şi următoarele: „Eu încă ştiu **că** cu inemă proastă ai făcut aceasta; derept aceaea te-am ferit, *cum* în aleanul mieu să nu greşeşti, neci am îngăduit să atingi ea” (*Gen.*, 20, 6), „En is

[86] În latină: „formatis igitur Dominus Deus de humo cunctis animantibus terrae et universis volatilibus caeli adduxit ea ad Adam *ut* videret quid vocaret ea”.

[87] În textul latin: „posuitque Dominus Cain signum *ut* non eum interficeret omnis qui invenisset eum”.

[88] În textul latin: „qui percusserit hominem volens occidere morte moriatur”.

[89] În textul latin: „scit enim Deus *quod* in quocumque die comederitis ex eo aperientur oculi vestri et eritis sicut dii scientes bonum et malum”.

[90] În textul latin: „dic ergo obsecro te quod soror mea sis ut bene sit mihi propter te et vivat anima mea ob gratiam tui”.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

tudom, **hogy** együgyü szüuel müuelted eszt: Ezert Oltalmasztalac meg *hogy* én ellenem ne vétköznel, sem engettem, hogy illetned ötted”[91]. [Vezi şi: „Şi înţeles fu tuturoru vietorilor dintru Ierusalim *ca* se zică-se satul acela cu ale sale loruş limbi Alcheldamului, acesta zisu Satul Sîngelui” (CB, FA 1, 19); „rugară-se de ei *ca* se priimească Duhul Svîntu” (CB, FA 8, 15)[92], dar: „se rugară de ei *cum* să priimească Duh Sfînt” (CP)][93].

> Este de remarcat că, aşa cum se întîmplă în situaţii de acest tip, o relaţie precum cea care apare mai sus între *cum* şi *ca*/*că* poate deveni biunivocă, precum în: „Întoarse Dumnezeu şi deade lor a sluji voinicilor ceriului, *cum* scrise întru carte prorocul” (CB, FA 7, 42), dar: „Întoarse ei Dumnezeu şi-i pridădi ei a sluji voinicii ceriului, *ca* scrie în Cartea prorocului” (CP)[94].

Înglobînd şi aceste ultime cazuri se înţelege de ce, uneori, în situaţii precum cele de mai sus, traducătorul român urmează textul maghiar, aproape la nivel formal, deşi structurile limbii române îi cer utilizarea unui alt element (*încît*, *dacă* şi, mai ales, *ca*, *că*) sau a juxtapunerii.

---

[91] Observăm că ultima ocurenţă a magh. *hogy* nu mai este redată în PO printr-un element distinct. În textul latin: „ego scio quod simplici corde feceris et ideo custodivi te ne peccares in me et non dimisi ut tangeres eam”. Corespunzînd magh. *hogy*, cel de-al doilea *cum* din textul românesc se află în categoria mai sus discutată.

[92] Acelaşi element, *ca*, apare şi în NTB.

[93] Compararea ultimelor două perechi de exemple arată că nu se poate pune exclusiv pe seama influenţei maghiare un astfel de uz, prin care rom. *cum* este învestit cu valori precum cele pe care le-am observat. De situaţia aceasta, mult mai complexă decît pare, ne vom ocupa în secţiunea în care studiem calcurile.

[94] În porţiunile corespunzătoare ale textului slavon intercalat în CB apare conj. ѡкѣ. Aceasta, însă, putea introduce felurite circumstanţiale (temporală, consecutivă, cauzală, modală, finală), precum şi completive directe.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

Relaţionînd textele, exemplele de pînă acum arată existenţa corespondenţelor dintre acestea. Uneori, traducătorul cedează tendinţelor de a calchia şi utilizează întreaga „semantică” a instrumentului gramatical, lucru facilitat de faptul că aspectul literar românesc în constituire nu-i oferea posibilităţi acceptabile. Alteori, textul românesc se construieşte nu doar prin imitarea celor două modele, ci şi prin asimilarea lor, urmată de reconstruirea unui conţinut generat prin intermediul limbii române şi sub imperiul acesteia.

V.3. Numele proprii constituie o categorie de elemente dotate cu relevanţă în procesul de identificare a sursei unei traduceri. Analiza tratamentului la care aceste nume (onomastice, etnonime, toponime, hidronime, nume de minerale etc.) au fost supuse în cadrul procesului de traducere arată că redarea numelor este grevată de numeroase inconsecvenţe. Aşa cum textul biblic nu constituie, în prealabil, pentru traducători, o realitate bine stăpînită din punctul de vedere al formei şi al conţinutului, sub aspect textologic, teologic, filologic şi lingvistic, nici subsistemul numelor proprii nu beneficiază de o reflexie corespunzătoare în mintea traducătorului, adică în mintea traductorilor nu se conturase şi închegase un subsistem al numelor textului biblic, deci nu aveau cum să îl redea în mod unitar. Majoritatea numelor care apar în textul biblic sînt complet necunoscute traducătorului, multe dintre acestea referindu-se la realităţi vagi sau chiar complet necunoscute acestuia. Numele care înregistrează mai multe ocurenţe, dacă nu contează în economia textului, nu se reţin de către receptor (auditoriu sau cititor), iar traducerea lor nu urmează unei cercetări sau unui efort suplimentar. Comportamentul utilizatorului obişnuit al textului biblic, dar şi al traducătorilor, arată că percepţia comună şi firească este că numele sînt nişte cuvinte care doar se referă la o realitate – adesea neinteresantă – care, în cadrul povestirii, trebuie denumită cumva. Abia cercetătorul asiduu al *Bibliei*, specializat (geograf, geolog, lingvist, istoric, teolog etc.), îi poate scăpa de această percepţie şi de acest comportament.

Traducătorul român din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea era doar un bun cunoscător al limbilor în contact, şi avea ca scop redarea

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

textului biblic pentru a-l oferi cititorului şi ascultătorului român. Chiar dacă povestirile din ***Biblie*** erau cunoscute publicului românesc, împreună cu unele nume pe care acestea le conţin, majoritatea numelor din cele două cărţi biblice apar în limba română, în faţa publicului românesc, pentru prima dată (fapt care, de altfel, nu va conduce la reţinerea lor de către memoria, individuală sau colectivă, a celor în contact cu ***Biblia***). Sub acest aspect, ierarhizarea numelor ***Biblie*** este evidentă şi incontestabilă.

> Dincolo de rang, însă, datorită vizibilităţii intrinseci, numele proprii constituie o categorie foarte adecvată pentru a semnala caracterul ortodox şi extracţia greco-slavă, orientală, a traducerii. Prin orice limbă s-ar traduce textul sacru, relaţia mediată cu textele ebraic şi grecesc nu se poate pierde (mai ales atunci cînd este vorba despre numele proprii). Este natural ca, într-o traducere a textului biblic, să apară forme care prezintă aparenţe greceşti şi ebraice. Din nici o perspectivă lucrurile nu stau la fel atunci cînd este vorba despre textul slavon, în sensul că urme ale acestuia pot apărea exclusiv la limbile care traduc de aici. Spre deosebire, aşadar, de cazul reprezentat de ebraică şi de greacă (într-un fel, conţinute în mod implicit în orice traducere care a urmat *Septuaginta* sau texte ebraice şi *Septuaginta*, direct sau indirect, traducerile spaţiului european revendicîndu-se de la această dublă rădăcină), urmarea unei surse slave poate fi în măsură să devină vizibilă doar la textul care a ales această sursă. Din acest motiv, prezenţa unor astfel de urme la nivelul vizibil al numelor proprii era un pas important pe calea inducerii convingerii receptorilor că textul decurge şi din urmarea unei versiuni slav-ortodoxe.

V.3.1. Şi în aceste cazuri, traducătorul îşi urmează metodele de traducere valabile pentru întreg textul. De aceea, chiar dacă în unele cazuri traducerea versetului se revendică de la o sursă, este posibil ca numele pe care respectivul verset le conţine să provină din cealaltă sursă. Alteori, numele vine împreună cu versetul care îl conţine.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

În felul acesta apar: *Fison* (PO), precum *Phison* (lat.), faţă de *Pison* (magh.); *Tigris* (PO), precum *Tigris* (lat.), faţă de *Hidekel* (magh.)[95]; *Maviail*, *Matusail* (PO) precum *Maviael*, *Mathusael* (lat.), faţă de *Mahuiael*, *Methusael* (magh.); *Noima* (PO) pentru *Noemma* (lat.), faţă de *Naema* (magh.); *Cainam* (PO), precum *Cainan* (lat.), faţă de *Kenan* (magh.); *Ectan* precum lat. *Iectan* şi nu precum magh. *Iakethan* (*Gen*., 10, 25-26, 29); *Elmodad*, *Asormoth*, *Lare*, precum lat. *Helmodad*, *Asarmoth*, *Iare* şi nu precum magh. *Almodat*, *Hazarmaueth*ott, *Iarah*ot; *Uzai*, *Decla* precum lat. *Uzal* şi *Decla* şi nu precum magh. *Vsal*t, *Dikela*t.

Ararat (*Gen*., 8, 4) precum în maghiară[96] şi nu *Armenia* ca în lat.; *Chinaş*, după *Kenas* şi nu după lat. *Cenez*; *Peleg*, precum *Péleg*, deosebit de lat. *Faleg*; *Hebal* precum lat. *Ebal* şi nu precum magh. *Obalt*, ceea ce întăreşte caracterul compilatoriu al PO, de un abandon real al uneia dintre cele două versiuni nepuînd fi vorba nici măcar pe porţiunea unui singur verset.

V.3.2. Alteori, după ce numele sînt preluate dintr-o sursă, ele suferă modificări conform unor cerinţe ale limbii române, dacă nu cumva forma numelui este comună atît surselor, cît şi versiunii româneşti. Astfel apar: *Gomer*, *Magog*, *Madai*, *Iavan*, *Togarma*; *Tuval* pentru *Tubal* şi *Thubal*; *Tirai* pentru *Tirab* şi *Thiras*; *Aşchenan* pentru *Aschenac* şi *Aschenez*; *Edlaf* alături de *Iedlaph* şi de *Idlaf*; „*Dijon*, *Ezer* şi *Dejan*”, alături de: „*Disou*, *Ezer* es *Disan*” şi de: „dux *Dison* dux

[95] În: „Şi riul al treile Tigris, care cură spre Asiriia” (*Gen*., 2, 14), „nomen vero fluminis tertii Tigris ipse vadit contra Assyrios”, „A harmadic Viznec neue Hidekel, é folly Assyrianac napkelet felöl valo reszére”, versiunea românească simplifică prima parte a versetului, netraducînd nici „nomen vero”, nici *neue*, (făcuse acest lucru în versetul precedent şi, cu toate că trece în alt verset, tratează enunţul ca pe o frază unitară) urmînd textul latin în cea de-a doua parte. Magh. *Hidekel* urmează textul ebraic – unde apare חִדֶּקֶל, Chidekel –, de asemenea partea finală a versetului, lipsă în textul latin – precum în cel grecesc – şi în cel românesc.

[96] Construcţia versetului urmează pe cea din versiunea maghiară.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

Eser dux *Disan*" etc. Astfel de nume importă prea puţin pentru cititor şi, probabil, că nici traducătorul nu le trata cu foarte mare atenţie[97].

V.3.3. În general, numele provine din versiunea care prezintă o formă convenabilă românei, dar aceasta nu este o regulă strictă[98]. De aceea se poate spune că limba română dictează pe cît posibil, chiar dacă aceasta înseamnă că forma pe care unele nume o capătă se arată a fi fost inspirată de texte bisericeşti contemporane sau mai vechi, în fapt, de un uz deja impus şi familiar credincioşilor. Probabil că acesta este cazul în care traducătorul PO optează pentru soluţia „pămîntul Arapiei", faţă de: „terram Aethiopae" şi de: „Szerechen Orszagot" (în ebraică 'ţara Cuş', în greacă τὴν γῆν Αἰθιοπίας), unde, existînd un termen cunoscut cititorului, nu se mai apelează la împrumut. Traducătorii au redat aceeaşi realitate cu numele curent în limba şi civilizaţia sa (în textele româneşti ale secolului al XVI-lea apare *sărăcin*, dar întrucît traducătorul român nu optează pentru acesta – deşi, în forma sa maghiară, el apare în chiar modelul maghiar al PO –, se pare că acesta aparţinea mai curînd românilor aflaţi sub influenţă slavă, în vreme ce termenul *arap*, de extracţie latină, cunoscut tuturor românilor, caracteriza zona transilvană şi la nivel cult)[99].

---

[97] Neinteresînd prea mult pe creştini, astfel de genealogii puteau fi traduse urmînd (foarte probabil mult mai uşor şi cîştigînd timp) una dintre versiuni, fără o consultare prea atentă a celeilalte, cu atît mai mult cu cît porţiunea nu era una dificilă sau care ar fi cerut acurateţe conceptuală.

[98] Traducerile româneşti din zona de influenţă slavonă (CB, CP şi CV) arată că toponimele preluate din greacă, prin filieră slavă, intraseră într-un sistem destul de avansat ca funcţionalitate şi se adaptaseră cerinţelor limbii române: *Amfipolul*, *Atin*, *Canul Galileiului*, *Chipru*, *Cnedu*, *Corintu*, *Eghipet*, *Eleon*, *Haraan*, *Milit*, *Neapol*, *Potiol*, *Salamin*, *Sarnu*, *Solun*, *Tarsu*, apoi: *Ahaiia*, *Antiohiia*, *Chirinia*, *Finichiia*, *Frighiia*, *Iconia*, *Machedoniia*, *Perghia*, substantive care cunosc şi variante nearticulate: *Ahaie*, *Antiohie*, *Chirinie*, *Dervie*, *Filipusie*, *Frighiie*, *Sirie*, *Ahaiă*, *Antiohiă*, *Chilichiă*, *Eladă*, *Finichiiă*, *Machedoniă*, *Misiă*, *Patară*, *Siriă*, *Troadă*.

[99] Vezi NTB, FA 8, 27, apoi acelaşi loc în CB şi CP, unde primul text prezintă *arap*, celelalte – pe urmele modelului slav – *sărăcin*.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

V.3.4. Unii traducători calchiază sau traduc termenul ebraic din text, alteori fac împrumutul lăsînd cuvîntul ca atare. Procedeul se extinde şi la traducerile care au alte surse. Întrucît acest lucru nu se petrece în toate traducerile – legate prin relaţii de filiaţie sau nu – şi în aceleaşi locuri din text, sursele pot fi identificabile.

a) Astfel, ebr. בְּאֵר שָׁבַע - care apare pentru prima dată în *Gen*., 21, 32 şi se reia în *Gen*., 46, 5 - s-ar putea reda prin *Beer-Şeba* 'puţul jurămîntului' şi apare calchiat în *Septuaginta*: τοῦ φρέατος τοῦ ὅρκου, în *Vulgata*: „puteo Iuramenti", în de Carrières: „puits de Jurement", dar împrumutat în *Pentateuhul* lui Heltai: „*Beersaba*bol", de unde *Verjava* (PO), ca şi în K.J.: *Beer-sheba*, B.germ. *Beerscheba*, sau B.Jer. *Beersabé*. În acest loc şi sub acest aspect s-a ales soluţia textului maghiar.

Secvenţa: „şi bătură *pre uriiaşi* Astarot în Carnaim, Suzim, în Ham şi pre Emim în cîmpul lu Carithaim" (PO, *Gen*., 14, 5), urmează magh.: „es meg verec *az Oriasokat Astaroth Karnaimba*, es Susim Hamba, es Emimot, Kiriathalmnac mezeyen", iar nu lat.: „percusseruntque **Rafaim** in **Astharothcarnaim** et Zuzim cum eis et Emim in Savecariathaim" (ebr. אֶת־רְפָאִים *Refaimi* avea sensul, 'uriaş'[100]; vezi şi *Gen*., 15, 20)[101].

Deşi în NTB apare *Mesopotamiia*, revizia acestui text, reprezentată de BB, se va întoarce la limba greacă, dar prin calc: „Mijlocul rîurilor". La rîndul său, textul slavon procedează tot prin calchiere, **междꙋ рѣчіи**, ceea ce se reflectă în textele româneşti ale secolului al XVI-lea: „dintre rrîure" (CB) şi „între rîuri" (CP).

[100] În de Carrières se comentează astfel: „*Quie erant cum eo*. – *Raphaim*. Haec vox gigantes significat. Hi habitarunt in terra Basan, quae ideo dicta *terra Gigantum*. Deut., 3, 13. – *Astarothcarnaim*. Dianae, vel Junonis bicornis urbem, nam Carnaim bicornem significat. Sunt tamen qui a bicorni seu bicipiti montem dictam putent Astarothcarnaim, quod in eo sita esset".

[101] Vezi şi BB, *Num*., 22, 39, unde ebr. *Kirjath-Hutsoth* apare sub forma sintagmei din: „Şi mearse Valaám cu Valac şi veniră la *cetăţile curţilor*", deoarece textul grecesc prezintă εἰς πόλεις ἐπαύλεων.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

Traducerea secvenţei din *Geneză*, unde se vorbeşte despre peştera în care a fost îngropată Sarah, apare în PO după cum urmează: *peşterea înduplecată* (*Gen*., 23, 9) şi *peşterea îndoită* (*Gen.*, 23, 17) traducîndu-se astfel magh. „kettös barlang”, sau „spelunca duplex”. Termenul aici redat, ebr. אֶת־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה *Hammakpēlāh*, se referă la peştera din Machpela[102], cumpărată de Avraam spre a o folosi ca mormînt. Secvenţa este calchiată şi în *Septuaginta*: τὸ σπήλαιον τὸ διπλοῦν, şi de aici în BB: „peştira cea îndoită”. Versiunile K.J., B.germ., B.Jer. aleg să redea segmentul prin referire la locul în care se află peştera.

b) Desigur, cînd sursa este unică, procedeul utilizat acolo poate fi urmărit de-a lungul întregului şir, astfel de traduceri neavînd posibilitatea de a opta: *Bunu-Opreaşte* (CB, FA 27, 8), *Bunră Pristanişte*, (CV), *Bunul Răpaus*. (CP), redînd sl. **добра пристанi а**, care redă gr. Καλοὺς λιμένας. (În *Vulgata* apare *Boniportus*).

c) Lipsa opţiunii nu garantează reuşita, indiferent de corectitudinea traducerii conţinute de sursă. Astfel, secvenţa: „apropie-se şarba se auză, numele *gintulu*” (CB, FA 12, 13), diferă de: „apropie-se o şarbă să auză, numele-i *Rodi*” (CP). Diferenţa se datorează greşelii prin confuzia substantivului comun **родъ** ‘γένος, ἔθνος cu numele propriu din **и мене родиⷨ**. Greşeala urmează superficialităţii, întrucît declinarea a II-a, căreia îi aparţine acest substantiv, nu prezintă desinenţa *-i* decît la nominativ-vocativ plural[103].

---

[102] Explicat în de Carrières: *Speluncam duplicem*. In qua duplex concameratio, et duplex crypta; altera fortasse ad viros condendos, altera ad feminas; altera interior, altera exterior.

[103] O confuzie similară apare şi sub FA, 16, 40, unde atît în CB, cît şi în CP, termenul slav referitor la numele ţării *Lidia* este redat prin *oameni*. Confuziile pot fi întîlnite şi în textul slavon, de la baza celor româneşti, gr. ἄντικρυς Χίον, „contra Chium” (FA, 20, 15), fiind redat în textul slavon prin: **въ антикиχріи**. Avînd o unică sursă, traducătorii români din secolul al XVI-lea nu au avut nici măcar şansa de a repera şi repara greşeala: *Antichihrie* (CB, CP, CV).

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

De asemenea, ceea ce în CP apare redat prin „stoic filosof” (FA 16, 18), în CB derivă din neînţelegerea textului de către traducător: „din stocu filosof”. Traducătorul a luat numele *stocu* drept toponim, după cum, prin *Picuriia* (FA 17, 18), acelaşi traducător a crezut că ar fi vorba despre un toponim, ceea ce nu se întîmplă în CP: „de la epicurii şi de la stoic filosof”.

Grecescul Χῶρον (lat. *Caurus*) (FA 27, 12), nume de punct intercardinal, redat în versiunea slavonă prin **хорѡ**, a fost tradus în CV prin *horu*, iar în CP prin *hor*. Deşi lectura versetului arată că nici unul dintre copiştii celor trei texte nu a înţeles despre ce este vorba, CB a ocolit calea adoptată în celelalte două texte, adică simpla transliterare care lasă textul obscur. El încearcă lămurirea problemei, motiv pentru care va traduce prin *ocolu*. Lipsit de mijloacele necesare, acesta confundă numele de tradus cu vsl. **хоръ** ‘χῶρος corus’ (v. Miklosich, sv **хоръ**, Bailly, 2165c). Faptul poate surprinde întrucît termenul urmează imediat altuia, cu care se află în corelaţie, şi anume sl. **на ливѧ** ‘ad africum’, redat în CB prin *spre Amiazăzi*. Şi de data aceasta, autorii CV şi CP optează pentru soluţia transliterării: *liva*.

Procedeul transcrierii întocmai, fără a avea garanţia că receptorul va înţelege textul (şi fără a oferi garanţia că traducătorul şi revizorul au priceput textul), apare sub FA 17, 19, unde vsl. **ареѥвѣ лѣдѣ** este redat prin *Ariei led* (CP), pentru care CB încearcă traducerea: *Arie lui gheaţă*. În NTB se înregistrează *Ariopag*, însă glosarea practicată aici („Ariopag iaste casa oraşului, unde să strîngea deregătorii”) îndepărtează orice suspiciune referitoare la lipsa garanţiilor amintite. Precum în alte situaţii, textul BB va recurge la textul grecesc, Ἄρειον πάγον, fiind redat prin: *Arionpagon*[104].

[104] Termenul a ridicat probleme în calea traducătorilor, ei încercînd calchierea, dar procedeul a urmat alt sens decît cel corect în acest caz. *Areopagul* a fost primul tribunal atenian, înfiinţat, conform tradiţiei, de zeiţa Atena spre judecarea lui Oreste. Denumirea provine de la locul pe care a fost amplasat tribunalul (colinele lui Ares), gr. πάγος, -ου avînd sensul ‘ceea ce este fix, stabil, punct de reper’, de unde ‘stîncă’, apoi ‘movilă, colină, munte’.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

Este greu de demonstrat că sub FA, 19, 35, CB, CP şi CV greşesc redînd prin *Deopetului, Diopetovi*, „lu Diopetu” ceea ce în textul slavon era dativul **діѡпетови**. (redînd gr. τοῦ διοπετοῦς). În mod cert, prima şi a treia versiune adaptează cuvîntul la cerinţele limbii române – unul prin dativ sintetic, celălalt prin dativ analitic. Traducerea CP transcrie termenul slavon întocmai. Nu putem şti dacă traducătorii români şi slav au înţeles că era vorba despre Jupiter (Zeus, tatăl ceresc al zeilor).

d) Traducerea poate fi explicitată în text, precum sub FA 9, 36: „Întru Iop era oarecarea uceniţă cu numele Tavita, ce spuindu grăiaşte-se Căprioara” (CB), „E întru Iopea era o uceniţă ce-i era numele Tavita, ce se spune grăiaşte-se Căprioară” (CP), „În Iopiia era o uceniţă anume Tavita (g. *Greceaşte, Dorcas*), carea, de veri tîlcui, să zice «capră sălbatecă»” (NTB), „Şi în Iopa era oarecarea ucenică, pre nume Tavitha, carea, tălmăcindu-se, să zice Căprioară” (BB)[105]. În toate versiunile, aşadar, se dă numele din text, dar se oferă şi explicaţia numelui prin glosare internă, existentă în textul grecesc, preluată de cel slavon, şi apoi de cele româneşti (din textul slavon, CB şi CP, din cel latin NTB, din cel grecesc BB). Practic, autorii români (ca şi cel slav) au tradus textul aşa cum era el în sursă. Trei versete mai jos, în CB şi BB apare *Căprioara*, în CP apare *Sîrna*, termenul utilizat în textul slavon; acelaşi lucru îl vor face şi autorii NTB, cu deosebirea că aceştia vor nota *Dorca*, adică ceea ce apare în textul latin.

În felul acesta CB şi, în mod surprinzător, BB se abat de la textele de la baza lor, utilizînd termenul românesc prin care se traduce respectivul nume (sau cognomen), în vreme ce CP şi NTB aleg să nu se abată de la textele pe care le traduceau şi consultau. În versetul următor,

---

De la sensul primordial al termenului, însă, derivase şi sensul ‘obiect dur, gheaţă’. Greşeala din CB pleacă de la textul slavon, datorită utilizării sl. **ледь**, element care avea sensul ‘κρύσταλλος, glacies’, dar numai acest sens. În acest context, nu este sigur ce s-a înţeles de către acei traducători prin primul termen (vezi şi *Biblia 1688*, II, p. LXXVIII) .

[105] „(...) Ταβειθά, ἥδιερμηνευομένε λέγεται Δορκάς” (*Sept.*), „Tabitha, quae interpretata dicitur Dorcas” (*Vulg.*), **дабида, ꙗжесказаема гленстѧсрьна**.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

toate versiunile (româneşti şi slavonă) revin sub autoritatea textului grecesc, iarăşi utilizînd numele care apare acolo: Ταβιθά.

Alteori opţiunea există, iar alegerea se face conform principiilor de la baza versiunii repective. Sub FA 13, 6, apare un personaj numit Vari Isus (CB, CP) care, două versete mai jos, este numit „Elima vrăjitoriul" (CB, NTB, BB), dar nu şi în CP, unde acesta este numit „Elima Vîlhva", întocmai precum în textul slavon (vsl. **влъхвъ** avea sensul 'μάντις, vates; magus, incantator'). Versiunea coresiană optează pentru această soluţie, în concordanţă cu ceea ce diaconul avea de sugerat (că versiunea sa este conformă cu textul sacru, are caracter ortodox şi este lipsită de infiltraţiile occidentale ale Reformei), apelînd la limba de cultură din spaţiul ortodox. Toate acestea au loc în contextul în care, imediat, în text urmează o precizare pe care diaconul o traduce, întocmai precum celelalte texte: „aşa se spune numele lui".

V.3.5. Unele nume proprii din text trebuie să fi fost destul de bine cunoscute în epocă: *Abel*, *Adam*, *Aron*, *Cain*, *Babel* şi *Babilon*, *Eva*, *Gomora*, *Iosif*, *Moise*, *Rebeca*, *Sara*, *Sodoma* etc. Cu toate acestea, textele înregistrează felurite diferenţe (chiar la interiorul aceluiaşi text), probabil date de faptul că formele preexistau traducerii, caz în care oscilaţiile se datorau incompatibilităţii dintre formele deja cunoscute românilor şi cele din textele de tradus. În PO autoritatea textului se răsfrînge şi asupra categoriei numelor, traducătorul încercînd să facă un compromis între formele din textul maghiar şi rezultatul românesc al traducerii acestora: *Zidon* devine *Sidon*, *Zeboim*ig devine *Seboim*, dar: *Iebusim* devine *Ebuzim*, sau: *Sodoma*ig devine *Sodoma*, *Assur* devine *Asur*, *Salaha* devine *Salah*, *Girgosit*ott devine *Ghirgosit*, *Siuit*ott devine *Sivit*, apoi: *Zeniarit*ott devine *Zeniarit*, *Gaza*ig devine *Gaza*, *Lasa*ig devine *Laja*.

În cazurile cu care s-a exemplificat aici, atunci cînd termenul nu era deja consacrat într-o anumită formă, în limba română (*Sodoma*, eventual, *Gaza* şi *Sidon*), se observă un efort al traducătorului român de a nu se abate prea mult de la modelul maghiar, dar încercînd să nu lezeze limba română şi, probabil, să nu-şi facă sursa prea transparentă. Firește, lucrul acesta din urmă nu-i reuşeşte mereu (*Laja*), deşi nu

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

trebuie lăsată deoparte posibilitatea, cît se poate de reală, ca, uneori, să fi dezvăluit intenţionat sursa maghiară[106].

În primele capuri ale *Genezei*, subst. *Adam*, din PO are drept corespondent, în *Vulgata*, subst. *Adam*, dar în textul maghiar apare subst. *ember* 'om'[107]. Astfel, faţă de situaţiile în care numele *Adam* apare în PO: *Gen.*, 2, 19-23; 2, 25; 3, 8-9; 3, 12; 3, 17; 3, 19-22; 3, 24; 4, 1; 4, 25; 5, 1-5 (în unele versete numele înregistrînd două ocurenţe), în textul maghiar, acelaşi nume nu apare decît sub *Gen.*, 3, 8-9; 3, 12; 3, 20-22; 3, 24; 4, 1 şi 4, 25, în rest apărînd *ember*. Deşi traducătorul român manifestă o tendinţă accentuată de a îmbina un soi de cultivare a limbii cu cedarea tactică – în această situaţie, se poate spune că utilizează elementul larg cunoscut de către cititor, deja pătruns în limbă, chiar dacă, strict vorbind, *Adam* este un împrumut, iar *om* ar fi fost un calc.

> Este de remarcat faptul că numele *Adam*, prezent sub *Gen*., 5, 1 din PO: „Această carte a roditului Adam", în textul maghiar: „EZ az Embernec nemzéséröl valo Könyuy" şi în cel latin: „hic est liber generationis Adam", este altfel înţeles în *Septuaginta*: Αὕτη ἡ βίβλος γενέσεως ἀνθρώπων, ceea ce, în BB se redă prin: „Aceasta iaste cartea facerii oamenilor". De altfel, textul grecesc procedase în acelaşi fel pentru: *Evva* (*Gen.*, 3, 29), *Heua*, *Hava*, *Septuaginta* operînd traducerea: Ζωή, în BB: „Şi numi Adam numele muierii lui *Viaţă*, pentru că e mumă tuturor viilor" (abia sub *Gen*., 4, 1 va apărea Εὐα)"[108].

[106] După cum am mai spus – şi precum se va vedea foarte limpede şi în alte ocazii –, există situaţii în care sursa este dezvăluită într-un mod evident, iar alteori este ascunsă în urma unor eforturi la fel de evidente. Nefiind vorba despre un comportament inconsecvent sau despre inegalitatea capacităţilor traducătorului, analiza unor astfel de situaţii arată că traducătorul român se afla în neplăcuta situaţie de a fi nevoit să îşi declare, dar şi să ascundă sursele.

[107] De fapt, traducerea maghiară merge pînă la capăt, deoarece numele primului om decurge dintr-un substantiv comun, ebr. (אדם) *adamah*, care însemna 'pămînt'.

[108] Atrage atenţia cazul de sub *Gen*., 14, 1: „Thidiial, craiul *păgînilor*", „Thideal a *Poganoknac* Kiralya", „Thadal rex *Gentium*", „Thargar, împăratul

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

V.3.6. O ultimă categorie de nume aici discutată se referă la anumite pietre preţioase. Astfel de termeni sînt relevanţi deoarece se repetă, sînt puţin cunoscuţi sau necunoscuţi traducătorului şi necesită adaptări, deci impun comportamente care pot fi semnificative.

Sub *Ex*., 28, 17-20 apare următoarea înşiruire: „în rîndul dentîniu **şardie**, **topazie** şi **smeragdie**. / În al doilea rînd fie carmel, **safir** şi **gheman**. / În al treile: **ligurie**, **acatie** şi **amatie**. / În al patrul rînd: **crijolita**, **onifinos** şi **iaspie**”[109]. Acestea redau mai curînd ceea ce apare în textul latin: „in primo versu erit lapis **sardius** et **topazius** et **zmaragdus** / in secundo carbunculus **sapphyrus** et iaspis / in tertio **ligyrius achates** et **amethistus** / in quarto **chrysolitus onychinus** et berillus”, decît ceea ce apare în cel maghiar: „Az elsö rendbe legyen, Sardonix, Topa**s**ius, es **S**maragdus. / A masic rendbe legyen Carbunculus **Saphyrus** es **Gemã**t. / A harmadikba Lincurius, **Acates** es **Amatistes**. / A negyedikbe **Crisolitus**, Onix es **Iaspis**”.

Se observă că elementele subliniate decurg din textele în care corespondentele lor apar aşa cum au fost evidenţiate: *şardie*, *topazie*, *smeragdie* decurg din: *sardius*, *topazius*, *zmaragdus*, şi nu din: *sardonix*, *topasius*, es *smaragdus*, dar cele două fonetisme evidenţiate provin, mai probabil, din textul maghiar. Avem, aşadar, a face cu o compilaţie. Situaţia se repetă sub *Ex*., 39, 10-13: „**sardonie**, paziie şi **smaracdiie**, / (...) carmen, **safir** şi **gheman**, / (...) **ligurie**, **acates** şi **amatis**, / (...) **crijolita**, **onihinos** şi **iaspie**”[110], de data aceasta, alături de: „**Sardonix**, Topasius es **Smaragdus** / (...) Carbunculus, **Saphirus**

limbilor”. Pentru aceasta, textul ebraic prezintă: וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם, ceea ce se poate reda prin: „Thidal, regele din *Goim*”, fiind greu de optat între traducere şi împrumut.

[109] În BB va apărea: „un rînd de pietri va fi sardion, topazion şi zmaragd un rînd; Şi al doilea rînd, anthrax, şi zamfir şi iaspis; Şi rîndul al treilea, lighirion, şi ahatis, şi amethistos; Şi rîndul al patrulea, hrisolithos, şi virilion, şi onihion; acoperite cu aur şi legate cu aur să fie, dupre rîndul lor”.

[110] În BB: „sardion, şi topazion, şi zmaragd, (...) anthrax, şi zamfir, şi iaspis (...) lighirion, şi ahatis, şi amethistos (...) hrisolithos, şi virilion, şi onihion”.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

es **Gemant** / (...) Lyncurius, **Ackates** es **Amatistus** / (...) **Crisolitus**, Onix es **Iaspis**", dar şi de: „sardius **topazius** zmaragdus / (...) carbunculus **sapphyrus** iaspis / (...) **ligyrius achates amethistus** / (...) **chrysolitus onychinus** berillus". Cum se vede, dacă în prima situaţie apelul la maghiară este limitat, deşi în cea de-a doua devine mai consistent, apelul la latină nu se restrînge prea mult.

Mai este de remarcat că *onifinos* şi *onihinos* (ambele fiind variante fonetice ale aceluiaşi cuvînt, primul, rezultat al unei false regresiuni) provin din textul latinesc (*onychinus*, în ambele ocurenţe), nu din cel maghiar, unde apare *onix*. Maghiara contribuie la sintagma din: „bdelion şi *piatră scumpă onihinos*" („bdellium et *lapis onychinus*", faţă de „Bedelymottis (...) es *Onix* neui *draga köuet*"), unde avem a face cu o combinare a versiunilor latină şi maghiară, din cea de-a doua luîndu-se atributul, din prima numele pietrei (în textul ebraic, apare „Bedolach şi piatra Şoham", în cel grecesc ὁ ἄνθραξ καὶ ὁ λίθος ὁ πράσινος)[111].

V.4. Elementul lexical constituie o marcă, fiind un indicator eficient al limbii-sursă sau/şi al mediului (cultural) de influenţă. Cînd avem a face cu mai multe surse, chiar dacă relaţia dintre textul românesc şi cel luat ca model se poate face mult mai uşor şi poate fi mult mai sigură, certitudinile nu se pot extinde dincolo de segmentul pentru care acea relaţie a fost constatată. Şi aici, aşadar, cu cît este mai puternică relaţia stabilită, cu atît este ea mai focalizată (reciproca este valabilă).

[111] Vezi şi *Ex.*, 25, 7 *onichinos onychinos onix*; 28, 9 *onihinos onychinos onix*; 28, 20 *onifinos onychinus onix*. Nefiind încă pătruns în limba română, cuvîntul se putea supune judecăţilor traducătorului care, avînd termen de comparaţie, va prefera elementul lexical latin, probabil considerat a fi mai adecvat, sursa latină fiind, cu siguranţă, mai exersată decît maghiara în astfel de direcţii. Nu la fel procedează mai jos, cînd diferenţele formale dintre termenii din cele două limbi sînt prea mari, nesiguranţa îndemnîndu-l pe traducător să urmeze cu prudenţă textul maghiar (ipoteza unei oarecare practici a limbii române în această direcţie este improbabilă, după cum se vede şi din comportamentul, după o sută de ani, autorilor BB).

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

Dacă termenii utilizaţi sînt moşteniţi din latină, provin din suprastratul slav, sau au pătruns pe calea contactelor populare, aceştia nu servesc prea mult unei astfel de discuţii. Termenii împrumutaţi pe cale cultă, mai cu seamă cînd se află în textele-model, constituie temeiuri valide pentru a presupune că aceştia pătrund în textul respectiv tocmai prin actul traducerii. Şi în acest caz, însă, rămîn dubii deoarece nu este neapărat necesar ca acei termeni să fi intrat în limbă prin acea traducere. Este posibil ca ei sa fi circulat în mediul cult al traducătorului, deci să fi fost cunoscuţi din altă parte decît din textul-sursă.

Deşi astfel de situaţii nu sînt deloc simplu de analizat şi nu oferă garanţia obţinerii unor concluzii cu valoare peremptorie, unele precizări metodologice se pot face. Există cazuri în care textele vechi utilizează un anumit termen care, într-un text poate fi considerat ca moştenit, iar în alt text trebuie considerat mai degrabă ca fiind împrumutat. Astfel, un termen precum ***agru***, care apare în CB şi CV [„Acesta e preţul lucrătoriloru celora ce lucrat-au ***agrele*** voastre” (***Iac.***, 5, 4) (în CP *pămînturile*)], dar şi în alte texte ale secolului al XVI-lea [„Şi semănară ***agre***, şi răsădiră viii şi feaceră plodu de viiaţă” (PS.S B, 106, 37], poate fi considerat ca moştenit. Dacă, însă, acelaşi termen se întîlneşte într-un text de la sfîrşitul secolului al XVII-lea, precum BB, avînd în vedere că rom. ***agru*** a fost înlocuit cu slavicul ***ogor***, şi că avem a face cu o traducere din limba greacă, unde, în locul corespunzător, apare ὁ ἀγριὸς, atunci este mai probabil ca prezenţa subst. ***agru*** în BB să se datoreze termenului grecesc, cu atît mai mult cu cît traducătorul BB, precum şi revizorii lucrării se arată a fi orientaţi către limba greacă, pe care încearcă să o utilizeze nu doar ca pe un mediu din care au de extras un anumit conţinut de gîndire, ci şi ca pe un model de urmat în procesul de constituire a aspectului literar.

Lucrurile sînt mai dificil de lămurit într-un text tradus, în principal, din latină, şi aparţinînd spaţiului transilvan, precum NTB: „Iară ***agrul*** iaste lumea” (***Mt.***, 13, 38), unde este foarte posibil ca acesta să fie termenul moştenit (ştiută fiind tendinţa acestei zone româneşti de a păstra elementul moştenit din latină, precum şi preferinţa autorilor NTB

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

pentru termeni cunoscuţi publicului). Chiar astfel, nu putem exclude posibilitatea ca respectivul termen să fie cult, datorat textului latin – unde apare *ager, agri* – , căci tendinţa de mai sus se îmbină cu aceea de a împrumuta şi introduce în uz termeni de origine latină, în cadrul unei propensiuni mai largi, către elementul latin.

Pentru aceste situaţii trebuie observat că, deşi respectivul termen poate exista deja în limbă, în cazul în care acesta este (pentru unii vorbitori sau doar pentru traducător) caracteristic vorbirii populare, important rămîne faptul că traducătorul, remarcînd respectivul termen în textul de tradus, ia decizia de a-l introduce în textul tradus. Decizia este complexă întrucît este influenţată de prezenţa cuvîntului în vorbirea populară, în aspectul literar utilizat de traducător şi în textul-model.

V.4.1 Deşi ceva mai complicată, situaţia termenilor de origine maghiară în textele transilvane, pe de o parte, şi cele moldoveneşti şi munteneşti, pe de altă parte, este un bun prilej de a face numeroase observaţii utile, în măsură să ne ofere mult mai multe indicii şi argumente asupra comportamentului traducătorilor şi al limbilor în contact.

Textele transilvane prezintă numeroşi termeni de origine maghiară, împrumutaţi direct din maghiară pe cale cultă sau prin împrumut popular. Apar astfel forme precum: *adăvăsi*, **alean**, *aleaniş*, **alnic**, **amistui**, *batăr*, **bărat**, *băsău*, *beartă*, *beseadă*, **besedui**, **beteag**, *bintătui*, **bir**, **birui**, **bizui**, *buduşlău*, *buduşlui*, **bumb**, *călăuz*, **celui**, **chelciug**, **cheltui**, **chindisit**, **chip**, *chizeaş*, *ciurdă*, *dejmă*, *făgădaş*, *făgădui*, **gîndi**, *hasnă*, *hăsnui*, **hicleni**, *hicleşug*, **hotar**, *îngădui*, *ladă*, *lăcui*, *marhă*, **mereu**, *meşter*, **murgui**, **neam**, **obroc**, *ocă*, *oraş*, **pesti**, *pildă*, *plaşcă*, **pogace**, **rînd**, *samă*, *sălaş*, *sălăşui*, **sucui**, *şatră*, *şinor*, *şireag*, *tabăr*, *tabără*, *tablă*, *talpă*, **tar**, *tălmaciu*, *tărcat*, *tăroasă*, *tîrnaţ*, **uleu**, *uriaş*, *văndăgi*, **viteaz**, *zălog* etc.

Este posibil ca unii termeni din înşiruirea de mai sus să poată fi consideraţi ca provenind, în limba română, dintr-o altă limbă - slavona, de pildă. Pătrunderea unui termen într-o limbă se face prin intermediul unui proces de natură lingvistică, petrecut într-un anumit spaţiu concret,

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

în cadrul unui act concret de contact lingvistic. Dacă, spre exemplu, un anumit termen pătrunde în limba română în secolul al X-lea, într-o anumită zonă şi într-o împrejurare lingvistică dată, faptul acesta nu înseamnă automat că respectivul termen se impune în acea zonă sau, cu atît mai puţin, că el se extinde la nivelul întregii comunităţi care utilizează limba în care s-a operat împrumutul. Apariţia, apoi, a acelui termen în secolul al XVI-lea nu înseamnă în mod necesar că el are o vechime de şase secole – chiar dacă nici această posibilitate nu este exclusă. În stabilirea vechimii unui termen sînt, aşadar, importante proba uzului şi a continuităţii (fireşte că neîntrerupte). Privind la situaţia concretă din texte precum *Palia* de la Orăştie care, alături de textul latin, are la bază un text maghiar, trebuie să ţinem seamă de faptul că fie şi în cazul în care avem atestări anterioare pentru termenul respectiv, neputînd demonstra că traducătorul PO ar fi cunoscut acel termen anterior momentului în care l-a întîlnit în textul maghiar, ceea ce se poate afirma este că termenul din PO provine din modelul maghiar.

V.4.1.1. Un cuvînt precum *a bîntui*, frecvent în vechile texte româneşti, are etimologie multiplă[112] în limba română tocmai pentru că, în diferitele zone în care este utilizat, a putut fi împrumutat din limbile de influenţă în respectivele zone. Întrucît între posibilii donatori (limba maghiară şi limbile slave) a existat o conexiune, iar româna a avut relaţii cu respectivele vase comunicante, ea a putut împrumuta în mod concret termenul din oricare din cele două limbi, fie din una, fie din cealaltă, fie din ambele. Mai mult, pînă la stabilizarea în limba română a respectivului termen, româna l-a putut împrumuta, în mod repetat şi de la oricare dintre surse. Prezenţa formei slave într-un document vechi: „I nihto da ne smeaet *bantovati* pread siiu cnig g[o]s[po]d[s]vomi”, tradus de I. Bianu prin „(şi nimene să nu îndrăznească a bîntui înaintea

[112] Vezi Scriban, s.v., unde se dau trei surse, maghiară, slavonă şi bulgară. Mai puţin realist şi atent la nuanţe TRDW dă doar magh. *bánt*.

În ceea ce priveşte conceptul ‘etimologie multiplă’, îl utilizăm cu maximă prudenţă, centrul real al acestuia, în raport cu periferia sa, fiind mult mai restrîns decît am fi tentaţi a crede.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

acestii cărţi a domniei mele)" (DRB, 55, 1-3) poate permite deducţia că ***a bîntui*** are origine slavă în limba română şi că, eventual, ar putea data de dinaintea contactelor românilor cu maghiarii.

> Termenul, care s-a impus şi păstrat în limba română, dezvoltînd o familie lexicală, avea o frecvenţă relativ mare în toate categoriile de texte: „în toată mîndriia se-au ispititu în aleanul nostru şi pre noi, carei sîntem slugi credincioase a toată creştinătăţei, ***ne-au bîntuit*** în slujba noastră" (DÎ 142, 23-25); „Inima şi ficaţii, de ***va bîntui*** pre cineva drac sau duh viclean, aceastea trebuie a le afuma înaintea omului sau a fămeii şi nu *să va* mai ***bîntui***" (BB, ***Tobias***, 6, 7); „Şi încuie Dumnăzău gurile leilor şi n-***au bîntuit*** pe Daniil" (BB, ***Daniel***, 6, 18); „Aşa am datu noi [şi] [a]m miluit şi de nimea *bîntuială* să nu aib[ă] niciodată. Iar cine se va ispiti [a] [st]rica pomeana părintelui nostru, acela să ie blăstemat de 318 o[t]ci" (DÎ 139, 6-8); „de nimenilea *bîntuială* să n-aibă, că au ost părăsit[ă], că am lăsatu de bună voia a noastră" (DRB 127, 10-12).

Avînd în vedere valorile termenului, precum şi existenţa sa în limba maghiară, este greu de acceptat ipoteza provenienţei exclusiv slave. Se poate admite că termenul are, în limba română, o sursă slavă, dar nu se poate respinge cu argumente conjuncţia sau paralelismul cu sursa maghiară. Dimpotrivă, sub aspect fonetic, semantic, diatopic, diacronic, cultural, din toate perspectivele din care o etimologie se verifică, este cît se poate de plauzibil ca provenienţa rom. ***a bîntui*** să fie şi maghiară[113]. Pentru Transilvania, este sigur că termenul a fost cel puţin reîmprumutat din maghiară (< *bántani*)[114].

[113] Vezi şi Iosif Popovici, *Paliia de la Orăştie 1582*, în idem, *Scrieri lingvistice*, p. 266-286, unde elementul de origine maghiară este împărţit în trei categorii: „cuvinte generale", „cuvinte dialectale" şi „cuvinte de origine învăţată". I. Popovici trece cuvinte precum *curvă* şi *a curvi* – pe care le pune pe seama influenţei maghiare – în cea de-a doua categorie.

[114] Similar se prezintă lucrurile în cazul verbului *a mîntui*.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

V.4.1.2. La fel trebuie să se fi petrecut lucrurile şi în cazul altui cuvînt de origine slavă în limba română, precum *ciudă*, 'minune'[115] atestat din abundenţă de către vechile texte româneşti. El apare în capul *Ex.*, 4 din PO, v. 8, 9, 17, 21, 30, precum şi în *Ex.*, 7, v. 3 şi 9 (la p. 205 şi 225 apare şi în note marginale, care nu se înregistrează în textul maghiar, dar reluînd îndemnul de sub 7, 9). De fiecare dată, termenului din textul românesc îi corespunde, în cel maghiar, cuvîntul *choda*. Nu se poate susţine că un astfel de termen fusese necunoscut, pînă atunci, traducătorului PO, dar este firesc să presupunem că, deşi preexistent momentului traducerii PO, *ciudă* capătă, prin utilizarea sa în textul PO, o mai mare forţă a poziţiei sale în sistem şi îşi amplifică viteza de întrebuinţare.

> Vorbitorul maghiar din Transilvania zilelor noastre, atunci cînd utilizează acest termen (pe care maghiara îl are din limbile slave cu care a intrat în contact), îl utilizează ca pe oricare alt termen maghiar al limbii pe care o vorbeşte şi, în limba acestuia, *csoda* este un termen de origine maghiară. Lucrurile nu diferă foarte mult pentru vorbitorul român transilvan care se află în contact cu precedentul. Împrumutînd termenul de la vorbitorul maghiar, el împrumută un termen din limba maghiară. În cazul în care, respectivul termen îi era cunoscut vorbitorului român din Transilvania înainte de a intra în contact lingvistic cu cel maghiar, în urma respectivului contact auzind acelaşi cuvînt (cu acelaşi sens) de la vorbitorul maghiar, prezenţa cuvîntului în limba vorbitorului român se întăreşte, el nefiind concurat de un alt termen, iar ocurenţele sale fiind stimulate. Pentru vorbitorul român din Moldova şi din Ţara Românească, *ciudă* este împrumutat de la slavi, aşadar de origine slavă. Important este de unde l-au luat vorbitorii, pentru primii etimologia cuvîntului *ciudă* fiind maghiară, pentru ceilalţi slavă.

De aceea este contraindicat a se privi lucrurile exclusiv dintr-un punct de vedere abstract numit *limba română*. Într-o astfel de situaţie,

[115] Termenul apare în concurenţă cu *semn*, care are drept corespondent în textul lat. *signum*.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

chiar din această perspectivă, este greu de susţinut că, acolo, termenul în discuţie ar fi de origine slavă: pentru o comunitate el este de origine maghiară, iar pentru o alta el este de origine slavă[116].

Există cuvinte cu etimologie multiplă sau cu etimologie comună în română şi în maghiară, ambele limbi împrumutînd respectivii termeni de la aceeaşi sursă. În astfel de cazuri, este necesar să se aibă în vedere că întărirea uzului, în anumite arii lingvistice, se poate face cu contribuţia sau sub presiunea exclusivă a unei terţe limbi străine (de adstrat, spre exemplu, cea de-a doua fiind de suprastrat). Pentru zona transilvană, o astfel de ipoteză este mai mult decît necesară – ea corespunde realităţii. Acolo, influenţa slavă încetase de mult în secolul al XVI-lea – ajungînd chiar a fi respinsă –, iar influenţa maghiară devenise dominantă şi aproape unică. Dacă se compară forţele de presiune ale termenilor pe care limba maghiară îi avea comuni cu limbile slave (de la care îi împrumutase) cu cele ale termenilor de origine slavă – concuraţi de corespondenţii lor din limba maghiară –, se observă că presiunea cunoştea două direcţii contrare: de impunere a termenilor maghiari şi de suprimare a concurenţilor lor din suprastrat. La acest nivel este mult mai vizibilă acea dimensiune a dinamicii lexicale care face ca, sub forţa concurenţială a unei presiuni destul de puternice, o achiziţie, oricît de veche şi de importantă ar fi, să poate fi împinsă către periferie şi chiar eliminată.

Pe de altă parte, avînd în vedere că influenţa maghiară asupra limbii române (populară şi cultă) precede prima perioadă a vechilor traduceri româneşti, precum şi faptul că elementul maghiar avusese vreme să se răspîndească chiar şi dincolo de teritoriile româneşti pentru care se poate vorbi despre o influenţă maghiară directă, este greu de demonstrat că unii dintre termenii româneşti de origine maghiară ar fi intrat în limba română printr-o anumită traducere. Adesea, lucrul acesta este mai degrabă improbabil. Aceşti termeni, datoraţi influenţei maghiare din Transilvania, erau cunoscuţi şi aveau un grad ridicat de

[116] Nu alta este situaţia în cazuri precum: *dejmă* - *dezma*, *obroc* - *abrac*, *şatră* - *sator*.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

circulaţie, fiind fireşti la un individ care aparţine unei zone de contact şi interferenţă. Faptul acesta înseamnă că unele relaţionări între texte, operate doar pe baza coprezenţei sau doar a simplei prezenţe a unor elemente lexicale, ar fi hazardate şi abuzive.

În aceste cazuri se poate considera, cel mult, că avem a face cu o formă de întărire a existenţei şi utilizării în limba română a unui termen deja împrumutat. Prezenţa sa în textele transilvane – chiar traduceri ale unor texte maghiare – arată că avem a face cu texte provenite dintr-o zonă de influenţă maghiară, dar nu constituie un argument de sine stătător, care să arate că un text maghiar a fost sursa textului transilvan, după cum, de exemplu, un termen de origine slavă, prezent într-un text moldovenesc, nu poate arăta cu necesitate că acel text are ca sursă un text slavon, ci doar că avem a face cu texte provenite dintr-o zonă în care, direct sau mediat, respectivele influenţe acţionaseră (anterior şi pe cale populară sau cultă).

V.4.2. Chiar dacă ajutorul acestor cuvinte în procesul de relaţionare a două texte nu este suficient prin sine[117], iar prezenţa, oricît de

[117] Simpla coincidenţă a termenilor poate contribui la demonstrarea unor relaţii de filiaţie între texte sau a influenţei unui text asupra constituirii nivelului lexical al altuia sau – în cazul unor cuvinte culte şi rare – chiar la a arăta că acela era momentul în care limba-ţintă a achiziţionat termenul din textul-sursă. În unele cazuri, însă, astfel de deducţii necesită analize atente. Spre exemplu, termenului *pagînii* (PO, *Ex.*, 34, 26), îi corespunde magh. *poganok*, (în vreme ce în *Vulgata* apare *gentes*). Se poate susţine că termenul românesc apare aici datorită a ceea ce apare în textul maghiar, dar nu şi că termenul din textul românesc este împrumutat din cel maghiar. Mai vizibilă este distincţia sub *Gen*., 31, 35, unde traducătorul PO urmează textul maghiar: „Drag doamne, nu-ţi fie *greaţă* cum că nu mă poci scula înaintea ta, că după obiciaiul muierilor mi-e lucrul", „En édes Vram, ne legyẽ *nehez* teneked, hogy fel nem kelhetec elötted: Mert az aszszonyállatoc szokasoc vagyon dolgom", „ne irascatur dominus meus quod coram te adsurgere nequeo quia iuxta consuetitudinem feminarum nunc accidit mihi" (*Vulgata*) (Aici *Septuaginta* este mai aproape de textul ebraic: Μὴ βαρέως φέρε, κύριε·οὐ δύναμαι ἀναστῆναι ἐνωπιόν σου, ὅτι τὰ ἐθισμὸυ τῶν γυναικῶν μοι ἐστίν 'Ne graviter feras, domine: non possum surgerein conspectu tuo, quoniam quae

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

consistentă, a elementului de origine maghiară din texte precum PO nu demonstrează, prin sine, relaţia PO cu un anumit text maghiar[118], cazurile de mai jos sînt în măsură să ofere o imagine asupra procesului prin care s-a constituit o parte a lexicului vechiului aspect literar românesc.

V.4.2.1. Textul PO utilizează un cuvînt precum vb. *a celui*, termen de origine maghiară în limba română: „Dară, derep ce m-*ai celuit*?" (*Gen.*, 29, 25), precum: „Tahat miert *chaltal meg* engemet?". Verbul apare şi sub *Gen*., 27, 19, textul maghiar prezentînd şi acolo primitivul verbului românesc. Acelaşi verb apare într-o porţiune de text care a fost

secundum consuetitudinem mulierum mihi sunt'.) Deşi, precum *păgîn*, *greaţă* este moştenit din latină, nici unul, nici celălalt nu îşi datorează prezenţa în text versiunii latine. Desigur, rom. *greaţă*, echivalentul magh. *nehez*, relaţionează textul românesc de cel maghiar.

[118] Privind la situaţiile în care textul românesc se edifică pe baza celui latin, dar utilizează elemente de origine maghiară (deşi, pentru a reda corect respectivele sensuri, româna avea la dispoziţie şi material lexical de alte origini), sau, invers, la situaţiile în care, urmînd textul maghiar, traducătorul român utilizează elemente moştenite sau de origine slavă, se poate observa că în procesul de alegere a unui termen din planul paradigmatic, pentru a fi utilizat într-o traducere, acţionează numeroase criterii, dar printre acestea nu se află cel care ar avea în vedere obligativitatea sau simpla electivitate a unui termen ce constituie rezultatul împrumutării unei forme din text. Opţiunea pentru un termen din textul de tradus, şi care deja există în limba-ţintă sau care, astfel, ar urma să apară acolo, este determinată de aceiaşi factori care dau caracteristicile unei traduceri (cele două limbi în contact, traducătorul şi receptorul, fiecare dintre acestea alcătuind un complex, cu presiunile sale, impuse şi suportate). Prezenţa, într-o traducere, a unui termen nu se datorează în mod necesar simplei prezenţe, în textul de tradus, a etimonului său. Chiar atunci cînd, în mod evident, traducătorul operează împrumutul pentru prima dată în limba sa, şi în chiar momentul traducerii, actul acesta nu are la bază obligativitatea de a avea neapărat în rezultatul traducerii acelaşi termen din textul de tradus. Lipsurile limbii în care se traduce, dorinţa de a transmite anumite mesaje către cititor sînt principalele două cauze (fiecare dintre acestea înmănunchind numeroşi factori) care conduc la utilizarea într-o traducere a termenului care apare în textul-sursă.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

construită în limba română urmînd modelul latin. Comparînd secvenţa: „Şarpele *ciălui*-mă şi mîncai" (*Gen*., 3, 13), cu porţiunea corespunzătoare a textelor latin şi maghiar – chiar dacă avem a face cu un text construit compilare – se poate spune că, aici, PO urmează *Vulgata*: „serpens decepit me et comedi" şi nu: „A Kegyo *chala meg* engemet eképen hogy öm" 'şarpele mă înşelă astfel încît mîncai'. Într-un text mai timpuriu decît PO, şi anume în CB (1560) – traducere a unui text slavon –, apar situaţii precum: „Cine nu spune di Isus Hristos că vine în peliţă, acela iaste *celuitoriu* şi Antihristu" (*2Ioan*, 7) (în CP *înşelătoriu*), „De ci spune acelora ce-s ca aceia ca *celuitori* şi porînceaşte nece una cu aceia se aibă soţiie cătră aceaia ce-s ca aceia" (*Spunerea la Iuda*) (în CP *înşelători*); „Şi viţel feaceră întru zilele acealea rădicară comîndare *cealăului* şi veseliia-se întru lucrul mînilor lor" (FA, 41, 7) (în CP *idolului*)[119]. Toate acestea sînt în măsură să arate că termenul maghiar fusese împrumutat (probabil pe cale populară), se răspîndise şi pătrunsese şi în texte.

V.4.2.2. Sub *Gen*., 9, 5, în PO apare: „că printru sîngele trupurilor voastre *sta-voiu băsău* sau în alean şi pre toate jigăniile *sta-voiu băsău*, printru viaţa omului, încă şi pre rudele lui", urmînd „(...) boszszut álloc (...) meg állom boszszut (...)".

> Glosa internă – inexistentă în textul maghiar sau în cel latin –, „sta-voiu în băsău *sau în alean*", nu demonstrează în mod obligatoriu că termenul era necunoscut sau nefamiliar unora dintre receptori, sau că traducătorul considera astfel, abia în momentul traducerii intrînd cuvîntul în limba română[120]. Cuvîntul acesta apare des în textele secolelor al XVI–lea şi al

[119] Într-o zonă destul de întinsă din Transilvania actuală, *a celui* şi *celuitor* constituie termeni care încă se înregistrează destul de frecvent la vorbitorii români, ştiutori sau nu de maghiară.

[120] Cu adevărat semnificativ în ceea ce priveşte sfera dominantă de influenţă culturală a zonei în care se desfăşoară traducerea este faptul că termenul utilizat pentru glosarea internă este tot unul de origine maghiară. Avînd în vedere că NTB îşi exprimă dorinţa de a se adresa tuturor românilor, la fel de semnificativ este şi cazul în care, deşi termenul utilizat în text nu este de

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

XVII-lea, inclusiv în documente, ocupînd poziţii pe care ar fi putut sta termeni precum: *supărare*, *necaz*, *invidie*, *pizmă*, *împrotivă*: „Cine şti ţineare mîniei tale, de frica ta, *băsăul* tău cură?" (PS.S B, 89, 11); „Cuntiri-te de mînie şi lasă *băsăul*, nu revni se lîncoteşti!" (PS.S B, 36, 8); „Opreaşte-te de mînie şi lasă *băsăul*" (PS.C., 37, 8); „n-au gîndit la paguba ţărîi lui într-atîţia ani şi de chelciugul lui, ce în toate striştile au ispitit îm *băsăul* turcilor" (DÎ 130, 4-5); „Aşa văzîndu noi perirea noastră şi cugetul lui cel rău, ce ne-am apărat, şi cu ajutoriul lu Dumnezeu ne-am isprăvit lucrul ş-*am stătut de băsău* păntru strîmbătatea lui, şi n-am rădicat sabiia" (DÎ 143, 1-3); „şi ei încă sîntu creştini şi să nu tragă *băsău* pre noi" (DÎ 143, 12-13); „Dascale, aceastea zicînd noao, ne faci *băsău*" (NTB, *Lc*., 11, 45); „Iară de să va fi omorît de împutinearea sufletului său, adecă de frică, de scîrbă, sau de *băsăul* oamenilor (...)" (LEGI Munt., 252, 36-37).

V.4.2.3. În: „Şi Iosif porunci cum sacii lor să-i împlă cu grîu, şi banii lor să-i dea toţi, cineşi în sacul său, asupră de aceasta cum *chelciug* încă să le dea pre cale" (PO, *Gen*., 42, 25) termenul *chelciug* are drept corespondent în textul maghiar forma ***kölchég***, adică etimonul cuvîntului în discuţie.

Şi acesta este un cuvînt frecvent în vechile texte ale epocii: „n-au gîndit la paguba ţărîi lui într-atîţia ani şi de *chelciugul* lui, ce în toate striştile au ispitit îm băsăul turcilor" (DÎ 130, 4-5); „Nime den călugări să nu ţie al său, nice cal, nice stup, nice altu dobitoc nimică, nice arăturâ, nice din afar[ă] nice din lontru în mănăstire, nemică deosebi să nu ţie, fără numai îmbrăcămente şi *chelşug* ce va avea dentru rîcodealia sa" (DRB 130, 28-32); „*chelşugul* mănăstiriei să nu îndrăznească să-l ţie la sine" (DRB 131, 25-26); „Că cine dentru voi va vrea să zidească un turn, anu nu va şădea mainte să-şi numere *chelşugul*, oare are de-a-l săvîrşirea?" (NTB, *Lc*., 14, 28); „Cine osteaşte cu ale sale *chelşuguri* vreodată?" (BB, *1Cor*., 9, 7), apoi sub: *Ezdra*, 4, 56: „Şi la toţi ceia ce păzescu cetatea au scris să dea

origine maghiară, pe margine, glosatorul simte nevoia de a oferi un echivalent de origine maghiară, cum se întîmplă sub FA 10,1: *Italii* (NTB) (glosat pe margine: *Carii să chiamă acum oloşi*), şi sub FA 27, 10: *Povărîei* (NTB) (glosat pe margine: *Tărhatului*).

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

lor sorţi şi chielşuguri" şi FA, 17, 9: „Şi luînd chelşug de la Iason şi de la ceialalţi, au slobozit pre ei" (unde are, mai curînd, sensul 'mită').

V.4.2.4. Uneori, este posibil să apară atît substantivul, cît şi corespondentul său verbal, precum în PO, *Ex*. 23, 10: „Pînă în şase ani tu să samini pămîntul tău şi stringe lăuntru *hasna* lui", „be gyütsed annac hasznat"; „folosuri şi *hasne*" (în *Introducere*), respectiv: „ce *vom hăsnui* cu aceea să vom omorî frate-nostru" (*Gen*., 37, 26), „Mit hasznalunc (...)".

Nici acest termen nu este necunoscut altor texte vechi româneşti: În NTB, termenul are două ocurenţe, sub *Rom*., 3, 1 („Ce e, derept aceaia, destoiniciia jidovului sau ce e *hasna* tăerii împregiur?") şi la p. 342, 5-6 („Pre Hristos cu mare *hasnă*-l propoveduiaşte"). De asemenea, maghiarismul *hasnă* apare într-un compus, *hasnă-luotor*, care cunoaşte trei ocurenţe în CB, sub *1Cor*., 5, 10-11; 6, 10. Termenul apare şi în BB (*Judecătorii*, 12, 6; *2Macabei*, 13, 15).

V.4.2.5. De asemenea termenul din PO, *Gen*., 29, 13: „Cînd, amu, era auzit *oca* venitului lui Iacov (...)" (în magh. *okat*). Acesta apare încă la Coresi[121], deci fusese utilizat în limba română anterior traducerii PO, înregistrînd destule ocurenţe în texte. Desigur, prezenţa în PO a subst. *ocă* este stimulată de ceea ce apare în textul maghiar.

V.4.2.6. Un cuvînt care s-a păstrat pînă în zilele noastre, dar cu unele pierderi de nuanţă semantică, îngustîndu-se şi, aşadar, fixîndu-se, prin uz, în cadrele anumitor contexte este verbul *a îngădui*. Prin ceea ce apare în PO, *Gen*., 27, 13: „numai ce *îngăduiaşte* glasului mieu şi pasă, şi adă", pentru „*engedgy* az án szommac", traducătorul PO se arată a fi un cunoscător al sensului etimologic al cuvîntului, pe care îl respectă. Acelaşi lucru poate fi constatat pentru: „De ar fi, dară, vreo nedireptate sau hîtrie vicleană, o, jido‹v›ilor, după socoteală *aş îngădui* voao" (BB, *FA*, 18, 14). În ambele cazuri sensul prim, 'a consimţi', alunecă datorită contextului la sensul 'a urma, a se supune', în primul caz, şi la 'a asculta în voie, cu bunăvoinţă' în cel de-al doilea.

[121] Vezi EWUR s.v.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

În limba maghiară, cuvîntul acesta avea sensul ‘a consimţi, a permite, a da drumul’, dar acesta era o dezvoltare firească a unui nucleu semantic care avea în conţinut nuanţele ‘a amîna, a răbda, a ierta, a reflecta’, adică se referea la un răgaz, la o distanţă pe care individul o plasează între subiect şi obiect, spre a reflecta în vederea unei mai bune cumpăniri. Firește, utilizarea limbii conduce deseori la pierderea nuanţelor de finețe şi la centrarea pe valorile necesare comunicării (care, pe lîngă concizie şi forţă persuasivă, presupune şi viteză de transfer), astfel încît contextele în care un cuvînt apare pot acţiona precum un pat procustian şi/sau distorsionant. În situaţiile de mai jos se observă cum necesităţile contextelor pot exercita felurite presiuni asupra cuvintelor, chiar şi atunci cînd acestea constituie soluţiile cele mai fericite[122].

Plecînd de la sensul central ‘a ceda, a consimţi’, care apare în: „*Îngăduit-au* pre voia împăratului cum să ţie Ardealul cu nume de gobărnator, însă într-acest chip cum să-l ţie pîn în viiaţa domniii-lui” (DÎ 145, 3-5); „*Îngădui* derept aceaia Domnul cum să nu facă acel rău, care dzisease că va face pre dihanie” (PO, *Ex.*, 32, 14)[123], prin uzuri precum

[122] Avînd a face cu texte traduse, nu putem neglija nici rolul important deţinut de presiunea exercitată de către limba sursă, prin intermediul corespondentului străin, care se cerea tradus şi care era astfel echivalat.

[123] Prin ceea ce apare în BB, unde se utilizează vb. ***a se îmblînzi***, obţinem o dovadă a faptului că, pe de o parte, textul de la baza traducerii exercita anumite presiuni, dar şi a faptului că, pe de altă parte, traducătorii aveau şi alte raţiuni care îi ghidau. În ***Septuaginta*** se utilizează ἱλάσκομαι, verb cu două sensuri principale: ‘a fi binevoitor’ şi ‘a ispăşi’, dar care aveau importante puncte comune. În textul ebraic: וְיִנָּחֵם יְהוָה, se spune că Dumnezeu „a revenit” asupra hotărîrii sale iniţiale, ceea ce survine după un răgaz (în care intră şi discursul lui Moise). (De altfel, faţă de faptele oamenilor, Divinitatea are mereu ***a se întoarce***, într-un nesfîrşit proces de iertare, fapt prezent în mai toate religiile, aşa cum şi omului i se cere adeseori *să se întoarcă* de pe căile greşite.) Textul latin juxtat în ***Septuaginta***, tradus în Jager, prezintă echivalentul ***propitiatus***, aşadar accentul cade pe mişcarea Divinităţii pe care o sugerează şi textul ebraic. (***Propitiare***, ca şi ***peto*** erau verbe care se utilizau exclusiv pentru Divinitate, abia apoi, prin abuz, au fost întrebuinţate şi cu referire la muritori.) Este vorba despre răzgîndirea de după răgaz, mai exact despre existenţa unui interval de timp în care se produce o mişcare, aceasta avînd drept consecinţă

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

în: „Iară cui *veţi îngădui* ceva, şi eu *îngăduesc*, că şi eu ce *am îngăduit*, căruia *am îngăduit*, pentru voi am făcut, înaintea feaţei lui Hristos, ca să nu fim cuprinşi de Satana" (NTB, *2Cor*., 2, 10); „Şi neavînd ei să plătească, amîndurora le *îngădui*" (NTB, *Lc*., 7, 42); „pentru că n-au dat lor *îngăduială* să calce în ţara lui" (BB, *1Macabei*, 12, 25) se ajunge la sensuri precum 'a ierta', 'deveni permisiv, îngăduitor'.

Uzurile acestui cuvînt în limba română veche reuşesc să surprindă şi unul dintre elementele centrale şi profunde ale sensului acestui cuvînt, 'răgazul': „De ci, venind împreună ei aicea, *îngăduială* nemică făcînd, şi a doa zi şăzînd la divan, porunciiu să să aducă omul" (BB, *FA*, 25, 17); „de la Tiros am sosit la Ptolimaida şi, sărutînd pre fraţi, *am îngăduit* o zi lîngă ei" (BB, *FA*, 21, 7). Astfel de uzuri, însă, dezvoltă şi alte posibilităţi care, în cele din urmă, conduc la alunecări lente ale sensului (principala problemă, de fapt, nu aceasta este, ci aceea că astfel de alunecări pot fi premise ale unor viitoare fixări, prin uz, pe un sens, urmate de abandonul, prin uz, al vechiului sens. De aceea, un enunţ precum următorul deja înglobează, alături de sensul 'a răbda, a tolera', şi sensul 'a îngădui': „Dragostea mult *îngăduiaşte*, îmbunează, dragostea nu rîvneaşte, dragostea nu să semeţeaşte, nu să făleaşte" (BB, *1Cor*., 13, 4). Tot nucleul de sens 'răbdare' poate constitui miza iniţială a utilizării acestui cuvînt şi într-un caz precum: „pentru aceaea rogu-te cu multă *îngăduială* să mă auzi" (BB, *FA*, 26, 3), unde, însă, răbdarea solicitată, implică şi îngăduinţă ori toleranţă. De aici la sensul actual nu este decît un pas: „Era acolo o turmă de porci mulţi, păscînd în măgură, şi rugară pre el ca să-i sloboază pre ei să între în ei, şi *îngădui* lor" (NTB, *Lc*., 8, 32); „Cînd se va prileji vreun dobitoc să-i fie a făta şi va naşte pre locul altuia, iară acela cu locul nu-i *va îngădui*, ce o va goni de grabă de o va osteni, sau de o va lovi cu ceva şi dentr-acea osteneală sau lovitură se va

---

primă o schimbare favorabilă, care poate fi, apoi, percepută ca rezultat prin aceea că Divinitatea a devenit binevoitoare. Pentru acest proces modular se poate utiliza vb. *a se îmblînzi*, dar această stare este doar rezultatul aparent al proceselor de mai sus, relaţionate după cum s-a văzut. Prin utilizarea termenului *placatus*, *Vulgata* prezintă tocmai acest rezultat aparent, Divinitatea fiind văzută aici la nivelul cel mai superficial (după furia iniţială, urmează domolirea, fără a se da semne că interesează procesele profunde de dinaintea şi dintre cele două stări aparente).

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

prileji de va lepăda, atunce neîngăduitoriul să plătească vita" (LEGI Munt., 286, 12-15).

În acelaşi fel, plecînd de la un sens alăturat sensului 'răgaz', şi anume 'a aştepta, aşteptare', apar uzuri precum: „*Îngăduind îngăduiiu* pre Domnul şi luo aminte mie" (BB, *Psalmi*, 39, 1); „Bun iaste Domnul celor ce *îngăduiesc* pre el, sufletul carele va cerca pre el" (BB, *Plîngerea*, 3, 25); „Pre mine *îngăduiră* păcătoşii ca să mă piarză" (BB, *Psalmi*, 118, 95). Şi în acest caz, uzul apare ca fiind supus oscilaţiilor. Sensul 'a aştepta' apare în: „Sîrguiră, uitară lucrurile lui, nu *îngăduiră* svatul lui" (BB, *Psalmi*, 105, 14).

Remarcabil rămîne un ultim exemplu, unde 'domolirea' îşi dezvăluie caracterul ei cel mai profund, 'stăpînire de sine, ţinerea în frîu a instinctelor, dar şi a judecăţilor care pot conduce la rău': „Acest lucru stă pre mîna giudeţului să oprească pre bărbatul cel vrăjmaş, ce să porneşte asupra muerii sale, pentru să să veaghe să nu cumva să o strice întru ceva, măcar de-are şi face muiarea pre bărbat să să pornească asupra ei, trebue *să*-ş *îngăduiască* firei" (LEGI Mold., 118, 10-13)[124].

V.4.2.7. Pentru un cuvînt precum *plaşcă*, prezent în PO: „Iară Sim şi Iafet luară o *plaşcă*, puseră pre umere şi înderăt mărgînd, coperiră trupul de ruşine tătîni-său" (*Gen.*, 9, 23); „Luo derept aceaia Răveca *plaşca* şi se îmbrobodi" (*Gen.*, 24, 65), deşi are drept corespondent subst. *palást*, nu putem presupune decît, cel mult, că traducătorul s-a hotărît să-l utilizeze pe acesta şi nu un sinonim întrucît el apărea în textul model. Acesta deja este un argument care indică sursa maghiară. Oricum, termenul apare destul de des şi în alte texte vechi româneşti[125],

[124] Deşi este vorba despre un împrumut din maghiară, prezent în mai multe texte vechi, cunoscînd numeroase ocurenţe şi a cărui provenienţă în limba română nu poate fi pusă pe seama unui traducător identificabil, privind la varietatea valorilor sale de întrebuinţare – care ilustrează procesul de alunecare semantică –, putem crede că vb. *a îngădui* mai degrabă este propriu normei culte, cunoscut în graiuri, dar necaracteristic acestora prin unele valori de întrebuinţare.

[125] Vezi, spre exemplu: „Împărţiră cămeşile meale şie, şi de *plaşca* mea lepădară sorţi" (PS.S B, XXI, 19); „Împărţiră cămăşile meale loru-s, şi de *plaşca* mea lepădară sorţi" (PS.C., XXII, 19); „Sacosul iaste *plaşca* cu carea

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

ceea ce înseamnă că este mult mai potrivit să credem că *plaşcă* era un termen bine cunoscut şi intrat în uzul vechii române – motiv principal pentru care el a fost folosit în PO, chiar dacă sub o uşoară presiune dinspre textul maghiar.

V.4.2.8. Alături de vb. *a întoarce*, rezultatul unui calc după magh. *forditani*, 'a întoarce', 'a consacra, a destina', dar şi 'a traduce', care apare în *Introducere*: „cinci cărţi ale lui Moisi prorocul, carele *sîmt întoarse* şi scoase den limbă jidovească pre greceaşte, de la greci, sîrbeaşte şi într-alte limbi"; „n-*au*, iară, *întors* mînă de înger, ce mînă grea, păcătoasă"[126], PO utilizează subst. *tălmaciu* (*Gen*., 42, 23) care

purtară pe Hristos la groaznecile patime ale lui şi-ş bătea joc dă dînsul" (LEGI Munt., 103, 19-20); „iară după acea-l dezbrăcară şi-l îmbrăcară în *plaşcă* ierusalemleneascâ" (VARL, 81, 10-12); „Că acmu cu adevărat eşti împărat, că eşti îmbrăcat cu *plaşcă* mohorîtă şi ai în cap cunună" (VARL, 81, 18-19); „Podoaba preotului pentru aceaia iaste roşie sau mohorîtă după graiul proroculuí (carele face pre îngerii său duhure şi slugile sale foc arzătoriu). Iaste şi pentru aceasta, că *plaşca* roşie, adecă cu *plaşcă* îmbrăcară pe Hristos la patimele lui" (LEGI, Munt., 108, 22-25); „luvară despre el *plaşca* şî-l învescură în veşmintele lui" (EV.SIB., *Mt*., 27, 31); „Nu ştiţi că cei ce la ţeanchiu aleargă, toţi aleargă, iară unul ia *plaşca*?" (BB, *1Cor*., 9, 24).

[126] Pe lîngă valorile cu care acest cuvînt apare în vechile texte româneşti, valabile şi astăzi, prin metafore şi calchiere se mai înregistrează: „Hristos *întoarse* apa în vin şi făcu începeniia seamnelor lui" (NTB, 267, 33); „*Întoarse* apele lor în sînge şi omori peştii lor" (PS.S B, 104, 29) „Pănătaţi şi lăcrămaţi şi plîngeţi că rîsul vostru întru plîngere *întoarce-se-va* şi bucuria întru jale" (CP, *Iac*., 4, 9), unde 'a transforma, a preschimba' se extinde la 'a răstălmăci': „slugile îndeamnă-i să să pleace stăpînilor săi, ca întru toate să le fie lor dragi, *neîntorcîndu*-le cuvintele" (NTB, *Tit*, 2, 9) (de unde şi sensul 'a nu se supune'); „O, plinule de toată hicleniia şi de toată răutatea, fiiule al diavolului, pizmaşule a toată dereptatea, au nu te vei părăsi *a întoarce* căile Domnului cealea dereaptele?" (NTB, *FA*, 13, 10). Într-un context precum: „Şi să priimască *întorsurile* cuvintelor şi dezlegările cuvintelor întunecoase, şi să socotească direptatea adevărată, şi judecata a o îndirepta" (BB, *Parimii*, 1, 1-3) sensul subst. subliniat era unul apropiat de cele de mai sus, dar şi de 'traducere', căci este vorba despre explicarea valorilor şi sensurilor profunde şi tainice ale cuvintelor. La capătul acestui şir apare: „Şi arătîndu-ni-să Chiprul, şi lăsîndu-l

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

redă, prin împrumut, magh. *tolmach*. Atît substantivul, cît şi verbul, apar în vechea română: „Era acest Gaşpar vodă multă vréme tergiman la împărăţie, adecă *tîlmaci* tuturor solielor creştineşti ce vin la împărăţiie" (MC, 66, 30-31), dar şi: „Iată, fecioara în pîntece va avea şi va naşte fiiu şi vor chema numele lui Emmanuil, carele *iaste tălmăcindu-se*: «Cu noi Dumnezău»" (BB, *Mt.*, 1, 23); „Şi în Iopa era oarecarea ucenică, pre nume Tavitha, carea, *tălmăcindu-se*, să zice Căprioară" (BB, *FA*, 9, 36). Avînd în vedere situaţia din PO, unde avem a face cu un împrumut din maghiară, apoi cu un calc semantic, urmînd aceeaşi limbă, se observă că, în fapt, ambele demonstrează relaţia (şi orientarea) traducătorului PO şi a mediului din care acesta făcea parte, cu (şi spre) această cultură.

V.4.2.9. O menţiune merită subst. *tabără*, prezent în: „Şi seara vineră prepeliţe şi acoperiră *tabăra* şi demîneaţă fu roao pregiur *tabără*" (PO, *Ex*., 16, 13). Alături de această formă, apare şi cea din: „Iară carnea giuncului, piialea-i şi rumegătura-i afară de *tabăr*, cu foc să le ardzi" (PO, *Ex*., 29, 14)[127]. Cunoscut în limba română veche, unde avea sensul 'tabără militară, campament, castru', precum în: „Porunci căpitanul să-l ducă în *tabără*, zicînd, cu bătăi să întreabe pre el, ca să înţeleagă pentru ce vină aşa strigară spre el" (NTB, *FA*, 22, 24) (acelaşi termen apare în locul respectiv din BB), în traducerile *Vechiului Testament* termenul se referă, firește, la o realitate primitivă, trimiţînd la o aglomerare umană (nu neapărat compusă exclusiv din luptători înarmaţi).

> Prezenţa, în PO, alături de forma *tabără*, a formei cu fonetismul etimologic, *tabăr* (< magh. *tabor*), ar putea semnifica nu faptul că ne aflăm în faţa unui termen care tocmai se împrumuta (deşi am exemplificat cu un text din secolul al XVII-lea), ci că am avea a face cu încercarea traducătorului de a încadra – în paradigmele limbii române şi

în a stînga, **vînslăm** în Siriia (...)" (glosat: „*Întorsura* cea demult zice înotăm, iară noi am scris vînslăm, căci vînsla cu corabiia pre apă") (NTB, *FA*, 21, 3), unde *întorsură* semnifică 'traducere'.

[127] În ambele cazuri, BB utilizează tot *tabără*.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

cu păstrarea fonetismului etimologic – un termen relativ recent împrumutat. Încercarea atestă şi că aspectul literar românesc avea cadre flexibile, adică era neformat.

V.4.2.10. Deşi poate fi pus atît pe seama versetului latin corespunzător, cît şi pe cea a celui maghiar, termenul evidenţiat din: „Înmulţi-voiu nevoile tale *cînd veri fi tăroasă*" (PO, *Gen*., 3, 16), alături de: „Meg sokassitom a te Nyaualyaidat *mikor Terhess lesz*" şi de: „multiplicabo aerumnas tuas *et conceptus tuos*"[128] aduce în atenţie aceeaşi relaţie dintre două limbi între care au existat contacte la toate nivelele, chiar înainte de a se statornici un contact pe calea acestei traduceri.

Termenul, împreună cu baza sa de formare, nu apare accidental în PO, nefiind străin vechii române. Este unul dintre termenii pe care textul, cel mult, îi întăreşte în uzul lor curent. Astfel, mai apar: *tăroasă*, alături de *terhess* (*Gen*., 16, 11), „fu *tăroasă*", după „teréhbe eséc" (*Gen*., 25, 21) (de asemenea, vezi şi *Gen*., 3, 16; 4, 1, 17; 16, 4, 5, 10; 19, 36; 21, 2; 25, 21, 21; 29, 32, 33, 35, pentru care BB preferă termeni de origine slavă sau construcţii pe model grecesc: *a zămisli* şi *a lua în*

[128] Cauza profundă a construcţiei şi a diferenţelor dintre textele maghiar şi latin se află în felul în care este construit textul ebraic. Acolo, ideea 'chin', 'nevoie' este urmată în modalitate apozitivă, în juxtapunere, de ideea 'sarcină'. Întrucît timpul este un dat fundamental, o traducere potrivită ar avea în vedere un anumit grad de explicitare a relaţiei temporale, succesiunea fiind de natură să evidenţieze în mod implicit şi relaţia de cauzalitate (aceasta nefiind, în fapt, una profundă, chiar dacă are un curs natural.). De aici, fiecare a încercat să redea ideea, dar în forme adecvate limbii sale; fireşte că s-au produs pierderi, dar şi adăugiri (cf. şi: Πληθύνων πληθυνῶ τὰς λύπας σου καὶ τὸν στεναγμόν σου, 'Multiplicans multiplicabo tristitas tuas, et gemitum tuum' (*Septuaginta*). Traducătorul român va prefera o frază în care apare o subordonată temporală, precum în maghiară, explicitînd, şi nu modelul latin, pe cît de plin de valenţe, pe atît de solicitant pentru cititor. Dincolo de această ajustare, versetul românesc se revendică de la cel latin.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

pîntece.); *au întăroşat*, „terehbe esett” (*Gen*., 38, 24), *tarul*, alături de *terhöt* (*Ex*., 18, 22)[129].

Nu pare a fi vorba despre o situaţie a cărei existenţă, dezvoltare şi nevoie de redare să poată fi pusă pe seama unui contact cult, însă modalitatea aceasta de exprimare poate fi considerată ca aleasă, dintre toate celelalte, sub influenţa cultă a unei alte limbi. Deşi se poate presupune că fiecare popor are denumirile sale (în esenţă, nu prea îndepărtate unele de altele) pentru o astfel de realitate (de mare evidenţă şi importanţă)[130], în cazul textului biblic, mai ales, se poate constata o nevoie de eufemizare a exprimării, cu atît mai mari cu cît acestea sînt impuse de modelul urmat în traducere.

> Faptul se observă şi în cazul exprimării actului din care decurge starea de graviditate. Astfel, în: „Şi Adam *conoscu* muierea lui, Evva, şi *fu tăroasă* şi născu pre Cain” (*Gen*., 4, 1), alături de: „Adam vero *cognovit*

[129] Pentru acesta din urmă, vezi cazuri precum: „Acmu, amu, ce ispitiţi Domnul de puneţi *tarul* spre cerbicea ucenicilor, cela ce nece părinţii noştri, nece noi putum purta?” (CB, *FA*, 15, 10); „bezaconiile meale preanălţară-se capul mieu, că *tar* greu păsară spre mine” (PS.C., XXVIII, 5); „Nice hiece cal încalecă husarii, ce tot cai mare groşi, să poată birui a purta *tarul*” (MC, 53, 35-36). De asemenea, vezi şi: „Ziceţi featei Sionului, iaca împăratul tău vine ţie blînd şi şăzînd spre asin şi desupra mînzului a asiniei învăţată supt *tărhat*” (NTB, *Mt*., 21, 5).

[130] Probabil că în această categorie ar putea fi introduse cazurile următoare: „David îndrăgi pre Virsaveia, muiarea Uriei. Şi dzăcu cu dinsa şi o *îngrecă*” (CPLR *Fl. d*., 133, 4-6); „du-te la Elisata, vara ta, să vedzi, că şi aceaea are acmu 6 luni de cînd *au îngrecat*” (VARL, 379, 24-26); „Fămeaia care *se va îngreca* şi va naşte făt necurată va fi 7 zile” (BB, *Lev*., 12, 2); „iară bărbatul se-au culcat cu soacră-sa şi o *au îngrecat*” (LEGI Munt., 210, 39-40); „Muiarea *grecioasă*, cînd ia erbi ca să omoară pre cel ce *au îngrecat*, ucigaşă iaste” (LEGI Munt., 532, 27-28); „pămîntul *se îngrecează* de vînt, adecă i se umplu vinele lui” (LEGI Munt., 623, 38-39); „Muiarea carea-ş strică la începătura *îngrecării*, cînd de va strica să nu facă feciori, ucigaşă iaste” (LEGI Munt., 532, 25-26); „Iară vai de *greoaelor* şi aplecătoarelor, în acealea zile” (NTB, *Mt*., 24, 19).

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

Havam uxorem suam quae *concepit* et peperit Cain" şi de: „Adam kedig *meg ismere* Heuat az ö Feleséget: *Ki fogada* es szüle Caimot"[131], este de remarcat utilizarea, în textul maghiar, a unei structuri care se găseşte şi în limba română: „Ki fogada" 'primi', pentru a reda ideea 'deveni însărcinată'. Pentru acelaşi segment, BB prezintă: „Şi Adam *cunoscu* pre Eva, muiarea lui, şi *zămislind*, născu pre Cain". Tot BB prezintă situaţii precum: „şi *întră la* dînsa; şi *luo în pîntece* de la el" (*Gen.*, 38, 18); „Şi *întră către* ea şi *dormi cu* ea. (...) Şi *luo în pîntece* muiarea" (*2Împăraţi*, 11, 4); „Şi *întră către* fămeaia lui şi *luo în pîntece*; şi născu fecior" (*1Paralipomenon*, 7, 23); „Şi *veniiu către* prorociţă, şi *luo în pîntece*, şi născu fiiu" (*Is.*, 8, 3), unde, sub influenţa cultă a textului grecesc, apar forme eufemistice sau care doar sugerează realitatea pe căi ocolite.

V.4.2.11. Sub *Gen*,. 6, 14, Dumnezeu îi indică lui Noe lemnul din care să-şi facă acesta Arca: „Fă ţie o corabie de *lemn de brad*". Indiferent de modelul pe care îl urma în acel moment, cu preponderenţă, traducătorul român, avînd de rezolvat problema traducerii denumirii materialului de construcţie, va apela la textul

[131] Încă o dată, este de observat şi faptul că traducătorul român utilizează termenul de origine maghiară acolo unde el nu există în textul maghiar [vezi şi: „Că Sara fu tăroasă şi născu" (*Gen.*, 21, 2), „mert Sara fogada, es szüle" („concepitque et peperit"); „fu tăroasă" (*Gen.*, 4, 17) pentru *concepit*, dar şi alături de „Ki fogada"]. Dincolo de motivele obişnuite ale unui astfel de comportament (o anumită nevoie şi voinţă de variaţie în exprimare; intenţia de a produce printr-un astfel de lanţ sinonimic un tip de glosă explicativă şi îmbogăţitoare a bagajului lexical al cititorului; exersarea – de către sistem, de către traducător, de către cititor – a noilor structuri şi elemente lexicale împrumutate din textele model), în acest caz se poate observa şi o anumită presiune a nevoii de eufemism. Chiar textul ebraic, cu un simţ al pudorii caracteristic acelei părţi a Orientului, prezintă o structură ce poate fi redată prin „se îngreună", găsind, aşadar, această modalitate de redare privind procesul la nivelul unei componente a acestuia, dată de consecinţa vizibilă a dezvoltării embrionului, cînd apar modificări sensibile la nivelul anumitor parametri ai viitoarei mame – aşadar, dintr-o perspectivă eufemizată de cunoaşterea şi înţelegerea procesului, privit constatativ, la nivelul viitoarei mame, acum aflată într-o stare aparte.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

maghiar, unde apare ***fenyöfa***, pe care îl calchiază. În textul ebraic, este vorba despre „gopher” (גֹּפֶר).

> În ciuda a numeroase încercări de explicare, nu este clar la care specie de lemn trimite ebr. *gopher*. Unii exegeţi şi traducători cred că este vorba despre coniferul chiparos, soluţie care este reflectată de ***Biblia*** lui Luther, unde apare ***Tannenholz*** (ceea ce întăreşte ideea relaţiei - de aşteptat - dintre textul maghiar şi cel german). În *Septuaginta* ξύλων τετραγώνων, sintagmă redată în BB prin „leamne în patru muchi”, iar în Vulgata ***lignis levigatis***. În aceste două texte atenţia cade pe lemn după prelucrarea sa. Este interesant cum, neştiind exact despre ce este vorba, unele traduceri păstrează termenul întocmai (K.J., Segond), altele caută soluţii privind la realităţile lumii mediteraneene. În acest caz, în general se are în vedere un lemn răşinos „bois résineux” (B.Jer.), care poate fi cedru sau chiparos. De aici decurge şi soluţia textelor german, maghiar şi a PO. Chiar astfel, rămîne dificil de ştiut dacă în original (textul ebraic) perspectiva are în vedere lemnul viu, privit înainte de tăiere sau dacă se referă la materialul de construcţie prelucrat deja[132].

[132] Analiza comparată a acestor versiuni arată că fiecare limbă îşi are cerinţele ei, la care se pot adăuga unele cu care traducătorii creditează pe receptorii textului. Din aceste cauze, ceea ce apare în textul ebraic (secvenţă care, într-o încercare de traducere exactă, poate fi redată prin: „şi s-o lipeşti pe dinăuntru şi pe dinafară cu smoală”) suferă felurite adaptări la respectivele nevoi. Textele latin şi cel din PO sînt cît se poate de apropiate de cel ebraic (unde se folosesc forme nelegate genetic (*a clei*/ *răşină*; *lino*/ *bitumen*). Textul maghiar este încă mai concentrat căci limba maghiară permite acest lucru, forma de acolo putînd fi redată prin **smoleşte*. Invers de textul maghiar, deşi are aceleaşi capacităţi, versiunea grecească, fidel redată în BB, foloseşte un verb şi un substantiv, precum textul ebraic, dar din aceeaşi familie lexicală, ceea ce, în context, devine o explicaţie insistentă, care creează redundanţă - ceea ce se poate afirma şi despre textul german. Fidelitatea acestor din urmă texte faţă de textul ebraic (sursă) este una pur formală; din punctul de vedere al limbilor în care se formează acel conţinut rezultatele prezintă trăsăturile tautologiei.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

V.4.2.12. În acelaşi fel pot fi considerate lucrurile şi în cazul unor termeni precum: *adăvăsi* ‘a împrăştia, a risipi’ (< magh. *odaveszni*) (PO, *Gen.*, 49, 7); „nu se amistuia” pentru „nem emésztetneic” (PO, *Ex.*, 3, 2); *au amistuit* pentru „meg *emésztette*” (*Gen.*, 31, 15); *aş amistui* alături de *meg emésztenélec* (*Ex.*, 33, 3)[133]; *batăr* pentru *bator* (PO, *Gen.*, 30, 15; 34); *bărat* ‘prieten’ (< magh. *barát*) (PO, *Gen.*, 38, 12); *beteag* pentru *beteg* (PO, *Gen.*, 48, 1)[134]; „Pistruiele să fie *birul* tău” (PO, *Gen.*, 31, 8) alături de: „A tarkac legyenec à te *béred*” şi de: „variae erunt mercedes tuae”; *bizuiaşte*! pentru *bizd* (PO, *Gen.*, 47, 6); *buduşlău* ‘rătăcitor, pribeag’ (< magh. *bujdosó*) (PO, *Gen.*, 4, 13); *chipurele* (NTB), dar *obrazele* (CB, CP), redînd vsl. **ѻбразѣ**, şi *tiposurile* (BB), redînd gr. τοὺς τύπους; *chizeaş* pentru *kezes* (PO, *Gen.*, 43, 9); *ciurde* pentru *chorda* (PO, *Gen.*, 31, 43); *făgădaş* ‘angajament’ (< magh. *fogadás*) (PO, *Gen.*, 31, 13); *hotarăle* pentru *hataroc* (PO, *Ex.*, 10, 19); *majă* ‘unitate de măsură echivalentă cu un qintal’ (< magh. *mázsa*)[135]

În ceea ce priveşte principala discuţie, este de observat că segmentul din PO este cel mai concentrat din toate, aproape forţînd subînţelesurile limbii române, eliberat de orice tentaţie a redundanţei.

[133] După toate acesta, însă, apare şi o situaţie precum: *să potopească* pentru *emészszze* (PO, *Ex.*, 32, 10), şi nu *să amistuiască*.

[134] Dar vezi şi situaţia, deloc singulară, în care traducătorul român strecoară în text elemente de origine slavă, într-o ţesătură destul de atent elaborată: *boalele* pentru *betegség* (PO, *Ex.*, 23, 25).

[135] În *Magyar oklevél-szótár*, (...) Szamota István (...) Zolnai Gyula, Budapest, 1902-1906, s.v., unde se dau sensurile ‘centenarius, pondo; zentner’, se arată şi că „uulgo *masa* dicitur”, *masa* fiind forma care apare în textul lui Heltai. Avînd în vedere că magh. *masa* ar fi generat rom. **maşă*, ceea ce nu apare în PO, se poate presupune că traducătorul român, deşi a utilizat cuvîntul maghiar, ca un cunoscător al normei culte a acestei limbi, nu a urmat umil textul lui Heltai, ci a plecat de la forma cultă, şuierătoarea sonoră din rom. *majă* datorîndu-se magh. *mázsa*; (cf., de pildă, situaţia din *Ex.*, 28, 28: „leagă Hozenul cu belciugurele sale de belciugurele Efodului cu *şinor* de mătase galbină, cum pre acel efod, cu măiestrie făcut tare să se ţine şi cum Hozenul de către Ehod să nu se dezleage”, unde rom. *şinor* prezintă fonetismul determinat de ceea ce apare în textul maghiar: *sinnor*). Pe de altă parte, însă, vezi şi forma

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

(PO, *Ex*., 25, 39; 37, 24; 38, 25; 38, 27); *marhă* pentru *marha* (PO, *Gen*., 14, 12; 16; 21; 15, 14; *Ex*., 22, 11) ‘bunuri mobile, inclusiv animale’; „*marhă* de argint şi de aur” pentru „ezüst es arany *marhákat*” (PO, *Gen*., 24, 53)[136]; *marha* şi *ilişul* pentru *marha* et *élés* (PO, *Gen*., 14, 11) ‘bunuri şi provizii’[137]; *oraş* (cvasi-general în NTB), dar *cetate* (caracteristic CB, CP şi BB); *pogaci* pentru *pogach* (PO, *Gen*., 18, 6; *Ex*., 12, 39; 29, 2); *sălaş* pentru *szálás* (PO, *Gen*., 42, 27; *Ex*. 4, 24) ‘adăpost, loc de refugiu’; „la sălaşu” pentru *szálásra* (PO, *Gen*., 24, 25); „am putea sălăşui” (PO, *Gen*., 24, 23) pentru *szálhatnac*; *şpan* ‘ispravnic’ (< magh. *ispán*) (PO, *Ex*., 1, 11); *viteaz* (NTB), dar *voinic* (CB, CP) şi *oştean* (BB); *zălog* pentru *zalag* (PO, *Gen*., 38, 17; 18).

V.4.2.13. Judecînd lexicul unui text precum *Palia* de la Orăştie - la nivel de ansamblu şi la nivel de detaliu -, se constată că foarte puţine dintre elementele lexicale de origine maghiară pot fi utilizate, în sine, ca argumente ce pledează în direcţia sursei maghiare a PO. Oarecum asemănător situaţiei elementului latin sau celui slav, şi aici există doar cîteva cazuri ce indică o relaţie clară între textul maghiar şi cel românesc. În general, textele vechi româneşti din epocă, indiferent de zona de apartenenţă, utilizează destul de mulţi termeni de origine maghiară. Lucrul acesta se datorează caracterului eficient al influenţei maghiare asupra limbii române la nivel lexical (nu atît prin numărul

---

jimble (foarte probabil pătrunsă şi răspîndită la nivel popular) din sintagma „făină de *jimble*” (PO, *Ex*., 29, 40), care urmează magh. pentru „*semlye* liszt”. Situaţiile acestea, însă, sînt legate de cele evidenţiate la discuţiile asupra numelor proprii. Vezi, s.v., şi bogatele atestări reproduse în EWUR.

[136] Dar cuvîntul apare, iarăşi, într-un exemplu repetat de variaţie a textului, şi în poziţii în care corespondentul maghiar era altul, el putînd fi redat şi prin alte forme decît prin *marhă*: *marhă* pentru *gyanant* (PO, *Gen*., 30, 33) (unde este vorba despre animalele din turma lui Laban); *marhă* pentru *ioszag* (PO, *Gen*., 31, 1) ‘idem’ (magh. *ioszag* fusese redat prin bunătate, sub PO, *Gen*., 34, 23).

[137] Cel de-al doilea cuvînt ar putea intra în categoria următoare, a termenilor care au mari şanse de a-şi datora prezenţa în limba română traducătorului PO, cel care, aici, a urmat textul maghiar.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

mare de cuvinte, cît prin forţa pe care termenii achiziţionaţi o aveau în a-şi păstra poziţia dobîndită în sistem), pe fondul unei circulaţii – la fel de eficiente – a textelor şi a oamenilor. Pe de altă parte, traducătorul *Paliei* de la Orăştie –, cel care alături de *Vulgata* alege să-şi ia ca model o versiune maghiară, şi care trăieşte într-un spaţiu cultural aflat sub influenţă maghiară (în fapt, şi alegerea *Vulgatei* este determinată de aceeaşi influenţă, ca şi însuşi actul „temerar" al traducerii textului sacru în limba vernaculară) –, stăpînea la un nivel ridicat limba română aşa cum se înfăţişa ea în zona sa de apartenenţă culturală şi – foarte probabil dacă privim la rezultatul muncii sale – chiar diferite straturi ale acesteia, în plan diacronic şi diastratic.

Se înţelege că numai pe baza unor elemente lexicale este dificil de demonstrat o relaţie între două versiuni, mai ales atunci cînd cele două limbi prezintă anterior traducerii contacte de durată şi profunde. În mod firesc, este foarte posibil ca multe dintre elementele lexicale prezente în text să fi fost deja împrumutate anterior traducerii, utilizarea lor de către traducător fiind firească şi neconstituind neapărat un semn al relaţiei de dependenţă dintre o traducere şi sursa ei.

Totuşi, utilizarea într-un text a termenilor de o anumită provenienţă – uneori chiar în lipsa din textul model a reprezentanţilor familiilor lexicale din care aceştia provin, precum şi în cazurile în care traducerea în discuţie provine dintr-o zonă în care acea limbă străină exercită o influenţă notabilă –, fără a demonstra cu necesitate relaţia dintre cele două texte, constituie un indice de relevanţă privitor la relaţia dintre traducător, limba-sursă şi zona de apartenenţă culturală şi spirituală a traducătorului.

V.4.3. Dotate, adesea, cu un grad superior de certitudine sînt situaţiile în care traducerile conţin elemente de origine maghiară, deşi, în acele poziţii, textul maghiar nu prezintă respectivii termeni.

V.4.3.1. Alături de situaţiile în care magh. *beszéd* are drept corespondent, în PO, subst. *beseadă* (*Gen.*, 11, 1; 15, 1; 21, 11; 24, 45; 27, 34, 27; 42; 31, 1; 34, 27; 39, 19 etc.), apar şi cazuri precum: „Ascultaţi glasul mieu, muierile Lameh şi luaţi aminte *besada* mea" (*Gen.*, 4, 23), alături de: „audite vocem meam uxores Lamech

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

auscultate sermonem meum" şi de: „Tü Lamec feleségi, halyatoc meg az én szomat, es vegyetec eszötekbe *aszt a mitt mondoc*" 'ceea ce (vă) spun'. Urmînd textul latin, autorul PO utilizează un împrumut maghiar inexistent în secvenţa tradusă.

V.4.3.2. În acelaşi fel, sub *Gen*., 3, 1 apare: „Şi şarpele era mai *alnic* de toate jigăniile pămîntului, carele era făcut Domnul Domnedzeu". Formei evidenţiate îi corespunde, în textul maghiar, termenul *rauasz*.

Un alt termen, care poate fi considerat ca fiind „specializat", este: *naşfă* 'pavăză, pafta' (< magh. *násfa*), care cunoaşte trei ocurenţe în PO: „Fă şi doo *naşfe* şi doo lanţure den aur curat" (*Ex*., 28, 13), „Chinaly két *bolgartis*, es két lantzot tiszta aranybol", „facies et uncinos ex auro"; „Aduseră tot, şi bărbaţii şi muierile cărora pre dare bună voie avea: cheotori, cercei, ineale, *naşfe*" (*Ex*., 35, 22), „Hozanac mind à firfiac s'mind az aszszonyálatoc, kic az adásra io keduüec valanac, kaptsokat, fülbeuetöket, gyürüket, *bolgarokat*", „viri cum muliebribus praebuerunt armillas et inaures anulos et dextralia"; „feaceră şi doo *naşfe* de aur şi doo verigi de aur pre doo cornure a hojenului" (*Ex*., 39, 16), „Chinalanac két arãy *boglartis*, es két arany karikat à Hosennec két szegeletire", „et dous uncinos totidemque anulos aureos porro anulos posuerunt in utroque latere rationalis"[138].

În ambele cazuri, textul românesc utilizează termeni de origine maghiară, cărora, în respectivele locuri, le corespunde cîte un termen pe care româna nu-l deţinea şi, pe cît se vede, nici nu-l prea putea împrumuta. Date fiind unele particularităţi ale actului traducerii – generate de nevoi specifice resimţite de către traducător, dar nu mereu coincidente cu nevoile şi posibilităţile sistemului şi ale cititorului[139] –,

[138] Magh. *boglar*, care a fost redat prin *naşfă*, avea sensuri precum 'umbilicus, lunula', 'funda'. În B.Orth. 2001 se utilizează *paftale* (notă: „Literal: «paveze»; agrafe în formă de scut"), apoi *salbe* şi *lănţişoare*.

[139] Este de remarcat că nu sînt rare cazurile în care autorii de traduceri preferă calcul sau felurite echivalări sinonimice (uneori, cu termeni împrumutaţi tot din limba din care se traduce), evitînd să opereze cîte un împrumut (poate necesar) care ar leza sistemul limbii române sau care nu poate

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

astfel de situaţii sînt de înţeles. Aceste două cazuri ilustrează orientarea traducătorului către textul maghiar[140].

> Pe fondul şi în mediul în care a fost tradusă *Palia* de la Orăştie, utilizarea – reflexă (uneori), conştient dirijată (alteori)[141] – a unui termen maghiar indică forţa mediului cultural din care provenea şi în care se afla autorul traducerii, precum şi beneficiarul prim al acesteia. Totodată, prin latura sa conştientă, procesul era orientat astfel încît receptorul textului era condus pe calea acumulării de material lexical, cu constituirea în mintea acestuia a unor reţele sinonimice clare, cu desfăşurarea cîmpurilor lexical-semantice şi punerea în funcţiune a familiilor lexicale. Traducătorul nu forţează lucrurile. Uneori, deşi are la îndemînă un maghiarism, el utilizează termeni de origine slavă,

---

fi făcut. Un astfel de exemplu apare sub *Iac*., 5, 1, din versiunile *Apostolului* din secolul al XVI-lea. În locul respectiv, CB şi CV prezintă: „plîngeţi-vă *hlipindu* de chinurile voastre", pentru elementul subliniat CP optînd pentru un termen moştenit: *suspinaţi*. Verbul din textul slavon era unul imposibil de redat în limba română **рыдати** 'flere, lugere'. De aceea, CB şi CV optează pentru redarea acestuia printr-un alt împrumut din aceeaşi limbă, *a hlipi*, provenind din vsl. **хлипати** 'singlutire, contorquere', fiind un sinonim acceptabil. Invers, deşi există şi alte posibilităţi, cel puţin acceptabile, prin cazuri precum: „trăsnăt fu mare ca *să colibească-se* urziturile temniţiei" (CB, FA 16, 26); „Că văzură ceia de Solun iudei că şi în Ber propoveduise Pavel Cuvîntul lu Dumnezeu, vineră aciia *colibind* gloatele" (CP, FA 17, 13); „vine multe şi greale aducea spre Pavel, cealea ce nu le putea *colibi*" (CP, FA 25, 7) aceste texte împrumută verbul *a colibi* (< vsl. **колѣбити** 'κινεῖν movere'), o formă care nu a rezistat şi pentru a reda sensul pe care îl purta, alte texte au căutat felurite soluţii („vine multe şi grăle aducea spre Pavel, ceale ce nu le putea împenge" (CV, FA, 25, 7); „cutremur fu mare cîtu se legăna temeiul temniţeei" (CP); „Şi deca ştiură ceia dintru Solun ovreai că şi întru Beru spusese-se de la Pavel Cuvîntul Domnului, veniră şi acie plecîndu şi turburîndu gloatele" (CB).

[140] Este, însă, de menţionat că sub *Gen*., 24, 47, magh. *naspha* este redat prin *cercel*.

[141] În cazul lui *alnic*, sinonimul cît se poate de la îndemînă şi de aceeaşi origine maghiară, *hiclean*, putea fi foarte bine utilizat.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

căci urmăreşte anumite scopuri, alteori preferă formele familiare, pentru a nu forţa nici pe cititor, nici sistemul. Astfel se explică apariţia, sub *Gen.*, 27, 35, a formei „cu hicleşugul”, în textul maghiar apărînd pentru *chalardsaggal*, pentru care ar fi putut crea sau utiliza forme precum: „cu celuirea”, *celuind*, sau o formă pe model popular, „cu celoşagul”.

V.4.4. Traducerea PO utilizează cîteva elemente lexicale care s-ar putea constitui în mărci indicatoare ale faptului, nu doar că între limbile română şi maghiară au existat contacte lingvistice, ci şi ale aceluia că PO a urmat, în respectivele locuri, textul *Pentateuhului* lui Heltai, adică termeni care pot demonstra relaţia directă dintre cele două texte. Este vorba despre cazurile în care avem a face cu termeni rari, culţi sau populari, a căror prezenţă în limba română se constată pentru prima dată sau exclusiv doar pentru respectiva traducere.

V.4.4.1. Un astfel de termen apare în: „Şi tot acest lucru de-ntreg şi *mereu* aur era”, „Es mind ez egy mü, egesz es *merö* aranybol vala”, „et spherae igitur et calami ex ipso erant universa ductilia de auro purissimo” (*Ex.*, 37, 22)[142]. Posibilitatea ca forma *mereu* să provină în cel mai direct mod din magh. *merö*, utilizat în unul dintre textele de la baza PO, are cele mai mari şanse de a fi conformă cu realitatea.

Vezi şi ceva mai sus, sub *Ex.*, 37, 17: „Sfeaşnicul, încă, feace de curat, întreg aur”, redat în textul maghiar prin: „Meg chinala à györtyatartotis tiszta, egész es *merö* aranybol”, ceea ce a creat oarecari dificultăţi de traducere datorită tăieturii de la interiorul versetului. Astfel, prima jumătate a versetului din textul maghiar (tăietură urmată şi în PO) s-ar reda astfel: ‘făcu şi sfeşnicul din curat, în întregime şi pur aur’. Principala problemă este că magh. *tiszta* poate fi folosit atît pentru a semnifica ‘curat’, cît şi pentru ‘în întregime’. Utilizarea sa poate conferi

[142] Vezi şi ceea ce apare în versiunile *Apostolului* din secolul al XVI-lea, sub FA, 23, 3: „Bate-te-va Dumnezeu, păreate *spoitu*!” (CB), „Bate-te-va Dumnedzeu, păreate *vărruitu*!” (CV), „A te bate are Dumnezeu, de păreate ***mereit***!” (CP).

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

un caracter vag anumitor contexte, de unde şi necesitatea precizărilor ulterioare.

V.4.4.2. Şanse aproximativ egale de a constitui o marcă lexicală a urmării textului maghiar o are un termen precum cel de sub *Ex.*, 33, 11: „Domnul, iară, faţă-făţişi grăiia cu Moisi, cum omul cu priiatnicul său *au sucuit* a grăi", după: „Az WR kedig szinröl szinre szol vala Mosessel, mint ember baráttyáual *szokot* beszelni".

Deşi urmează textul maghiar, traducătorul român nu o face pe deplin, ci într-un mod în care încearcă să nu aglomereze structuri şi material lexical prin care ar tinctura prea mult rezultatul traducerii cu maghiarisme. De aceea, alături de termenul evidenţiat (prin care se ocoleşte un verb banal precum *a obişnui*) şi de calcul reprezentat de „faţă-făţişi", după „szinröl szinre", apare slavonismul *priiatnicul* (şi nu maghiarismul *bărătaş*, deja utilizat în alte locuri: *Gen.*, 26, 26 şi 38, 20), iar magh. „szol vala" nu este redat printr-o formă compusă de tipul „era grăit", ci prin forma simplă *grăiia*. Astfel de situaţii, deloc singulare în textul PO, se alătură celor care indică o anumită grijă pentru cititor, atît în sensul că acesta nu este solicitat în procesul de înţelegere a textului, dar şi în sensul existenţei unui proces dirijat prin care cititorul primeşte doze rezonabile de elemente care arată orientarea traducătorului către maghiară, care joacă rolul modelului cult.

V.4.4.3. Ceva mai complicată apare situaţia sub *Ex.*, 15, 27: „Şi tinse Moisi mîna sa pre mare şi se înturnă marea demîneaţă în locul său dentîniu şi de-ainte fugind eghipteanii curseră apele înaintea lor şi *văndăgindu*-i pre ei Domnedzeu înecă-i în mijloc de unde", „Es ki nyuyta Moses az ö kezét à tengerre, es à tenger reggel visza tére at ö helyére, es az Egiptusbeliec eleybe futãac. / Es ekepẽ szoritabe öket az WR à tengernec kezepibe", „cumque extendisset Moses manum contra mare reversum est primo diluculo ad priorem locum fugientibusque Aegyptiis occurrerunt aquae et involvit eos Dominus in mediis fluctibus".

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

Comparînd cele trei versiuni, primul lucru care se observă este că tăietura versetului diferă în versiunile model[143]. Faţă de ceea ce apare în textul maghiar: 'şi întinse Moise mîna sa spre mare, iar marea reveni dimineaţă la locul ei, iar egiptenii fugiră în calea ei / şi în felul acesta îi cuprinse pe ei Dumnezeu în mijlocul mării', textul românesc se arată a fi apropiat de cel latin. Diferenţele acestea au cauze profunde, provenind din versiunile greacă şi ebraică de la baza traducerilor ulterioare. Textul ebraic s-ar putea reda prin: 'şi Moise întinse mîna lui spre mare, şi spre ziuă s-a întors marea cu tăria ei[144], şi egiptenii fugind o întîmpinară, şi astfel i-a înecat Eternul pe egipteni în mijlocul mării'.

[143] Textul lui Luther, cu care cel maghiar coincide, prezintă aceeaşi tăietură precum *Vulgata*: „Da reckte Mose seine Hand aus über das Meer, und das Meer kam gegen Morgen wieder in sein Bett, und die Ägypter flohen ihm entgegen. So stürzte der HERR sie mitten ins Merr".

[144] Aceasta este una dintre deosebirile care apar între textul ebraic şi traducerile sale, de la *Septuaginta* pînă la ediţiile moderne. Credem că precizarea din de Carrières este fundamentală: „*Reversum est primo diluculo ad priorem locum*. Hebr. *ad fortitudinem suam*, ad suum vigorem, ut scilicet, sicut prius, aquae tumescerent, et fluctus agerent". Este o perspectivă profundă, căci decurge dintr-o viziune cosmică asupra principiilor constitutive şi de funcţionare ale uneia dintre componentele importante ale planetei. Precum în cazul următor, astfel de situaţii constituie exemple care ne arată cît de pernicioasă poate fi traducerea atunci cînd, în loc de a face un transfer dinspre limba şi spiritualitatea sursă spre limba şi spiritualitatea ţintă, operează un transfer invers, nevoile de înţelegere a textului de către receptorul spiritualităţii în care se traduce modulînd, adaptînd, aneantizînd adevăratele şi profundele diferenţe specifice.

În fapt, dincolo de eveniment, de unele forme de exprimare şi de cîteva forme particulare de manifestare a spiritului uman, astfel de modalităţi de abordare a traducerii distrug exact elementul pentru care alteritatea este cu adevărat importantă: valorile cultual-spirituale, mentale, umane care, prin aceea că doar ea, alteritatea, le-a putut concepe şi atinge prin creaţie proprie, tot ceea ce constituie partea ei de moştenire divină, partea de umanitate pe care numai alteritatea o putea crea, dar pe care - cu preţul unor strădanii - o pot înţelege şi ceilalţi.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

V.4.4.4. Din prezentările de pînă acum s-au putut observa limitele pe care unele dintre elementele discutate ca mărci le ating. Cu cît complexitatea unei structuri este mai ridicată, cu atît scade posibilitatea ca apariţia acesteia într-un text tradus să constituie efectul unei coincidenţe.

Fireşte că un text tradus urmează mai multe coordonate, urmarea modelului nefiind lineară. De multe ori, deşi redă cu fidelitate un anumit fragment din textul-model, traducătorul operează modificări, determinate de mai mulţi factori, care acţionează cu intensităţi diferite, pe porţiuni diferite. Luînd în calcul toate acestea, este rezonabil să se presupună că marile asemănări dintre un text şi posibiliul său model au şanse reale de a indica relaţia de filiaţie dintre cele două. Dacă privim la diferitele elemente lexicale comune PO, pe de o parte, *Pentateuhului* lui Heltai şi *Vulgatei*, pe de altă parte, vom putea extrage concluzii, uneori mai convingătoare, alteori mai nesigure, în ceea ce priveşte relaţia dintre aceste texte.

La un nivel superior se află construcţiile la care participă mai multe elemente şi care, prin anumite particularităţi, aparţin, fie limbii maghiare, spre exemplu, fie altei limbi care a constituit un model pentru maghiară, dar pentru care nu se poate presupune că ar aparţine limbii române ori celeilalte surse. Tot astfel se consideră şi acele situaţii în care cuvintele utilizate într-o traducere au valori şi sensuri de natură să caracterizeze (sau care doar se regăsesc în) presupusul model.

Calcurile de expresie şi cele semantice, aşadar, pot constitui mărci valide în stabilirea relaţiilor de filiaţie dintre două texte, fireşte, cu o condiţie: să nu fie vorba despre structuri cu o mare răspîndire şi viteză de circulaţie, care să se poată datora contactelor la nivel popular sau care să fi putut pătrunde în limba sursă încă înainte de momentul traducerii.

Totodată, traducerea se constituie şi există ca un întreg viu, segmentarea ei în elemente lexicale sau structuri sintactice trebuind urmată mereu de recompunere, într-o continuă alternanţă a perspectivei detaliului cu perspectiva întregului.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

V.5. Deosebit de relevante pentru aflarea modelului urmat de către traducătorul *Paliei* de la Orăştie, precum şi în ceea ce priveşte concepţia sa asupra traducerii, alături de mijloacele sale de traducere, sînt acele situaţii în care, între textul latin şi cel maghiar există deosebiri relevante date de: **a)** urmarea unor surse diferite, eventual cu înţelegerea sau interpretarea diferită a unor porţiuni de text, ceea ce poate fi reflectat şi de prezenţa sau absenţa dintr-o sursă a unor elemente care lipsesc sau apar în cealaltă, **b)** diferite comportamente ale traducătorului român, prin care acesta completează sau omite segmente care nu se află, sau se află, în ambele modele.

V.5.1. Situaţiile constituite pe baza diferenţelor dintre două versiuni model permit relaţionarea textului românesc de unul dintre cele două texte. Categoria este bine reprezentată, porţiunile mici de text fiind mult mai uşor de corelat cu un anumit model. Precum în cazul elementelor lexicale, astfel de segmente vorbesc doar despre ele însele, dar cu tărie. Cu cît diferenţele dintre surse sînt mai consistente, cu atît respectivele texte sînt mai particularizate şi, aşadar, mai apte în a dezvolta mărci cu pondere reală. Întrucît elementul marcator este dat şi de felul în care se construieşte enunţul în limba română sau de modul cum se echivalează termenii, chiar cînd apar uşoare diferenţe, asemănările rămîn relevante.

Exemplele următoare au capacitatea de a oferi dovezi în mai multe direcţii. Întrucît ne interesează caracterul şi forţa de marcă a acestora, calea pe care aceste situaţii apar şi felul în care participă textele-model la edificarea textului-ţintă, cele de mai jos se vor înşira conform semnificaţiilor pe care aceste cazuri le au.

> Urmarea unor versiuni diferite, importanţa cunoaşterii textelor de bază, precum şi consecinţele ciocnirii mai multor versiuni, dar şi a lipsei acestora, pot fi limpede sugerate de o situaţie mai amplă, precum cea de sub *Gal.*, V, 19-23. Textul grecesc se prezintă astfel: „φανερὰ δὲ ἐστιν τὰ ἔργα τῆς σαρκός, ἅτινά ἐστιν πορνεία, ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια, εἰδωλολατρία, φαρμακεία, ἔχθραι, ἔρις, ζῆλος, θυμοί, ἐριθεῖαι, διχοστασίαι, αἱρέσεις, φθόνοι, μέθαι, κῶμοι (...). ὁ δὲ καρπὸς τοῦ πνεύματός ἐστιν ἀγάπη, χαρά, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης,

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

ἀγαθωσύνη, πίστις, πραΰτης, ἐγκράτεια" (N.T.gr.)[145], ceea ce în textul latin apare sub forma: „Manifesta sunt autem opera carnis: quae sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum servitus, veneficia, inimicitiae, contentiones, aemulationes, irae, rixae, dissensiones, sectae, invidiae, homicidia, ebrietates, comessationes (...). Fructus autem Spiritus est: caritas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas".

Textele româneşti redau segmentul după cum urmează: „(...) cealea ce sîntu preaiubire, curvie, necurăţie, mîniecie, ale dracului slujirile, otrăvirile, stricăciunea, vrajbele, rrăzboaele, urrîciunile, urgiile, întărrîtărîle, pîrrîle, rrealele, uciderea, beţia, cu cimpoi glăsirea (...). E plodul de sufletu iaste dragostea, cu bucuria, pacile, cu lungă-răbdare, bunătatea, cu dulceaţă, credinţa, cu blîndeaţe, întru ţineare" (AI), „Că adevărate sînt faptele trupului: ceia ce sparg căsătoriia, curviiă, necurăţiia, spurcăciunea, idoliia, farmăcul, vrăjmăşiia, sfada, mîniia, nepacea, necredinţa, tîlhăriia, beţiia, mîncarea (...). Iară poama Duhului iaste dragostea, veseliia, pacele, răbdarea, dulceaţa, bunătatea, credinţa, smericunea, curăţiia, blîndeaţele, postul" (CP), „Iară faptele trupului aiave sînt, carele-s curviia, necurăţiia spurcăciunea, slujba idolilor, fermecătoriia, pizmele, sfadele, aleanurele, mîniile, urgiile, îndărăptniciile, eresurele, urîciunele, vrăjmăşiile, beţiile, lăcomiile (...). Iară poamele Duhului iaste dragostea, bucuriia, pacea, îndelungă răbdarea, bunătatea, milostivniciia, credinţa, blîndeaţele, trezvirea" (NTB), „Iară aiavea sînt faptele trupului, carele sînt: preacurviia, curviia, necurăţiia, pîngăriciunea, închinarea de idoli, fărmecătoriia, vrăjbile, pricile, rîvnirile, mîniile, obrăzniciile, împărecherile, eresurile, zavistii, ucideri, îmbătări, ospeaţe (...). Iară roada Duhului iaste dragostea, bucurie, pace, îndelungă răbdare de mănie, bunătate, destoiniciie, credinţă, blîndeaţe, răbdare" (BB).

Privind la primul şir, cel al roadelor trupeşti, se observă că diferă numărul faptelor înşirate în versiunile citate: 15 în greacă, 17 în latină, apoi 17 în AI, 14 în CP, 16 în NTB şi 17 în BB. Diferenţele acestea (care se pot constata şi la analiza comparativă a versiunilor moderne ale

[145] O enumerare asemănătoare, caracteristică pregnantă a stilului paulinic, apare şi sub *Col*. 3, 5 şi 8.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

Bibliei din diferite limbi) se pot explica doar parţial ca datorate textelor traduse şi urmate de către traducătorii şi revizorii români.

Aşezarea termenilor într-un tabel sinoptic este în măsură să arate majoritatea cauzelor care au produs această situaţie. Privind, mai întîi, la textele grecesc şi latin, se poate constata că termenii corespund pînă la al treilea, cînd gr. ἀσέλγεια îi corespund doi termeni latini *impudicitia* şi *luxuria*. Aceştia doi redau împreună termenul grecesc, care avea exact aceste sensuri. Ţine de trăsăturile celor două limbi faptul că latina, spre deosebire de greacă, nu avea un termen sintetic pentru a reda sub o singură formă 'impudoarea' şi 'luxuria', sau că în latină se făcea o astfel de distincţie. Trecînd mai departe, se observă că termenii corespund pînă la cel de-al treisprezecelea în textul grecesc, şi al cincisprezecelea şi al şaisprezecelea, în textul latin. Pe locul al treisprezecelea al enumerării, textele greceşti prezintă diferenţe, unele texte înregistrînd φθόνος 'malveillance, esprit de dénigration, jalousie, envie', altele φονή 'action de tuer, meurtre accompli'. Textul latin, aşadar, nu a urmat fidel un tip de versiune, ci a cuprins în sine ambele variante. În concluzie, diferenţele dintre textul latin şi cel grecesc (cel dintîi are doi termeni mai mult decît celălalt) se datorează inexistenţei în latină a unui termen la fel de cuprinzător precum termenul grecesc aflat pe acea poziţie. Soluţia aplicată a fost traducerea completă şi fidelă a termenului grecesc, indiferent de faptul că, astfel, a crescut numărul termenilor enumerării. A doua oară, textul latin mai creşte dintr-o cu totul altă cauză: manuscrisele greceşti se împart în două, în sensul că într-un punct al enumerării, unele înregistrează un termen, altele altul, iar textul latin are ambiţia de a nu opta pentru disjuncţie, ci pentru cumul.

Pe acest fond apar textele slavone şi româneşti. Pus alături de textul grecesc, cel slavon prezintă următoarea înşiruire: **прѣлюбодѣніꙗ, блѫдьнъ, нечьстота, стꙋдоложьствіꙗ, идолослꙋженіе, отравленіе, проказа, вражьде, рьвнь**[146]**, завидиѥ, ꙗрости, раждеженіа, распрꙗ, ереси, ꙋбіиства, піанства, козлогласаваніа**. Analiza paralelă a celor două texte arată că primii doi termeni din textul slavon corespund primului termen

[146] În textul slavon intercalat în AI apare **ръвеніе**, ceea ce semnifică 'puţ, şanţ, săpătură'. Nu insistăm asupra greşelilor de slavă veche care apar în textele româneşti ale epocii, şi care merg de la precar către mulţumitor (vezi şi **піанства**).

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

din greacă. Diferenţa faţă de situaţia, asemănătoare, a lat. *impudicitia* şi *luxuria* alături de gr. ἀσέλγεια, stă în aceea că termenii slavoni sînt sinonime parţiale pe cea mai mare parte a sferei lor semantice. Cel de-al treilea cuvînt din textul slavon poate fi acceptat ca fiind corespunzător termenului al doilea din textul grecesc (deşi **нечьстота** nu înseamnă tocmai 'ἀκαθαρσία', aşa cum pare, ci, mai degrabă 'ἀσέβεια, ἀτίμια, impietas, ignominia'). **сълоложьствіи** semnifică întocmai 'ἀσέλγεια', termenul următor reprezintă un calc după greacă, **отравленіе** şi **проказа** sînt, iarăşi, sinonime, şi corespund gr. φαρμακεία, **вражьде**, redă fidel gr. ἔχθραι, **рьвнь** şi **завидиѥ**, sînt inversate, în sensul că redau termenul al optulea şi al şaptelea din textul grecesc, următorii doi termeni, **ꙗрости** şi **раждежениа**, redau întocmai gr. θυμοί, şi ἐριθεῖαι, **распри**, este un corespondent aproximativ pentru gr. διχοστασίαι, **ереси**, redă gr. αἱρέσεις, ultimi doi termeni sînt corespondenţi a ceea ce se află în textul grecesc. Antepenultimul termen, **оубіиства**, redă gr. φόνοι, aşadar, textul slavon se fixează şi merge pe urmele unui tip de manuscrise greceşti, cele care conţin φόνοι, şi le ignoră pe cele care conţin φθόνοι.

De la textul slavon se revendică AI şi CP. Dincolo de unele opţiuni, personale şi încadrate între limite acceptabile, ale celor două rînduri de traducători şi revizori români (precum *mîniecie*, alături de *spurcăciune*, *ale dracului slujiri*, alături de *idolie*, *otrăvirile*, alături de *farmăc* - acesta din urmă trădînd cunoştinţe de greacă şi chiar consultarea textului grecesc sau latinesc de către Coresi -, *cu cimpoi glăsirea* alături de *mîncarea*), se constată că, pentru primii cinci termeni, textele româneşti corespund între ele, dar şi cu textul slavon. Termenii de pe poziţia a şasea, *otrăvirile*, respectiv *farmăcul*, corespund între ei, dar au drept corespondent în textul slavon doi termeni, **отравленіе** şi **проказа**, primul tradus în AI (care îl ignoră pe cel de-al doilea). Urmează cîţiva termeni care, în limba română, se află în strînse relaţii de sinonimie, numai urmarea atentă a textului slavon impunînd traducerea acestora, deoarece, în mod sigur, la receptor, diferenţele dintre aceşti termeni erau minime. Vsl. **вражьде** este mai potrivit redat în AI, prin *stricăciunea*, decît în CP care se foloseşte de împrumut.

Termenii următori se comportă aproximativ în aceleaşi moduri, diferenţele dintre versiunile româneşti evidenţiind aceleaşi tipuri de discrepanţe, nu doar de ordin semantic, ci şi derivate din felurite

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

modalităţi de urmare a textului de tradus, precum şi diferenţele dintre sursele acestora din urmă[147].

V.5.1.1. Secvenţa: „Pre carea *cînd o ară fi văzînd Şikhem Heteuşi*, ficiorul lui Hemor, carele era domn acelui ţinut” (*Gen.*, 34, 2) reprezintă traducerea întocmai a magh.: „Melyet *mikor latott volna Sikhem Heueus* Hemornac fia, ki annac à tartomannac feiedelme vala”, textul latin fiind diferit: „quam cum vidisset Sychem filius Emor Evei princeps terrae illius”, apropiindu-se de *Septuaginta*, unde Emor este numit ὁ Εὐαῖος[148].

V.5.1.2. Sub *Gen.*, 31, 17 textul românesc: „(...) că în şase dzile *au rodit* Domnul ceriul şi pămîntul, ce în a şaptea dzi se odihni *şi se înnoi*”, urmează: „Mert hat napon *terömte* az WR à Mennyet es à Földet: De à hetedic napon meg nyuguuéc, *es meg vyula*”, ambele deosebindu-se la final de: „sex enim diebus fecit Dominus caelum et terram et in septimo ab opere caessavit”.

V.5.1.3. Sub *Gen.*, 4, 8 apare: „Şi grăi Cain cu Avel, fratele său, şi fu cum că era ei în cîmp, sculă-se Cain spre Avel, fratele său, şi ucise pre el”, ceea ce urmează fidel: „Es szola Cain Habellet az ö Attyafiaual. Es lön mikor a mezön volnanac, Cain Habelre az ö Attyafiara tamada es meg öle ötet”. Faţă de acestea, textul latin prezintă: „dixitque Cain ad Abel fratrem suum egrediamur foras cumque essent in agro consurrexit Cain adversus fratrem suum Abel et interfecit eum”.

Precum se vede, textul latin prezintă un element (care este mai mult decît simplul act al vorbirii directe, „egrediamur foras”) lipsă în textul maghiar. Textul maghiar corespunde întocmai celui ebraic: (...) וַיָּקָם קַיִן וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיְהִי בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה, în care se spune că Cain s-a

[147] Situaţii similare apar şi sub: *Mt.*, 15, 19; *Iac.*, 3, 17; *1P*, 4, 3.

[148] Vezi şi „Şi cînd featele aceaste îndărăptu se înturnară la tatăl său, dzise tată-său: «Cum aţi *astădzi* aşa curund venit acasă?»” (*Ex.*, 2, 18), precum: „Es mikor è leanyoc az ö attyokhoz tértenec volna, monda az ö attyoc: Hogy iöttetec *ma* ilyen hamar haza” şi nu precum: „quae cum revertissent ad **Raguhel** patrem suum dixit ad eas cur velocius venistis solito”.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

adresat fratelui său, dar nu se spune nici măcar ce anume i-a spus, cu atît mai puţin nu are loc o relatare directă a spuselor lui Cain. În acest loc, *Vulgata* corespunde *Septuagintei*: Καὶ εἶπε Κάϊν πρὸς Ἄβελ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ· **Διέλθωμεν εἰς τὸ πεδίον**, καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐν τῷ πεδίῳ, ἀνέστη Κάϊν ἐπὶ Ἄβελ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἀπέκτεινεν αὐτόν. Secvenţa apare şi la Luther: „Da sprach Kain zu seiner Bruder Abel: *Laß uns aufs Feldes gehen*! Und es begab sich, als auf dem Felde waren, erhob sich Kain wider seinen Bruder Abel und schlug ihn tot", în B.J.: „Cependant Caïn dit à son frère Abel: «*Allons dehors*», et, comme ils étaient en pleine campagne, Caïn se jeta sur son frère Abel et le tua", dar nu şi în K.J.: „And Cain talked with Abel his brother: and it came to pass, when they were in the field, that Cain rose up against Abel his brother, and slew him".

V.5.1.4. În acelaşi sens pledează şi versetul 11, din *Gen*., 19: „Şi bărbaţii înaintea uşiei fură bătuţi cu orbire, de la mici toţi pînă la mari, *aşa cum osteniră*, ce uşa nu putură afla", segment care urmează: „Es a Firfiac az ayto elött vaksaggal verettetenec kitsintölfogua mind nagyig, *vgy annyera, hogy meg faradanac*, de az aytot meg nem talalhatac". În *Vulgata* apare: „et eos qui erant foris percusserunt caecitate a minimo usque ad maximum ita ut ostium invenire non possent", ceea ce este destul de diferit de corespondenţii maghiar şi român.

V.5.1.5. Textul românesc urmează pe cel maghiar şi sub *Ex*., 6, 20: „Amraam fu, iară, de o 100 şi 33 de ani", adică: „Amram kedig lön szaz es harmitz három esztendös". În textul ebraic, însă: וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה שֶׁבַע, în *Vulgata* „fueruntque anni vitae Amram *centum triginta septem*", şi în cele ce decurg din ele este vorba de 137 de ani, în *Septuaginta*, de doar 132 de ani. Nu putem şti cum s-a întîmplat ca textul maghiar să conţină aici acest număr (ebr. שֶׁבַע '7' neputînd fi confundat cu ebr. שָׁלֹשׁ '3'), dar cu siguranţă din acesta a luat PO vîrsta lui Amram.

V.5.1.6. Sub *Ex*., 2, 22 apare: „Şi născu un făt, şi puse numele lui Gherson, că dzise aceasta: «Fost-am nimearnic în cest pămînt striin». Şi născu şi alt făt şi-l chiemă numele lui Iliezer şi dzise: «Domnedzeul tătîni-mieu e agiutoriul mieu şi m-au slobodzit den mîna lu Faraon»" (PO), ceea ce corespunde cu: „Es fiat szüle, es neueze ötett Gersonnac:

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

Mert eszt monda: Idegen voltam es idegen földen. (Màs fiatis szüle, es neueze Eliesernec es monda: Az én atyamnac Istene az én Segitöm, es Pharaonac kezeböl meg szabaditott)", şi nu derivă din: „quae peperit filium quem vocavit Gersam dicens advena fui in terra aliena".

> În textul ebraic, în acest loc apare doar naşterea şi numirea lui Gherşom. De asemenea, în *Septuaginta*, în *Vulgata*, în B.germ. B.Jer. şi K.J. Textul maghiar prezintă, între paranteze, atît naşterea, cît şi numirea lui Eliezer. Segmentul acesta apare în unele ediţii ale *Vulgatei*, precum şi în unele ale *Septuagintei* (una dintre acestea – cea de la Frankfurt – fiind probabil, urmată şi de BB). De asemenea, există unele variante în ebraică în care segmentul acesta apare, foarte probabil, ca urmare a unei adăugiri[149]. Neavînd certitudinea că textul maghiar ar fi urmat sau ar fi avut la dispoziţie şi astfel de variante, se poate presupune fie că segmentul marcat în textul maghiar prin paranteze provine din consultarea textului latin sau a celui grecesc, fie dintr-un comentariu de subsol aflat în ediţia (eventual bilingvă, poate ebraică-latină) pe care se întemeiază textul maghiar. Ca de obicei, traducătorul român a introdus în textul său – fără vreo marcă sau menţiune – segmentul care, în textul maghiar, apărea între paranteze[150].

V.5.1.7. Avînd în vedere deosebirile dintre textul latin şi cel maghiar, raportate la felul în care se prezintă segmentul românesc

[149] Sub *Ex*., 18, 3-4 va apărea: „Cu amîndoi ficiorii săi depreună, dintre carii unuia numele era Gherson, că aceasta dzisease tată-său: «Bejenariu am fost eu în pămînt striin», / Iară celuia alalt Eliiadzer, că aceasta dzisease: «Domnul tătîni-mieu au fost agiutoriul mieu şi m-au slobodzit de arma lu faraon»" (PO), „az ö két fiaual egyetẽbe: kic közül egyiknec Gerson vala neue, Mert eszt mondotta vala az atya: Iöueuey voltam idegen földen: / A masiknac kedig Eliezer. Mert eszt mondotta vala: Az én atyamnac Istene volt én segetségem es meg szabaditot engemet // Pharaonac fegyueretöl", „et duos filios eius quorum unus vocabatur Gersan dicente patre advena fui in terra aliena / alter vero Eliezer Deus enim ait patris mei adiutor meus et emit me de gladio Pharaonis".

[150] O traducere edificată prin consultarea mai multor ediţii ale *Bibliei*, aşa cum este B.Orth. 2001, prezintă acest segment.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

corespunzător, versetul următor este, în mod vădit, construit pe baza versiunii maghiare: „Şi tot însul, cine rîdica argint şi arame, aducea Domnului în dar. Şi toţi, la cine se afla lemn de setim, ducea pre slujba lu Domnedzeu, usebi-usebi pre toată lipsa” (*Ex*., 35, 24), „Es minden, à ki ezüstet es értzet emel vala fel, az WRnac hozza vala aiandokba. Es minden, à kinél Setimfa talaltatic vala, viszi vala az Isten szolgalatyanac külemkulemb szükségére”, „argenti et aeris metalla obtulerunt Domino lignaque setthim in varios usus”[151].

V.5.1.8. Urmarea versiunii latine este atestată de *Gen*., 2, 2-3: „*Şi împlu* Domnedzeu în a şaptea zi *lucrul său ce făcu*; şi odihni în a şaptea dzi de toate lucrure ce era făcut. / Şi blagoslovi a şapte dzi şi sfinţi ea, căce că în aceaia era odihnit *de toate lucrurele sale, ce Domnedzeu rodi şi făcu*” unde se redă, pas cu pas, *Vulgata*: „*conplevitque* Deus die septimo *opus suum quod fecerat* et requievit die septimo ab universo opere quod patrarat / et benedixit diei septimo et sanctificavit illum quia in ipso cessaverat *ab omni opere suo quod creavit Deus ut faceret*”. Deşi destul de asemănătoare cu versiunea latină, cea maghiară diferă sensibil de aceasta: „*Es* eképen **vegezé el** az Isten Hetedic Napon **az ö Chinalmanyat**, **mellyet chinal vala**, es meg nyuguuec a Hetedic Napon, minden ö chinalmanyatol, kit chinal vala. Es meg álda az Isten a Hetedic Napot, es meg szentöle ötett: miert hogy eyen nyugott vala meg **minden ö chinalmanyatol, mellyet terömte az Isten, es chinala**”, ceea ce s-ar putea reda astfel: ‘şi în felul acesta încheie Dumnezeu în a şaptea zi creaţia sa, pe care o făcuse, şi se odihni în a şaptea zi de toată creaţia sa pe care o făcuse. Şi binecuvîntă Dumnezeu ziua a şaptea şi o sfinţi pe ea: căci în aceasta se odihni de toată creaţia sa pe care o crease Dumnezeu şi o făcuse’.

V.5.1.9. Consistente apar diferenţele sub *Ex*., 10, 15, unde este vorba despre aducerea lăcustelor asupra Egiptului: „Şi acoperiră toată faţa pămîntului, **tot pustiind**, mîncară, **derept aceaea**, iarba pămîntului

[151] Este de remarcat aici şi faptul că structura *usebi-usebi*, ca soluţie de redare (prin calc) a structurii *külembkulemb*, se alătură argumentelor care arată că acest segment urmează textul maghiar.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

(...)", „Mert el lepe è telyes földnec szinét, *vgy annyera, hogy meg setetité á földet*. Es meg öue à földnec *minden* füuét (...)", „operueruntque universam superficiem terrae **vastantes omnia** devorata est **igitur** herba terrae (...)". În primul rînd, textul maghiar conţine un segment, inexistent, ca atare, în celelalte două texte, care se poate reda prin 'în aşa fel încît se întunecă pămîntul'. Urmînd întocmai *Vulgata* („vastantes omnia"), textul românesc prezintă, în acest loc: „tot pustiind". Apoi, „mîncară, **derept aceaea**, iarba pămîntului", corespunzînd lat.: „devorata est **igitur** herba terrae", are drept corespondent maghiar: „Es meg öue à földnec *minden* füuét", adică 'şi mîncară **toată** iarba pămîntului'.

> Deosebirile acestea sînt profunde şi importante, în măsură să ofere informaţii asupra textelor în discuţie, dar şi asupra unor probleme ale textului biblic, în general. Simpla comparaţie dintre diferite alte texte (cel ebraic, *Septuaginta*, textul lui Luther şi al regelui Iacob I[152]) ne arată că dintre textele românesc, maghiar şi latin, textul cel mai apropiat de ceea ce apare în versiunea ebraică este cel maghiar. Textul ebraic spune că lăcustele au acoperit faţa a *tot* pămîntul şi că lăcustele au mîncat *toată* iarba pămîntului (precum cel maghiar). În textul latin se vorbeşte doar de suprafaţa a *tot* pămîntul şi, cel mult, doar se lasă a se subînţelege că lăcustele ar fi mîncat toată *iarba*. Acest segment apare astfel ca o consecinţă (dar şi ca un exemplu) a felului liber în care s-a edificat *Vulgata*. Evitarea feluritelor elemente de redundanţă ale textului ebraic, dar şi ale celui grecesc, punerea în act a posibilităţilor de subînţelegere ale latinei, cu obţinerea brevităţii, înlăturarea chiar, a unora dintre imaginile particularizatoare ale spiritualităţii orientale sînt cîteva dintre elementele caracteristice textului latin.
>
> De altfel, în acest punct, cele două texte concordă, într-un fel, *Septuaginta* oferind *Vulgatei* un model. Astfel, în prima apare: Καὶ

[152] Aceasta din urmă apare ca fiind conformă cu textul ebraic: „For they covered the face of the whole earth, so that the land was darkened; and they did eat every herb of the land (...)", chiar textul lui Luther fiind ceva mai suplu: „Denn sie bedeckten den Erdboden so dicht, daß er ganz dunkel wurde. Und sie fraßen alles, was im Lande wuchs (...)".

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

ἐκάλυψε τὴν ὄψιν τῆς γῆς καὶ ἐφθάρη ἡ γῆ, καὶ κατέφαγε πᾶσαν βοτάνην τῆς γῆς, adică omite a spune că lăcustele acoperiră *toată* suprafaţa pămîntului, dar dimensiunea plăgii poate fi subînţeleasă din structura părţii de început a versetului, care prezintă forme articulate: τὴν ὄψιν τῆς γῆς. Pe de altă parte, se specifică dimensiunea pagubelor plăgii, ce şi cît devoraseră lăcustele: πᾶσαν βοτάνην τῆς γῆς '*toată* iarba pămîntului'.

Celălalt punct deosebitor între textele latin şi maghiar se referă la următoarea secvenţă din textul ebraic: וַתֻּחְשַׁךְ הָאָרֶץ 'încît s-a întunecat ţara (pămîntul)'. Responsabil pentru această deosebire este textul grecesc, care, în acest loc, conţine vb. φθείρω, un verb bogat sub aspect semantic, ale cărui sensuri acoperă intens un anumit spectru semantic 'a distruge', 'a corupe, a altera', 'a tulbura'. Textul latin optează pentru soluţia din textul grecesc, unde imaginea era mult mai subtilă[153]. La

[153] Ceea ce apare în textul ebraic (וַיְכַס אֶת־עֵין כָּל־הָאָרֶץ וַתֻּחְשַׁךְ הָאָרֶץ 'şi a acoperit faţa a tot pămîntul încît s-a întunecat pămîntul') este rod, mai puţin al unui tip de viziune asupra lumii şi, mai ales, al unui mod de exprimare prin imagini. În textul ebraic avem a face cu un soi de repetiţie prin care se accentuează fără ca, pînă în acest moment, consecinţele întîmplării să fie numite ori, măcar, sugerate. În textele grecesc şi latin avem două momente, legate între ele. În prima parte a segmentului (Καὶ ἐκάλυψε τὴν ὄψιν τῆς γῆς, respectiv: „operueruntque universam superficiem terrae"), indicarea prezenţei lăcustelor într-un număr copleşitor nu constituie decît o formă de a indica, fără echivoc, întunecarea pămîntului. Aşadar, în textul ebraic se prezintă explicit o primă consecinţă care, în textele grecesc şi latin, este indicată în mod indirect, în chipul în care respectivele limbi au capacitatea de a sugera efecte din cauze. Secvenţa următoare, וַתֻּחְשַׁךְ הָאָרֶץ, avînd drept corespondente: καὶ ἐφθάρη ἡ γῆ, respectiv: „vastantes omnia", adînceşte diferenţa dintre cele două grupe de texte. Dacă textul ebraic încă mai stăruie în descriere, insistînd asupra puzderiei de lăcuste, textele celelalte – reluînd, doar vag şi la nivel asociativ, senzaţia de pămînt întunecat – sintetizează rezultatul acţiunii lăcustelor (care urmează a fi detaliat în continuarea versetului). Subtilitatea textului grecesc şi a celui latin stă tocmai în această diferenţă. Receptorul textului ebraic are nevoie de esenţe mai tari pentru a fi impresionat, repetiţia prin gradaţii nuanţatoare jucînd rolul unui stimul cu intensitate crescîndă, în vreme ce receptorul european, cu alte simţuri şi o imaginaţie mult

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

rîndul său, *Palia* de la Orăştie, nu optează, precum în alte situaţii, pentru un act compilatoriu (prin care s-ar menţiona atît întunericul, cît şi dezastrul), ci pentru simpla urmare a textului latin[154].

V.5.1.10. Un caz în care Divinitatea se autocitează, dar numai în textul maghiar, întăreşte legătura dintre textul românesc şi cel latin: „Că, iacă, eu voiu aduce potopul apeei spre pămînt, să pierz tot trupul în care duh viu iaste de supt ceriu, şi toate ce sînt spre pămînt să piară” (PO, *Gen.*, 6, 17), precum „ecce ego adducam diluvii aquas super terram

---

mai sensibilă la stimuli interni, nu are nevoie decît de punctarea căii pe care, apoi, o va parcurge umplînd golurile cu ceea ce experienţa, mentalitatea şi posibilităţile limbii îi oferă. Mult mai vag, detaliul relevant se (re)construieşte mental, simţurile fiind doar auxiliare şi nu determinante.

[154] Există situaţii în care traducerile unor limbi precum germana, engleza sau maghiara se arată a fi foarte fidele textului ebraic, în detrimentul celui grecesc. Cauzele unei astfel de stări de lucruri sînt numeroase şi, adeseori, întreţesute. Dincolo de cauzele de ordin teologico-dogmatic, cultural, istoric etc., una dintre cauzele majore ale acestor diferenţe (din care, apoi, decurg altele) se află la nivel lingvistic. Traducătorii germani, englezi, maghiari (cei pentru care textul ebraic a constituit principala sursă pe care s-a edificat textul lor) fac efortul de a aduce în limbile respective întregul conţinut al textului ebraic.

De multe ori, însă, pentru aceasta au nevoie şi de formele de acolo, căci limbile lor nu ajunseseră nici la concept şi nici la formă sau nu prezentau încă forme adecvate de exprimare a unor concepte întîlnite în textul biblic. În plus, spiritualitatea ebraică rămînea una exotică şi necunoscută pentru respectivii cititori. Spre deosebire de acest caz, traducătorii *Septuagintei*, şi uneori Hieronym, par a uita că textul este adresat unui cititor care nu are în faţă textul ebraic şi nici cunoştinţe de ebraică, cu ajutorul cărora, prin echivalări dinspre greacă spre ebraică, ar putea reface cîte o sferă semantică sau un cîmp lexical-semantic.

Comportamentul lor este firesc, însă. Traducătorii *Septuagintei* vor să înlocuiască textul ebraic, în vreme ce Hieronym vrea să îl transfere integral latinei. Spre deosebire de cazul celor dintîi, însă, limbile în care traduc cei din urmă au mijloace infinit mai mari, iar raportarea la lumea iudaică diferă fundamental.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

ut interficiam omnem carnem in qua spiritus vitae est subter coelum universa quae in terra sunt consumentur", diferit de: „Mert ime, én mondom én hozoc Özenuizet é földre, hogy minden Húst elueszessen, mellybe élölélec vagyon az ég alat, es minden valami a földen vagyon eluész", 'Căci, iată, eu spun: eu aduc apa potopului pe pământ încît toată carnea se va pierde, (cea) în care este spirit viu sub cer şi tot ceea ce este pe pământ va pieri'.

V.5.1.11. Un alt loc prin care se arată că textul românesc are la bază şi o versiune a *Vulgatei* este cel de sub *Gen*., 47, 30: „Şi du pre mine afară den cest pământ şi mă îngroapă în mormîntul mai marilor miei" (PO). Textul latin este acesta: „et auferas me de hac terra condasque in sepulchro maiorum", dincolo apărînd: „Es ki vigy engemet Egiptusbol, es tems engemet az ö koporsoiokba".

Segmentul face parte din relatarea unei discuţii dintre Iacob şi Iosif, în care tatăl îi solicită fiului să nu fie îngropat în Egipt, ci 'cînd voi dormi cu părinţii mei, să mă ridici din Egipt şi să mă îngropi în mormîntul lor'. Acest conţinut din textul ebraic este redat aproape în forma de mai sus în *Septuaginta*, în textul german, în cel englez, în ediţiile franceze, în cele româneşti etc. Textul latin, însă, nu reia „cum patribus meis" întocmai sau printr-un pronume, aşa cum se întîmplă în textele mai sus amintite, ci utilizează o altă formulă, redată şi de autorul PO.

> Sub *Gen*., 25, 8 apăruse: „şi lîngă oaminii săi puse-se". Alături de textul latin: „congregatusque est ad populum suum" şi de cel maghiar: „Es az ö népéhöz gyüytetéc", *Septuaginta* prezintă în acest loc: καὶ προσετέθη πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ 'et appositus est ad populum suum'. Toate aceste texte încearcă să redea nu doar un concept, ci o întreagă concepţie asupra unei chestiuni pe cît de importantă, pe atît de tainică şi de neştiută. Locurile în care textul biblic vorbeşte în aceşti termeni sau doar face aluzie la o astfel de concepţie sînt numeroase, remarcabilă fiind unitatea, coerenţa, cu care aceasta se conturează. Deşi ebr. :וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו 's-a adăugat neamului (poporului) său' poate fi susceptibil de mai multe interpretări, este aproape sigur că o astfel de expresie reflectă credinţa într-o formă de nemurire a sufletului şi a neamului. Nemurirea nu este

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

văzută ca individuală, o astfel de expresie referindu-se la un suflet colectiv. Mai mult, ***neam***, ***popor*** (sau ***oameni***, precum în PO, unde termenul are accepţiunea 'neam') se referă în mod strict la o relaţie de consanguinitate, întărită şi de o credinţă comună. După cum se observă, încă din *Pentateuh*, istoria aceasta este aceea a unei continue separări în vederea rafinării. Adevăratul lanţ de aur al generaţiilor se referă la un neam care rezultă în urma rafinării, date, în esenţă, de buna relaţie cu Divinitatea. Cîteva versete mai jos, se va stinge şi Ismael care, de asemenea, se va adăuga la poporul său. Nu pare a fi un caz de simplă utilizare a unei expresii, ci o formă prin care se arată că este vorba despre o anumită linie (spiritual-) genealogică.

V.5.1.12 Sub *Gen*., 16, 12 apare: „mîna lui spre toţi şi va lăcui în aleanul a toţi fraţii". *Palia* de la Orăştie urmează aici versiunea maghiară: „At ö keze mindenec ellen, es minden ö attyafianac elenekbe lakic". Faţă de textul latin: „manus eius contra omnes et manus omnium contra eum et e regione universorum fratrum suorum figet tabernacula" sau de cel german: „seine Hand wider jedermann und jedermanns Hand wider ihn, und er wird wohnen all seinen Brüdern zum Trotz", textul maghiar prezintă omisiunea celei de-a doua părţi a caracterizării lui Ismael sau, mai degrabă, condensează versetul la modul reducţionist (uneori autorul traducerii dă semne că ar rîvni către brevitate).

V.5.1.13. Deşi banală în sine, greşeala de la începutul *Gen.*, 37, 2 este în măsură să indice sursa: „Cînd Iosif de doispredzeace ani ară fi, oile socotiia cu fraţii săi" (PO), conform: „Mikor Ioseph tizenhét esztendös volna, iuhokat öriz vala az ö battyaiual". Greşeala ***doisprezece*** pentru ***şaptesprezece***[155] arată că traducerea a urmat textul maghiar, cu sau fără consultarea unui alt text. În limba maghiară numeralul *hét* 'şapte' (partea finală a numeralului din text) seamănă

[155] Vezi textele grecesc şi latin: Ἰωσὴφ δὲ δέκα καὶ ἑπτὰ ἐτῶν ἦν ποιμαίνων τὰ πρόβατα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ 'Joseph autem decem et septem annorum erat, pascens oves patris suis cum fratribus suis' (*Sept.*), „Ioseph cum sedecim esset annorum pascebat gregem cum fratribus suis" (*Vulg.*).

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

foarte mult cu un alt numeral care, în respectiva poziţie, are forma *két* ‘doi’[156].

V.5.1.14. Porţiunile de text care prezintă enumerări sînt mai susceptibile de a avea astfel de carenţe. Sub *Ex*., 21, 24-25, PO prezintă: „Ochiu derept ochiu, dinte derept dinte, mînă derept mînă, *picior derept picior*, / Arsură pentru arsură, rană pentru rană, vînătare pentru vînătare”, urmînd: „oculum pro oculo dentem pro dente manum pro manu *pedem pro pede* / adustionem pro adustione vulnus pro vulnere livorem pro livore”. Textul maghiar: „Szömet szömert, Fogat fogert, Kezet kézert, / égetest égetésert, Kéket kékert”, are doar şase elemente, nu şapte, sfîrşitul v. 24 lipsind. Deşi studiul acestui cap din PO arată că, în linii generale, el provine, ca opţiune, din urmarea textului maghiar, prin astfel de exemple se observă că textul latin era urmărit verset cu verset, nu doar ca text martor, traducătorul român încercînd să construiască un text care să-şi înglobeze sursele.

V.5.1.15. Atunci cînd diferenţele dintre limbi se localizează la nivelul modalităţilor şi mijloacelor care le caracterizează, este posibil să se înregistreze situaţii precum cele de mai jos: „Spuse Faraon lu Iosif visul dzicînd” (PO, *Gen*., 41, 17), alături de: „Meg beszelle Pharao Iosephnec (az álmot monduan)”, dar faţă de: „narravit ergo ille quod viderat”. Porţiunea dintre paranteze nu se află în textul ebraic, însă acesta (precum *Septuaginta*) permite, şi chiar îndeamnă la subînţelegerea unei secvenţe de acest tip. Paranteza din textul maghiar se adresează cititorului maghiar, în sensul că, avînd în vedere structura acestei limbi, era necesară o astfel de completare. De altfel, şi limbii

[156] Chiar şi atunci cînd apar greşeli care ar fi putut fi corectate prin aportul celeilalte versiuni, trebuie observat că afirmaţia nu poate fi considerată valabilă decît la modul absolut şi din perspectiva unui traducător omniscient (care nu ar mai avea nevoie de o versiune de control), deoarece diferenţele dintre cele două versiuni, deşi uşor de constatat uneori, nu reflectă mereu o greşeală şi nici nu indică textul în care se află greşeala. Practic, autorul PO nu s-ar fi putut orienta evitînd o greşeală pentru că realitatea la care se raporta erau cele două texte, sensurile care decurgeau din traducerea acestora erau plauzibile, în contextul în care rangul celor două texte era egal pentru traducător.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

române îi convine o astfel de completare, întrucît ea precizează că despre vis este vorba, motiv pentru care traducătorul român a urmat textul maghiar, dar a introdus paranteza în text.

V.5.1.16. Astfel de interpolări, prin care traducătorul român îşi construieşte versiunea prin introducerea în textul său a unor glose, nu sînt singulare. Uneori, procedează în acest fel nu doar cu secvenţe aflate în text, ci şi cu cele de pe marginea acestuia. Astfel se petrec lucrurile cu: „Sfîrşitul anului, amu, în luna lu septe‹m›v‹r›ie. Chiamă, derept însă, sfîrşitul anului pentru ce atunce se obîrşaşte creaşterea poamelor şi culesul lor” (PO), care nu apare în textul latin (nici în cel ebraic, de altfel). De fapt, este o glosă explicativă, a textului maghiar, care urmează versetului 16 de sub *Ex.*, 23.

> Este remarcabil faptul că traducătorul român nu are nici o reţinere în a-şi lua libertatea de a interveni astfel în textul biblic (posibilitatea unei confuzii între text şi glosă nu este de luat în calcul). Totodată, încercările sale de a lămuri cititorul se produc nu neapărat atunci cînd acest lucru este posibil, ci cînd traducătorul îl consideră a fi necesar. Probabil că de accea, ceva mai jos, după versetele 18 şi 19, astfel de glose în text nu mai sînt luate în seamă de către traducătorul român.

V.5.1.17. Sub *Ex.*, 17, 15: „Şi Moisi feace oltariu, şi chiemă acela cu acest nume: Domnul Nişi, amu: «Caută Domnului steagul mieu»” (PO). Pe marginea textului maghiar: „Es moses oltart epite, es neueze aszt è néuel, WR Nissi” sînt glosate cele două interpretări uzuale ale textului ebraic: „(Nissi) azaz, énzazlõ, auagy, én felmagasztalom”, de unde traducătorul PO o alege pe prima şi o introduce în text. (În textul latin: „aedificavitque Moses altare et vocavit nomen eius Dominus exaltatio mea dicens”.)

V.5.1.18. La acestea se mai adaugă numeroase alte secvenţe (din PO) care indică urmarea, fie a textului latin, fie a celui maghiar: „Şi spuseră celui bătrîn” (*Gen.*, 48, 2), urmînd: „dictumque est seni”, însă: „Es meg ielentec Iacobnac monduan” ‘şi-i dădură de veste lui Iacob, spunîndu-i’; „Şi porînci lui zicînd” (*Ex.*, 2, 16), după: „praecipitque ei dicens”, dar: „Es au WR paranchola az Embernec es est monda” ‘Şi

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

Domnul porunci omului (sau *lui Adam*) şi aceasta spuse'; „care se chiiamă cu alt nume Vetleaem" (*Gen*., 48, 7), după: „quae alio nomine appellatur Bethleem", dar: „melynec most Betlehem neue" 'căruia Betleem îi este numele acum'; „Şi dzise" (*Gen*., 48, 4), după: „et ait", dar: „es eszt monda ennekem" 'şi aceasta îmi spuse'; „Şi blagoslovi iale zicînd" (*Gen*., 1, 22), precum: „benedixitque eis, dicens", faţă de: „Es az Isten álda ökett es monda" 'Iar Dumnezeu le blagoslovi şi zise'; „Nu vă teamereţi, staţi şi vedeţi" (*Ex*., 14, 13), întocmai cu: „nolite timere state et videte", faţă de care textul maghiar se arată avînd un element în plus: „Ne félyetec, ályatoc *veszteg*, es nezetec", unde termenul evidenţiat are valoarea 'liniştiţi, calmi, fără teamă'; „În zi în care făcu Domnedzeu omul" (*Gen*., 5, 1), după: „in die qua creavit Deus hominem", şi nu după: „Mikor az Isten az Embert terömte" 'cînd Dumnezeu pe om l-a creat"; „în zi în care fură făcuţi" (*Gen*., 5, 2), precum: „in die qua creati sunt" şi nu precum: „az idöbe, mikor terömte ökett" 'în vremea cînd i-a făcut'; „Domnul Domnedzeu", după: „Dominus Deus", dar: *WR* (*Gen*., 2, 7)[157].

În acelaşi chip, apar: „rogu-te să nu fie sfadă" (*Gen*., 13, 8) după: „Kérlec ne legyen versönges", nu după: „ne quaeso sit"; „putearnic bărbat" (*Gen*., 10, 8), precum: „hatalmas firfiu", nu: *potens*; „care iaste lîngă pustine" (*Gen*., 14, 6), după: „melly a puszta mellet vagyon", şi nu după: „quae est in solitudine"[158]; „Şi zise Domnul lui *în somn*" (*Gen*., 20, 6), după: „Es monda az WR *álmaba* öneki", nu după: „dixitque ad eum Deus"; „Şi Domnezeu era cu *porobocul*" (*Gen*., 21, 20), precum: „Es isten vala a *gyermeckel*", nu precum: „et fuit cum eo"; „Şi zise Domnezeu" (*Gen*., 1, 26), după: „Es monda az Isten", dar: „et ait"; „den Eghipet", (*Gen*., 21, 21), precum: *Egyptusbol* şi nu precum: „de terra Aegypti"; „Rogu-te, Doamne" (*Gen*., 18, 3), după: „Kérlec WRam", nu după: „Domine"; „Şi ziseră lui" (*Gen*., 18, 9), precum: „Es

[157] Alături de coincidenţa totală: „Domnul Domnedzeu" (*Gen*., 2, 8; 9), „Dominus Deus", „az WR Isten".

[158] Textul ebraic justifică versiunea maghiară: אֲשֶׁר עַל־הַמִּדְבָּר adică „care ‹este› *lîngă* pustiu".

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

mõdanac öneki”, diferit de: „cumque comedissent dixerunt ad eum”[159]; „că încă nu se-au împlut răiia amorreoşilor” (*Gen*., 15, 16), după: „Mert még az Amorreosoknac gonossagoc benem tellyesedett”, şi nu după: „necdum enim conpletae sunt iniquitates Amorreorum usque ad praesens tempus”; „Şi grăi Domnedzeu cu el, şi aceasta dzise” (*Gen*., 17, 3), precum: „Es szola az Isten öuele es eszt monda” şi nu precum: „dixitque ei Deus”; „Şi muri în cel oraşu dentîiu, care se chiiamă Hebron, în pămîntul Canaanului” (*Gen*., 23, 2), după: „es meg hala a fö varosba melly Hebronnac neuesztetic, Canaannac földebe” şi nu după: „et mortua est in civitate Arbee quae est Hebron in terra Chanaan”[160]; „Şi cînd vădzu ei zise: «Gloata lu Domnezeu aceasta» şi chiemă acel loc Mahanaim” (*Gen*., 32, 2), precum: „Es mikor latta volnà öket monda: Isiennec Serege ez. Es neueze aszt à helt Mahanaimnac” şi nu precum: „quos cum vidisset ait castra Dei sunt haec et appellavit nomen loci illius Manaim **id est Castra**”[161]; „Şi acolo feace o‹l›tariu şi puse numele acelui loc *în Vetheal*, derept aceaea cum acolo i se-au arătat lui Domnezeu, cînd fugiia de înaintea frăţini-său” (*Gen*., 35, 7), precum: „Es ot oltart epite, es neueze aszt à helt, *El Bethelnec*: Ezokaert hogy ot ielönt vala meg öneki az Isten, mikor az ö batya elött futna” şi nu precum: „aedificavitque ibi altare et appellavit nomen loci **Domus Dei**

[159] În această situaţie, textul latin este cel care încearcă să expliciteze, întrucît textul ebraic este: וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו, ceea ce s-ar putea reda prin „atunci spuseră către el”. Aceeaşi este şi traducerea lui Luther: „Da sprachen sie zu ihn”.

[160] Ideea de redat era că a murit în oraşul cel mai important, pe atunci, al Palestinei, în Kiriath Arba (‘tetrapolis’) al cărui nume alternativ era Hebron, oraş situat în Canaan. De altfel, acesta este unul din oraşele biblice importante, alături de Sara aici fiind îngropaţi, într-un spaţiu special rezervat, Isac, Rebeca, Iacob, Lia, poate şi mulţi dintre fii lui Iacob. Totodată, acesta este unul dintre oraşele în care s-au stabilit cei care s-au întors din captivitatea babiloniană şi, în general, marchează mai multe evenimente importante din viaţa poporului evreu.

[161] Vezi şi: „Şi zise Iacov cînd văzu pre dînşii: «Tabăra lui Dumnezău aceasta»; şi numi numele locului aceluia Tabere” (BB).

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

ibi enim apparuit ei Deus cum fugeret fratrem suum"; „Astădzi aţi ieşit afară *în luna grîului nou*" (*Ex*., 13, 4), după: „hodie egredimini *mense novarum frugum*", nu după: „Ma iöttetecki *Abib holnabba*"; „Sărbătoarea adzimelor să o ţineţi: în şapte dzile să mîncaţi pîine adzimă (în ce chip am poruncit voao) *în vreamea luniei lu Aviv*" (*Ex*., 23, 15), după: „A kouasztalan kenyér innepet meg ilyetec: Hét napig egyetec kouasztalan kenyeret (mikepen meg parancholtam tü néktec) *Abib holnapnac ideiebe*", nu după: „sollemnitatem azymorum custodies septem diebus comedes azyma sicut praecepi tibi *tempore mensis novorum*"; „Praznicul azimelor să socoteşti: în şapte dzile adzimă să mănînci, cum eu ţie am poruncit, *în vreamea luniei dentîniu*, că *în luna primăvăriei* ai ieşit afară den Eghipet" (*Ex*., 34, 18), după: „sollemnitatem azymorum custodies septem diebus vesceris azymis sicut praecepi tibi *in tempore mensis novorum mense* enim *verni temporis* egressus es de Aegypto", nu după: „A kouasztalan kenyérnec innepet meg örizzed: Hétnapon kouasztalan kenyeret egyél (miképen teneked meg parancholtam) *Abib holnapnac ideiebe*: Mert *Abib holnapba* iöttélki Egiptusbol".

V.5.2. Deşi mai greu de hotărît uneori, situaţiile în care sursele se edifică prin interpretări ale textelor de bază, ori prin traducerea diferită a unor segmente, pot oferi indici utili în ceea ce priveşte calea urmată de către textul românesc. În plus, avînd ambele surse înaintea sa, pe această cale traducătorul român observă astfel diferenţele dintre sursele sale şi extrage concluzii care îi servesc unor comportamente ulterioare, prin care se eliberează de litera textului.

V.5.2.1. Versetul: „Domnului războiu bătătoriu şi numele lui iaste Cela ce tot poate" (PO, *Ex*., 15, 3) apare prin redarea secvenţei: „Dominus quasi vir pugnator Omnipotens nomen eius". Diferit de acestea este ceea ce apare în textul maghiar: „Az WR hadakazo firfiu: Wr az ö neue" 'Domnul războinic bărbat (este): Domnul (este) numele său'. La baza diferenţelor dintre textul latin şi cel maghiar par a sta interpretările diferite ale ebr. יְהוָֹה. Textul grecesc este conform celui ebraic: κύριος συντρίβων πολέμους, κύριος ὄνομα αὐτῷ.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

Versetul face parte dintr-o unitate mai amplă, un cînt de bucurie generat de sentimentele produse de o victorie, pe cît de imposibilă şi de nesperată, pe atît de importantă şi de uluitoare. Prima parte a versetului este grevată de tendinţele de a reproduce sau de a imita formula din textul ebraic. Ideea de redat este 'Domnul este (un) războinic'. Partea a doua a versetului este reluată de Ieremia (33, 2 sau, în unele ediţii care urmează *Septuaginta*, 40, 2) şi ne spune care este numele lui: „Numele lui este Yahweh" (= Domnul, Eternul). Ceea ce apare aici în textul latin şi, pe urmele acestuia, în PO, se datorează acelor versiuni ebraice în care se spune 'Domnul s-a arătat (făcut cunoscut) duşmanilor noştri ca un luptător înarmat şi invincibil, Atotputernicul (Eternul) este numele său'. De aici deosebirile formale, conţinutul fiind reductibil la ideea care străbate toate versiunile: 'Domnul este un războinic invincibil, deci numele său este Atotputernicul'[162].

V.5.2.2. Diferenţele de interpretare şi traducere, de la nivelul surselor textului românesc, indică modelul şi într-un caz precum cel de sub *Gen*., 24, 50: „Aceasta de la Domnezeu iaste, derept aceaea nemică în aleanu-ţi nu putem grăi, neci bine, neci rău" (PO), „Ez Istẽtöl vagyon: Ezokaert semmit ellened nem szolhatunc, sem iót, sem gonoszt", faţă de: „a domino egressus est sermo non possumus extra placitum eius quicquam aliud tecum loqui".

Ideea de redat, aşa cum se exprimă în textul ebraic, era: 'de la Dumnezeu a ieşit lucrul, noi nu putem a-ţi vorbi, nici în rău, nici în bine'. Alături de cele de mai sus, în alte versiuni se înregistrează: Παρὰ Κυρίου ἐξῆλθε τὸ πρᾶγμα τοῦτο· οὐ δυνησόμεθά σοι ἀντειπεῖν κακὸν ἢ καλόν 'A Domino exiit res haec: non poterimus tibi contradicere malum vel bonum' (*Sept.*), „Das kommt von HERRN,

[162] Situaţia aceasta reia oarecum ceea ce apăruse sub *Gen*., 46, 3: „Eu-s putearnic Domnedzeul al tătîni-tău", corespunzînd lat.: „ego sum Fortissimus Deus patris tui", ceea ce, în textul maghiar, într-o încercare de a urma fidel textul ebraic, apăruse sub forma: „En vagyoc az Isten à te attyadnac Istene", adică 'Eu sînt Dumnezeu, Dumnezeul tatălui tău'. Într-un sens, cazul decurge din complexitatea numelui Divinităţii, care singură se prezintă în numeroase situaţii, sub diferite nume, ale căror semnificaţii se întreţes uneori.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

darum können wir nichts dazu sagen, weder Böses noch Gutes" (B.germ.), „The thing proceedeth from the LORD: we cannot speak unto thee bad or good" (K.J.), „La chose vient de Yahvé, nous ne pouvons te dire ni oui ni non" (B.Jer.). După ce recunosc că cele spuse de slugă provin în mod real de la Dumnezeu, Bethuel şi Laban[163] observă inutilitatea oricărei dezbateri deliberative, fie ea în favoarea, fie în defavoarea cererii venite de la Avraam. Avem a face aici cu un model de conduită: înţelegînd este voia lui Dumnezeu, omului nu-i mai rămîne decît să se supună şi să acţioneze în consecinţă[164]. Această idee nu apare astfel şi în mod limpede decît în *Vulgata*, în B.Jer., eventual în K.J. şi în B.germ. Caracterul soluţiilor din *Septuaginta* şi din textul maghiar pare a se datora, în primul rînd, sugestiilor din textul ebraic, unde דִּבֶּר 'a vorbi' apare într-un context care sugerează cu putere posibilitatea unei discuţii în contradictoriu[165]. Accentuarea, aşadar, a acestui aspect – aşa cum, pe urmele textului maghiar, apare şi în textul românesc „nemică *în aleanu-ţi* nu putem grăi, **neci bine**, *neci rău*" – derivă dintr-o trăsătură intrinsecă (şi indispensabilă) a oricărei dezbateri, şi anume, conţine ca o condiţie sine qua non elemente de luptă a contrariilor (la nivelul opiniei, al nuanţei etc); de aici nevoia de simetrie a formei atinge exprimarea pleonastică.

V.5.2.3. Sub *Gen*., 13, 1, prin: „Vine Avraam, derept aceaea, den Eghipet cătră amiazăzi, cu muiarea şi cu tot ce era a lui, Lot încă, cu el depreună" (PO), textul românesc dă semne ale unei forme de independenţă, dar din aceea cerută de necesara supunere faţă de micile presiuni ale propriei limbi (mai ales acolo unde aceasta îşi avea

[163] De fapt, textul sugerează destul de clar, şi chiar insistent, că Laban a fost principalul actor din partea Rebecăi.

[164] Fireşte că acest model rămîne parţial, şiretul Laban încercînd ulterior să tergiverseze plecarea prea bruscă a Rebecăi şi, mai ales, în versetul 58, o va chema pe aceasta întrebînd-o dacă vrea să plece (nu în acel moment ori mai tîrziu, ci pur şi simplu dacă vrea să plece cu emisarul lui Avraam).

[165] Într-o măsură, soluţia *Septuagintei* este surprinzătoare, cu atît mai mult cu cît nici un comentariu ori vreo explicaţie nu prezintă chestiunea, nu justifică opţiunea şi nu dă de înţeles că autorii traducerii ar fi considerat că este vorba despre un loc care să necesite observarea atentă.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

propriile structuri ce exprimau conţinuturile în modalităţi optime). Sursele prezintă: „Feliöve azokaert Abram Egyptusbol dél felé, feleséguel es mind auall a mi öue vala Lothis ö vele egyetẽbe”, respectiv: „ascendit ergo Abram de Aegypto ipse et uxor eius et omnia quae habebat et Loth cum eo ad australem plagam”. Magh. *feliöve* (corespunzînd lat. *ascendit*) nu este redat prin *urcă* sau „merse (veni) sus”, ci prin *vine*. Alături de întregul curs al versetului românesc, edificat pe seama celui maghiar, urmarea textului maghiar este marcată la final cu destulă pregnanţă. Acest verset se încheie în *Vulgata* prin: „ad australem plagam”, de asemenea în textul lui Luther: „ins Südland”. În *Septuaginta* apare εἰς τὴν ἔρημον, iar în textul ebraic apare :הַנֶּגְבָּה „spre miazăzi” (*Negueb*). Este vorba despre o porţiune pustie, deşertică (traducerea exactă apare în *Septuaginta*), situată între Egipt şi deşertul arabic, la sud de ceea ce va deveni teritoriul lui Israel (sens pe care termenul îl capătă treptat). Versetul maghiar nu se încheie astfel, căci este adaptat la cerinţele acelei limbi, corelate cu nevoile de înţelegere a textului de către cititor, în astfel de cazuri traducătorul maghiar manifestînd o mare autonomie faţă de textul ebraic. Aici secvenţa apare în prima jumătate a versetului: „Feliöve azokaert Abram Egyptusbol dél féle”, ceea ce apare şi în PO: „Vine Avram derept aceaia den Eghipet către amiazăzi”.

V.5.2.4. Sursa urmată este vizibilă şi în cazul de sub *Ex*., 13, 9: „Derept aceea fie în semn în mîna ta şi pre pomeană înaintea *oamenilor* tăi” (PO). În celelalte texte nu apare ceva care să îndreptăţească termenul subliniat: „(...) ante *oculos* tuos”, „(...) à te *szömeid* elött”. Situaţia se repetă sub *Ex*., 13, 16: „Fi-va, derept aceea, ca şi un semn în mîna ta, derept pomeana înaintea *oamenilor* tăi, prence au adus Domnul în mînă putearnică pre noi afară den Eghipet” (PO), „Es ez legyen iegyül à te kezedbe, es emlekezettül a te *szömeid* elött, hogy az WR hatalmas kezel hozotki münket Egiptusbol”, respectiv: „erit igitur quasi signum in manu tua et quasi adpensum quid ob recordationem inter *oculos* tuos eo quod in manu forti eduxerit nos Dominus de Aegypto”.

Cele două exemple indică urmarea, de către traducătorul român, a versiunii maghiare. Datorită faptului că, în maghiară, termenul pentru

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

‘ochi; privire; vedere; imagine’, *szöm* (*szëm*), participă la felurite sintagme în care are valoare metaforică sau metonimică, desemnînd, mai ales, o fiinţă umană, el a putut fi folosit şi singur cu acelaşi sens. Lucrul acesta nu se întîmplă şi în latină[166]. În cazul din PO avem a face cu un calc semantic, traducătorul român considerînd că, în context, magh. *szöm* trebuie să aibă sensul ‘persoană, om’, fiind vorba despre o metonimie, şi a ales să-şi construiască textul pe această cale.

V.5.2.5. Segmentul de sub *Gen*., 35, 16: „Şi mearseră den Vethealiu, şi cînd ară fi depărtaţi de la Efrata **cîtu-i lungul unui pămînt arătoriu**, născu Rahila” (PO) urmează: „Es elmenenec Bethelböl: Es mikor **egy szãto föld hoszszanyi** volnanac Ephratatol, szüle Rahel”. Faţă de acestea, textul latin prezintă: „egressus inde venit *verno tempore* ad terram quae ducit Efratham in qua cum parturiret Rahel”. Aducînd în discuţie şi textul grecesc: ᾽Απάρας δὲ ᾽Ιακὼβ ἐκ Βαιθὴλ, ἔπηξε τὴν σκηνὴν αὐτοῦ ἐπέκεινα τοῦ πύργου Γαδέρ, ᾽Εγένετο δὲ ἡνίκα ἤγγισεν εἰς Χαβραθὰ τοῦ ἐλθεῖν εἰς τὴν ᾽Εφραθᾶ, ἔτεκε ῾Ραχήλ ‘Profectus autem Jacob de Baethel, fixit tabernaculum suum ultra turrim Gader. Et factum est, dum appropinquaret in Chabratha ad veniendem in Ephratha, peperit Rachel’ (*Sept.*), se observă că locul acesta a ridicat probleme în calea traducerii sale, fie datorită diferenţelor dintre textele ebraice, fie datorită interpretărilor diferite[167].

[166] Situaţia este asemănătoare cu cea a subst. *obraz*, termen care apare în vechile traduceri româneşti, cu valoarea, calchiată din textele slave, ‘persoană, individ’.

[167] Textul grecesc conţine o secvenţă (ἔπηξε τὴν σκηνὴν αὐτοῦ ἐπέκεινα τοῦ πύργου Γαδέρ) al cărei loc este în altă parte. (Ca şi în alte ocazii, *Septuaginta* face completări, întregind informaţia prin adunarea ei în anumite locuri din text. Secvenţa aceasta îşi are locul sub 21, după ce se prezintă moartea şi îngroparea Rahilei.) Mai complexă este situaţia segmentului următor: ἡνίκα ἤγγισεν εἰς Χαβραθὰ τοῦ ἐλθεῖν εἰς τὴν ᾽Εφραθᾶ. Ceea ce apare în textul ebraic se poate reda prin ‘cînd mai aveau o bucată de drum pînă la’. Se pare că *Septuaginta* redă ebr. *kibrach* ‘întindere’, ‘distanţă’ sub forma *havrata*, socotit apoi de unii traducători ca nume propriu.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

Ideea de redat era că pe Rahila au apucat-o durerile facerii înainte de Efrata, cînd mai aveau de parcurs pînă acolo o anumită porţiune de drum. Este ceea ce apare la Luther, la regele Iacob I şi în B.Jer.: „Und sie brachen auf von Bethel. Und als es noch eine Strecke Weges war bis Ephrata, da gebar Rahel", „And they journeyed fron Beth-el; and there was but a little way to come to Ephrath: and Rachel travailed", respectiv: „Ils partirent de Béthel. Il restait un bout de chemin pour arriver à Éphrata quand Rachel accoucha"[168]. *Vulgata* se deosebeşte de toate celelalte texte: „inde venit verno tempore ad terram quae ducit Efratham"[169].

> Sub *Gen*., 48, 7, de pildă, Iacob îi aminteşte lui Iosif de moartea mamei sale, ocazie cu care reia segmentul acesta, folosind ebr. כִּבְרָה 'lungime, distanţă', adică un interval spaţial (de parcurs)[170]. Şi acolo lasă urme traducătorul PO, deoarece prin: „şi era timp de primăvară" redă „eratque vernum tempus" iar nu: „egy szãtoföld hoszszanyira volnec" 'de lungimea unui cîmp arabil'.

V.5.2.6. Finalul *Gen*., 18, 10, din PO: „«(...) *şi, iaca, muieriei tale, ii Sara, fi-va fecior*». *Şi Sara*, *după spate, de după uşa cortului*, *aceasta* ‹auzi›" (PO) decurge din textul maghiar: „*es ime feleségendec Saranac fia leszen. Sara kedig hata möget a satoraytaya mögül* hallaya vala

[168] La fel se traduce şi în B.magh.

[169] Comentariile ediţiei de Carrieres încearcă să explice sintagma *verno tempore* astfel: „Hebraea est כברת *chibrath*, quod deducitur a radice ברה *bara*, quae cibare significat, addito caph servili, quod *secundum*, vel *juxta* significat, quasi dicat: Juxta tempus quo terra cibum et segetem effert; quod sanctus Hieronymus aliquando vertit, *tempus viridationis*". Acesta este un exemplu de greşeală perpetuată în virtutea autorităţii celui care a făcut-o, justificată, apoi, în virtutea aceleiaşi autorităţi supralicitate, şi se datorează unei banale analize care nu trebuia făcută şi care provine din categoria acelor analize false care generează etimologia populară, spre exemplu.

[170] Redînd ebr. כִּבְרָה, *szanto föld* mai apare în textul maghiar, sub *Gen*., 23, 9; 49, 29-30; 50, 13, cu referire la ogorul la al cărui capăt se afla peştera pe care Avraam a cumpărat-o de la Efron heteul, cînd a murit Sarah.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

eszt”, şi nu din cel latinesc: „et habebit filium Sara uxor tua qui audito Sarra risit post ostium tabernaculi”. Dincolo de urmarea textului maghiar de către PO, rămîne uşor inexplicabilă omisiunea verbului final (unul foarte important), care se constată în PO.

> Sarah rîde cam devreme, dacă privim textul latin alături de cel ebraic, unde se spune doar că Sarah a auzit cele spuse de Dumnezeu, ea aflîndu–se în cort, după uşa acestuia, loc care se afla în spatele celui unde şedea Dumnezeu. Aşa apar lucrurile şi în textul german: „Das hörte Sara hinter ihm, hinter der Tür des Zeltes” (vezi şi *Septuaginta*: Σάρρα δὲ ἤκουσε πρός τὴν θύρᾳ τῆς σκηνῆς, οὖσα ὀπισθεν αὐτοῦ ‘Sarra autem audivit ad ostium tabernaculi, cum esset post eum’). În ordinea povestirii, Sarah va rîde abia în versetul 12, cititorul asistînd la cele pe care Dumnezeu le spune lui Avraam, apoi fiind înştiinţat că Sarah aude cele spuse la umbra copacului, apoi amintindu-i-se că Avraam şi Sarah erau înaintaţi în vîrstă, din motive de ordin biologic, natural, fiind improbabil ca Sarah să mai poată avea copii, după care, cititorul află gîndurile Sarei, perfect explicabile pentru o fiinţă umană. În fapt, după aceste informaţii, cititorul însuşi poate reacţiona precum Sarah.
>
> Privind lucrurile din perspectivă umană, Dumnezeu pare a reacţiona ca şi cum nu ar deţine informaţiile pe care cititorul le aflase în versetul 11 (funcţia de reproducere a Sarei încetase pe cale naturală). Şocul pe care se scontează provine tocmai din această gradaţie şi are rolul de a aminti că lui Dumnezeu toate îi sînt cu putinţă, fundament afirmat cu tărie divină (versetul 14); la sfîrşitul versetului 15, concluzia este că una dintre îndatoririle fiinţei umane este de a crede cu tărie în Dumnezeu. Deşi adecvat contextului (începuturile relaţiei dintre primul om al poporului ales şi Dumnezeu), exemplul constituie un tip de primă „minune” dintr-un lung şir de acelaşi fel, în care Dumnezeu lasă fiinţei umane liberul-arbitru, aşteaptă dezvoltarea şi exersarea capacităţilor acesteia, după care, intervine cînd totul pare pierdut.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

Privitor la actul de a rîde al Sarei, vezi şi jocul de cuvinte din *Gen*., 21, 6: „Rîs au făcut mie Domnezeu, cum tot varecine va auzi rîde-va cu[171] mine”.

V.6. În contextul în care cunoştinţele de biblistică, teologie, filosofie, cosmogonie erau sărace, bagajul cultural al traducătorului fiind constituit de una sau două limbi străine, la care se adăuga o cantitate de pioşenie, urmarea unei singure versiuni sau centrarea cu fidelitate pe una din versiunile urmate era calea sigură către traducerea aproximativă sau greşită, către interpretarea unui text bogat în concepte solicitante.

V.6.1. Fidelitatea faţă de textul de tradus poate fi atît de constrîngătoare încît să dispară limitele de prudenţă impuse de propriul sistem, caz în care se poate ajunge la slăbiciuni ale traducerii cum este cea dată de lipsa unei precizări fundamentale. În: „Şi o puse în sîn şi iară o luo afară, iaca era *zgăiboasă* ca şi neaoa” (PO, *Ex*., 4, 6) era de redat: „Quam cum misisset in sinum, protulit leprosam instar nivis”. Comparaţia evidenţiază faptul că mîna era nu leproasă aşa cum leproasă

[171] Deşi textul maghiar nu îngăduie o altă traducere decît cea de mai sus (*énuelem* este cît se poate de neechivoc), prepoziţia aceasta este în măsură să arate că traducătorul PO a înţeles versetul, chiar dacă nu complet, căci este de presupus că îi lipseau cunoştinţele de limbă ebraică. *Iţchac* יִצְחָק este un nume care provine din (sau doar face un joc de cuvinte cu) rădăcina ‘rîs, a rîde’. Este greu de ştiut dacă asocierea cu rîsul în sine al celor doi soţi nu este o etimologie populară, o explicaţie post factum, cert este că sensul numelui lui *Iţchac* se referă la bucuria celor doi bătrîni de a avea mult doritul copil. Universal umană şi uşor de regăsit în multe limbi, această modalitate primitivă, prin care o abstracţie este redată printr-o figură, a căpătat vigoare datorită circulaţiei *Bibliei*, fiind des întîlnită aici.

Astfel, bucuria, sentimentul împlinirii, dar dublat de speranţe neşovăielnice pot avea ca formă simplă de exprimare o reacţie fiziologică şi psihică numită *rîs*. La acest semn se referă Sarah (care afirmă că Dumnezeu i-a făcut o mare bucurie, iar cunoscuţii care vor afla se vor bucura împreună cu ea) în mod direct, dar el semnifică amestecul de sentimente mai sus schiţat. Centrală rămîne explozia de bucurie.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

este zăpada, ci datorită leprei era albă precum zăpada. Nici textul din BB nu face precizarea: „Şi băgă mîna lui în sînul lui şi scoasă mîna lui den sînul lui şi să făcu mîna lui plină de bubele stricăciunii ca zăpada”, după: καὶ ἐξήνεγκε τὴν χεῖρα ἀπὸ τοῦ κόλπου αὐτοῦ, καὶ ἐγενήθη ἡ χεὶρ αὐτοῦ ὡσεὶ χιών.

V.6.2. Mergînd întru totul pe urmele textului slavon, CV şi CP fac un împrumut[172] prin: *podnojiia* (< vsl. **подъножие** ‘ὑποπόδιον, scabelum’, ceea ce şi apare în textele grecesc şi latinesc) (FA, 7, 49; *Iac*., 2, 3).

Deosebit de acest comportament este cel al preotului Bratul care, atent la inteligibilitatea textului, dar şi căutînd şi găsind o altă cale şi o altă soluţie, prezintă, pe aceeaşi poziţie, ***dedesuptul***. Diferenţa este de natură să arate că opţiunile secolului al XVI-lea nu erau limitate neapărat datorită nivelului de dezvoltare a limbii, ci contribuiau şi intenţiile traducătorilor şi disponibilităţile acestora de a găsi soluţii în propria limbă. Desigur, sporirea contactelor interne (prin circulaţia textelor şi a cărturarilor) putea conduce la observarea şi compararea soluţiilor, urmată de solicitatea şi exersarea capacităţilor limbii, proces generat şi stimulat de însuşi travaliul de traducere, după cum se vede din soluţiile secolului următor, cînd NTB şi BB prezintă, în ambele locuri, forme ale subst. *razim*.

Exemplul permite să se observe atît disponibilitatea de a urma textul de tradus şi de a împrumuta material lexical de la acesta, cît şi respingerea acestei idei, urmată de căutarea altei căi de soluţionare, prin echivalarea cu un termen românesc, chiar în cazul în care limba română nu oferea prea lesne soluţia optimă (lucru destul de dificil, de altfel, în acest caz).

V.6.3. În tendinţa sa de a supune totul unei analize amănunţite, nelăsînd să treacă în această versiune nimic din ceea ce nu ar corespunde concepţiei autorilor, care era aceea a urmării fidele a textului grecesc, BB poate ajunge la greşeala de traducere.

[172] Termenul apare şi în alte texte vechi, precum *Psaltirea Scheiană*.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

Cazul este cu atît mai important de menţionat cu cît cei ce au lucrat la acest text aveau posibilitatea de a reflecta la soluţiile NTB, pe care îl revizuiau, înainte de a le respinge categoric. Sub FA 13, 18, faţă de: „răbdă năravele lor în pustie” (NTB), apare: „i-au purtat cu biruinţă în pustie” (BB), unde se traduce: ἐτροποφόρησεν αὐτοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ, în *Vulgata*: „mores eorum sustinuit in deserto”[173]. Verbul de tradus era gr. τροποφορέω ‘supporter le caractère de quelqu’un, se plier à ses habitudes’. În loc de aceasta, se pare că autorii BB identifică aici, în mod greşit, elementele compusului. Judecînd după soluţia lor, se pare că au descompus forma în τρόπαιον ‘trophée’, substantiv care făcea parte dintr-o familie lexicală ce se referea la victoria repurtată în confruntări armate, şi φορέω ‘porter ça et là’. Cazul acesta ilustrează tendinţa traducătorului şi a revizorilor BB de a descompune structurile din textul grecesc şi de a le calchia, textul revizuit (NTB) devenind doar text consultat.

> Aproximativ în acelaşi fel, în secolul al XVI-lea, Coresi produce greşeli care, comparativ cu cele din CB, aparţin unui alt nivel de cunoaştere. În: „scoală-te dintru aşternutul său” (CB, FA 9, 34), „scoală-te şi te întinde” (CP), adică „surge et sterne tibi”, pentru Bratul, confuzia pleacă de la vsl. **постелꙗ**, care era un substantiv cu sensul ‘στρωμνή, lectus’, ‘στρῶμα, stratum’. Autorul CP, înţelegînd că este vorba despre un verb, a tradus astfel gr. στρῶσις, însă cu reflexivul în acuzativ, textul grecesc conţinînd pronumele în dativ σεαυτῷ, de unde şi diferenţa. În cele din urmă greşeală pleacă de la (şi duce la) neînţelegerea sensului frazei.

V.6.4. Aceeaşi urmare a textului străin poate conduce uneori la apariţia unor structuri şi sintagme incompatibile cu sistemul în care acestea intră. Datorită concepţiei de la baza sa, BB conţine o abundenţă

[173] CB şi CP prezintă verbul *a hrăni*, redînd vsl. **прѣпитати**. Versiunile slavone ale secolului al XVI-lea confundă, probabil, verbul din textul grecesc cu τροφέυω ‘nourrir’, confuzie permisă, chiar stimulată, de context.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

de calcuri[174]. Prin dificultăţile ridicate în calea descifrării lor de către cititor, unele dintre acestea arată – mai mult decît altele – că autorii BB erau mult mai legaţi de respectarea textului grecesc şi de voinţa de a transla acele modalităţi de conceptualizare şi de exprimare decît de grija pentru cititor.

V.6.4.1. Astfel apar: „Şi pre-mpăratul Gheii l-au spînzurat pre un *lemnu geamăn* şi era pre lemnu pînă la vreame de sară (...)" (BB, *Iosua*, 8, 29). Sintagma în discuţie apare în textul grecesc sub forma: ξύλον διδύμου, ceea ce ar însemna 'copac al cărui trunchi se bifurcă'. Traducerea românească apare ca fiind fidelă, dar aici calea nu este cea adecvată, efortul fiind ineficient deoarece forma rezultată nu se constituie într-un echivalent de sens acceptabil.

V.6.4.2. Greu comprehensibilă pentru cine nu cunoaşte ce apare în sursă este şi sintagma subliniată în: „Şi tămîia preste ceale înalte, şi preste cerdacuri, şi dedesuptul a tot *lemnul des*" (BB, *2Paralip.*, 28, 4), unde se redă astfel gr: ξύλου ἀλσώδους, faţă de „arbre vert" (Segond); „arbre verdoynat" (B.Jer.), „green tree" (K.J.), „grünen Bäumen" (B.germ.), versiuni în care traducerea se împlineşte.

V.6.4.3. La fel se întîmplă în cazuri precum: „Să nu sădeşti ţie *desiş* tot lemnul lîngă jîrtăvnicul Domnului Dumnezăului tău să nu faci ţie" (BB, *Deut.*, 16, 21), adică: „Non plantabis lucrum, et omnem arborem iuxta altare Domini Dei statuam" (*Vulg.*); „Şi au făcut fiii lui Israil răul înaintea Domnului şi au uitat pre Domnul Dumnezeul lor şi au slujit valimii şi *desişurilor*" (BB, *Jud.*, 3, 7), adică: „Feceruntque malum in conspectu Domini, et obliti sunt Dei sui, servientes Baalim et Astaroth" (*Vulg.*); „Greşit-am căci am lăsat pre Domnul şi am slujit la Vaalimi şi *desişurilor*" (BB, *1Împ.*, 12, 10), adică: „Peccavimus, quia dereliquimus Dominum, et servivimus Baalim et Astaroth" (*Vulg.*).

În textul grecesc, pe respectiva poziţie stă forma ἄλσος 'bois (sacrée); 'tout emplacement consacré, même sans arbres, enceinte sacrée'. Gr. ἀλσώδης avea sensurile 'boisé; qui croit dans les bois'.

[174] Pentru prezentarea şi explicarea lor, vezi *Studiile lingvistice* lui Vasile Arvinte, din MLD I, II, III, IV, V, precum şi din *Biblia 1688*, I.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

Acest termen redă ebr. ***ascherim*** ‘idoli’ care se referă de obicei la statuetele închinate Astartei. Este greu de crezut că fără explicaţii suplimentare cititorul român reuşea să înţeleagă despre ce este vorba. Altminteri, *desiş* s-a încărcat prin calc semantic cu încă un sens, dar care nu a rezistat.

V.6.4.4. Pentru exemplul următor, din PO, nu se poate spune în mod tranşant că ar fi vorba despre o greşeală, chiar dacă este foarte probabil ca lucrurile să se prezinte astfel. Cazul, însă, foloseşte la a sesiza felul în care experienţa traducătorilor îi ajuta pe aceştia în a rezolva (nu mereu cu succes) dificultăţile date de exerciţiul redus al limbii române în direcţia formării ei ca limbă deschisă reformulării şi înţelegerii spiritualităţilor generate de alte limbi. În astfel de cazuri, calcul şi inovaţia semantică par a rezolva, cel puţin pentru moment, problemele traducătorului. Rămîn cele ale textului deoarece soluţiile nu mereu sînt satisfăcătoare. Sub ***Ex.***, 3, 7, PO prezintă: „vădzut-am *călcătura* oamenilor miei în Eghipet şi strigatul lor (...)”, echivalare nepotrivită a magh. *nyomorusagat*. În Segond apare: *souffrance*, în B. magh.: *nyomorúságát*, în textul latin: *afflictionem*, în cel grecesc: τὴν κάκωσιν.

Rădăcina termenului folosit în versiunea maghiară este *nyomás* ‘apăsare, presiune, copleşire’, derivatele putînd forma cuvinte care, pe această bază şi păstrînd nucleul de sens, să aibă variate sensuri, dar care doar precizează felul în care se îngustează sfera nucleului semantic: *nyomasztó* ‘apăsător, presant’; *nyomban* ‘numaidecît, îndată’; *nyomat* ‘stampă, imprimare, tipăritură’; *nyomdok* ‘urmă’; *nyomó* ‘apăsător, buton’; *nyomos* ‘întemeiat, temeinic’; *nyomozás* ‘urmărire, investigaţie’; *nyomul* ‘a se înghesui, a înainta’; *nyomor* ‘mizerie, sărăcie’; *nyomorult* ‘nenorocit, mizerabil, calic, prăpădit’; *nyomorúság* ‘mizerie, sărăcie’.

Traducătorul maghiar utilizează termenul în conformitate cu uzurile limbii maghiare şi cu valorile termenului. Traducătorul român, însă, traduce rădăcina, apoi redă intuitiv, încercînd să polisemantizeze astfel cuvîntul, de fapt să-l plieze nevoilor sale. Pare o încercare de calc semantic.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

V.6.4.5. Situaţia este asemănătoare cu cea de sub *Ex.*, 32, 25: „Deaca vădzu Moisi că nărodul *fu prădat*, că Aaron *prădase* ei pre ruşinea lor între aleaneşii săi (...)” (PO), în textul maghiar: „Mikor Moses latta volna, hogy à nép meg *fosztatot* (Mert Aaron meg *fosztotta* vala öket szegyenségkre, az ö ellenségec közet) (...)”. În textul grecesc secvenţa este: καὶ ἰδὼν Μωυσῆς τὸν λαὸν ὅτι **διεσκέδασται** (**διεσκέδασε** γὰρ αὐτοὺς Ααρων ἐπίχαρμα τοῖς ὑπεναντίοις αὐτῶν), formele greceşti subliniate redînd cu putere ideea de dispersie, de răspîndire haotică.

Este o cale prin care se semnifică ruina spirituală şi sufletească cu care s-a confruntat Moise după ce a coborît de pe munte. După toate eforturile şi caznele prin care nu doar Moise, ci şi poporul său trecuseră, totul se năruie şi se spulberă în urma unui singur gest indisciplinat al unui neam ce încă nu cunoştea autostăpînirea şi nu făcuse suficiente eforturi pe drumul de la instincte către principii. Ideea de redat era că poporul ajunsese în stare de haos, iar Aaron permisese această situaţie, spre ruşinea poporului în faţa duşmanilor săi[175].

[175] Este una dintre acele întîmplări semnificative care arată contrastul, uman în fond, dintre forţa luminii şi a întunericului prin care Israel mereu trece (tăria unui popor monoteist între popoare idolatre, slăbiciunea aceluiaşi popor care adesea cade pradă idolatriei). Întrucît Legea nu decurge din tendinţele naturale şi din ideile poporului, ci este doar creuzetul în care treptat se formează spiritul şi ideile poporului şi se reformează tendinţele acestuia, aplecarea către idolatrie şi politeism va ieşi la iveală periodic (chiar şi sub forma exceselor inverse). Dintr-o anumită perspectivă, istoria poporului evreu este o istoria rafinării. După gestul lui Cain, prin naşterea lui Set, apoi întîmplarea cu cei trei fii ai lui Noe, apoi trecerea în prim-plan a lui Iacov, a unora dintre fiii săi, toate întîmplările din vremea lui Moise etc. nu reprezintă altceva decît motive şi efecte ale unor separări care vor conduce la alegere şi rafinare.

Rămîne lumina ca o constantă întrucît, spre deosebire de alte popoare, revenirea din idolatrie se făcea la aceeaşi religie şi, mai ales, deoarece Moise, eroul civilizator prin excelenţă, cel care a avut tăria absolută de a reuşi singur, doar cu Legea lui Dumnezeu, i-a făcut să înţeleagă că Legea este una morală şi practică, deopotrivă, deoarece caută justiţia lui Dumnezeu, pentru a o înţelege

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

Dacă – într-un mod care se repetă[176] – nu este vorba despre o confuzie între verbele magh. *foszt, -ottam, -ott* ‘a scărmăna, a desface’ şi *fosztogat* ‘a prăda, a jefui’, atunci traducătorul român aduce în română un uz caracteristic limbii maghiare, unde corespondentul verbului românesc *a prăda* este utilizat din plin în acest fel. Este posibil ca această situaţie să fi fost facilitată de interpretarea gestului lui Aaron – care a făcut un idol din aur – ca echivalent cu o înşelăciune, evreii dînd aurul degeaba, întreg poporul fiind înşelat în momentul în care a venerat o astfel de creaţie a omului. Totodată, însă, este posibil ca, fără a se greşi verbul de tradus, *a prăda* să fi fost folosit pentru că acest proces implică şi ideea de ‘dispersie, dezorientare, deposedare spirituală, sufletească’. Datorită posibilităţii ridicate de confuzie a celor două verbe maghiare, precum şi a existenţei a numeroase astfel de situaţii, rămîne, totuşi, dificil de acceptat această din urmă ipoteză.

De multe ori traducătorii ne procură dovada că, pe anumite porţiuni, sistemul lingvistic şi uzul din limba de tradus erau insuficient stăpînite. Pe de altă parte, adesea, traducătorii erau siliţi să caute în propria limbă ceea ce nu exista acolo, de aceea prelucrau cum puteau materialul pe care îl aveau, orientîndu-se după modelul străin. Faptul este lesne de observat în cazul în care textul de tradus prezintă uzuri metaforice, sensuri figurate ori speciale, echivocuri etc.

Ultima ipoteză a fost totuşi menţionată, întrucît aceiaşi traducători dovedesc uneori că s-au descurcat în faţa unor astfel de probleme, că au înţeles spiritul în care este construit textul de tradus, că au deprins tehnicile de construcţie ale unui text echivalent în limbile lor şi că pot utiliza resursele limbii-ţintă în acea direcţie (uneori chiar în locuri în care în textul de tradus nu există astfel de situaţii ori de construcţii). Oricare ar fi realitatea, cazul permite pătrunderea în adîncimea nivelurilor la care limba se plămădeşte.

şi aplica, iar omul, creaţie a lui Dumnezeu, nu a fost creat pentru sine, ci pentru a împlini Legea Eternului.

[176] Vezi şi PO, *Gen*., 42, 36: „Zise, derept aceaia, Iacov, tatăl lor: «Prădatu-m-aţi de cătră feciorii miei. Iosif nu-şi e, Simion încă nu-i acasa, şi pre Veniamin încă vreţi să-l duceţi»”. Vezi şi PO, *Gen*., 43, 14.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

V.6.4.6. Diferite forme de neînţelegere a textului generează în actul traducerii dorinţa de a-l urma pe acesta îndeaproape sau, uneori, urmarea prea fidelă a texului tradus generează o anume obscuritate la nivel semantic. Scrupulozitatea poate conduce la apariţia unor modalităţi de exprimare ce nu puteau fi viabile ca modele pentru limba română. În: „Fă noao Dumnezei *de ceia ce mearge-vor naintea noastră*” (CB, FA 7, 40), în CP: „(...) *cei ce nainte mearge-vor înaintea noastră*”, era de redat ‘qui praecedant nos”, în textul grecesc: οἳ προπορεύσανται ἡμῶν, în cel slavon: **иже прѣдѧ идет прѣдѧ нам** . Conceptul ‘antemergător’ este înţeles, probabil, de ambii traducători numai că autorul CP traduce cuvînt cu cuvînt ceea ce apare în textul slavon.

V.6.4.7. Desigur, sînt situaţii în care tocmai urmarea textului de tradus conferă garanţia că traducerea este corectă. Dacă traducerea încearcă, în astfel de situaţii, să-şi croiască un drum propriu, nereuşita este aproape garantată. Sub *Ex*., 1, 19, PO prezintă: „nu sînt aşa evreianele cumu-s muierile eghiptiiane, că iale au mîndrie de-a moşirea şi mainte de ce venim la iale nasc”. Faţă de acesta, BB prezintă: „«Nu-s ca muierile eghipetului ovreaicile, pentru că nascu mai nainte de cum a întra cătră dînsele moaşele;» şi năştea” ceea ce urmează cu fidelitate textului grecesc: Οὐχ ὡς αἱ γυναῖκες αἱ αἰγύπτιαι αἱ ῾Εβραῖαι τίκτουσιν· τικτουσι γὰρ πρὸ τοῦ ἐλθεῖν πρὸς αὐτας τὰς μαίας, καὶ ἔτικτον. Pe lîngă faptul că acest verset prezintă o diferenţă formală faţă de corespondentul său din BB, ceea ce surprinde este utilizarea în acea poziţie a subst. *mîndrie*. Compararea textului grecesc cu cel maghiar arată că diferenţele dintre cele două sînt date de alte cauze decît cele obişnuite. Mai mult decît textul grecesc, dă de bănuit textul latin: „Non sunt Hebraeae sicut Aegyptiae mulieres: ipsae enim obstetricandi habent scientiam, et priusquam veniamus ad eas, pariunt”. Alături de faptul că textul latin diferă sub aspect formal de cel grecesc - ceea ce întăreşte ipoteza că acesta era un punct slab al textului sau că se produseseră unele prelucrări în acest loc -, devine evident faptul că ambele texte, grecesc şi latin, încearcă să eufemizeze o exprimare.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

> Privind lucrurile din perspectivă hermeneutică, este dificil de crezut că nişte moaşe, aduse înaintea faraonului pentru a da socoteală de faptul că nu duseseră la bun sfîrşit porunca sa, ar fi fost atît de temerare şi lipsite de raţiune încît să-l înfrunte în mod inutil pe acesta, vorbind în mod deschis dispreţuitor la adresa femeilor egiptene şi laudativ la adresa celor din neamul robit; după care să fie lăsate libere, poporul evreu să le construiască case şi să le cinstească apoi, toate acestea sub ochii egiptenilor.

Textul ebraic devine astfel singurul în măsură să lumineze lucrurile. Aici femeile evreice sînt caracterizate prin כִּי־חָיוֹת הֵנָּה. Ceea ce apare în textul ebraic corespunde foarte bine cu ceea ce găsim în textele maghiare, spre exemplu. Textul de la baza PO, neurmat cu maximă fidelitate, după cum se va vedea, prezintă: „A Sido aszszonyálatoc nem olyãac, mint az Egiptusbeliec, mert vastagoc (...)", adică 'femeile evreice nu sînt precum cele egiptene, (că)ci sînt *viguroase*'. Versiunea maghiară modernă prezintă, credem, traducerea optimă, care surprinde întocmai ideea care era de redat. Termenul subliniat este înlocuit în B.magh. prin *életerősek*, ceea ce înseamnă 'vitalitate', 'forţă, capacitate de a trăi, cu tot ceea ce implică viaţa'.

De data aceasta, diferenţa faţă de egiptence ar fi fost datorată propriei concepţii asupra Creaţiei, deci tolerabilă. Considerînd că ideea de redat era aceasta, forma sub care a fost lansată, şi care se observă mai sus, era ceva mai crudă. O soluţie pe deplin satisfăcătoare a fost imposibil de găsit, de aceea traducerile vechi şi moderne nu o prezintă. Fiind greu de îndeplinit toate condiţiile impuse de textul ebraic în ansamblu (ca exprimare, ca sens şi sugestii), probabil că aceea utilizată în vechea traducere maghiară, în unele texte germane şi englezeşti este cea mai apropiată de textul ebraic. Rămîn greu de neacceptat soluţiile eufemizante din textele grecesc şi latin, textul ebraic fiind cît se poate de limpede. Este important de arătat că segmentul acesta de text este caracteristic Elohistului, particularizat prin rigurozitate, stil sobru, sever, o mentalitate tradiţionalistă, proprie mediului profetic, o expresie directă, uneori esoterizantă, dar nu eufemizantă. Mai mult, aceasta este soluţia rabinică, ceea ce, din punctul nostru de vedere, este de natură să

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

confere maximum de credit traducerii. Interesante sînt comentariile pe care această soluţie le poate isca[177].

Traducerile care nu sînt fidele textului ebraic pierd soluţia rabinică, în fapt nu o interpretare în adevăratul înţeles al cuvîntului, ci o cheie reală de înţelegere a versetului, singura prin care se revelă adevărul şi sensurile profunde ale versetului. Moaşele îi indică faraonului superioritatea neamului lor într-un mod cît se poate de subtil (dintre cei prezenţi, toţi cei care vor înţelege ceea ce ele spun vor rămîne înfricoşaţi pe moment şi nu vor îndrăzni să facă ceva rău moaşelor, cei care nu vor înţelege vor lua cuvintele în sens literal – precum traducătorii şi majoritatea interpreţilor textului biblic) şi prin afirmarea unei relaţii intime cu ordinea Universului.

Date fiind valorile semantice ale termenilor cu care cuvîntul ebraic din text a fost echivalat, precum şi datorită concepţiilor referitoare la relaţia dintre animal şi om, ceea ce spun moaşele a putut părea a fi ‘evreicile sînt ca nişte biete animale şi, datorită robusteţii lor îşi aduc puii pe lume precum acestea, fără a avea nevoie de ajutor uman’.

În realitate, ceea ce spun moaşele are un cu totul alt sens, pe care numai lectura textului în cheie rabinică îl poate dezvălui. Moaşele spun că ‘evreicile au calitatea de a naşte firesc, aşa cum Dumnezeu o rînduit acest proces, neavînd nevoie de ajutor extern’. De fapt, ele afirmă relaţia intimă a neamului evreu cu natura, cu Universul şi cu Divinitatea. Moaşele spun că neamul evreilor nu este unul de rang

[177] Comentariul prilejuit de versetul 19 din ediţia bibliei comentate de Menochius (vezi *Bibliografia*) este următorul: „*Obstetricandi habent scientiam*. Hebraice est חיות *chaiot*, quod vivaces, vel vivificantes significat. Sensus est: ipsae sunt solertes, vivaci et sagaci ingenio, ideoque obstetricandi habent scientiam. Vel, ipsae vivaces, et vedetae sunt, et antequam obstetrix adsit, foetum edunt vividum et validum; vel, ipsae sunt vivificatrices, scientes scilicet partum vivum educere. Nec displicet quorumdam rabbinorum explicatio, qui interepretantur: Ipsae similes sunt bestiis, quae dum pariunt non egent obstetricius. Sic potuerunt loqui obstetrices, odium et despectum Hebraeorum simulantes, et illum, beneficio quod in illas conferebant, praetexentes. *Chaiot* bestias significat.”

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

secundar, perpetuarea sa nu este un proces asistat, care să aibă nevoie de ajutor pentru a se produce. Dimpotrivă, nefiind nicicum peiorativ, termenul חיות *chaiot*, 'bestie, fiară' desemnează cea mai înaltă clasă de îngeri, arhetipurile pe a căror bază Dumnezeu a creat lumea şi se referă la primordialitatea (în sensul cel mai elevat şi mai onorant), consubstanţialitatea cu esenţele naturii şi ale Universului, forţa vitală cea mai pură, derivată direct din actul divin creator.

De aceea considerăm că o soluţie precum cea din textul maghiar reuşeşte să sugereze şi să redea în modul cel mai clar şi mai fidel sensul care era de redat, fără a falsifica forma. În fapt, traducerile greacă şi latină sînt, în acest punct, mai degrabă nişte interpretări făcute în funcţie de realităţile sociale, de mentalitatea şi uzurile lingvistice din cele două lumi în care se traducea (ceea care, în sine, nu este de natură să distorsioneze textul), dar fără a ţine seamă şi a păstra relaţia necesară cu textul ebraic, fără a urma sensurile profunde şi reale ale acestuia.

Astfel de situaţii rezultă din reinterpretarea textului prin prisma unor filosofii diferite, prin adecvarea acestuia la realităţi diferite ori modificate, conforme cu cele din culturile în care se traduce, dar neconforme celor din spiritualităţile de la care se traduce.

> Un caz de resemantizare a aceluiaşi cuvînt, care capătă, prin traducere, o nouă notă de conţinut apare în: „Muierile încă care era *mîndre* cu mînule torcea (...)" (PO, *Ex.*, 35, 25) (magh. *bölchec* 'înţelept, chibzuit, prevăzător, filosof'), unde ideea de redat era 'îndemînatic, dotat, măiestru, iscusit'. În vechea română *mîndru* nu avea printre sensurile sale pe acela de 'în-de-mînare', de 'capacitate ridicată şi abilitate în a executa un meşteşug', 'meşteşugar dăruit de Dumnezeu, ager la minte, îndemînatic, capabil să înţeleagă să conceapă şi să făurească', dar asocierea cu 'iscusit' nu este deplasată, dată fiind comunitatea dintre cele două sfere semantice atunci cînd este vorba despre calităţile intelectuale ale cuiva, abia *dibaci* îndepărtîndu-se oarecum de *mîndru*. În acest caz (care, de altfel, nu este singular în PO), dacă nu este vorba despre o echivalare mecanică[178], ar putea fi vorba despre o încercare de

[178] După cum se poate constata din analiza multor situaţii care apar în vechile texte româneşti (astfel de exemple apar şi în prezenta lucrare),

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

calc semantic, după termenul maghiar. În sprijinul acestei valori a termenului în PO vin şi alte situaţii. Astfel, sub *Ex.*, 35, 10, unde este vorba despre construcţia Cortului şi a Arcei Legămîntului, făcîndu-se apel la meşteri, se spune: „Şi cine e dentre voi *mîndru* să vine şi să facă acealea ce Domnul au poruncit". De asemenea sub *Ex.*, 35, 31-33, apare: „Şi l-au împlut cu Duhul lu Domnedzeu, cum *mîndru*, înţelegătoriu şi ştiutoriu să fie, Întru toată măiestriia a lucra den aur, argint şi den arame, Pietri a scobi şi a le încheia, leamne cu măiestrie a ciopli şi a face tot fealiul de lucru".

Deşi, precum se poate şi de mai sus vedea, se utilizează şi termenul *măiestrie*, mai potrivit pentru a reda ideea 'îndemînare, abilitate, capacitate de a executa o activitate manuală care poate îmbina şi apoi transforma utilul în artistic', pe de o parte nu se poate cere prea multă specializare şi nuanţare termenilor pe care limba îi avea la dispoziţie, pe de altă parte, se pot constata diferenţe între mărimea sferelor termenilor utilizaţi[179]. (vezi şi *Ex.*, 28, 3, unde este vorba despre „cei înţelepţi la

adeseori, traducătorul confruntat cu un termen străin ce avea mai multe sensuri, cărora le corespundeau în română mai multe cuvinte, utiliza în traducere acel termen românesc care echivala sensul de bază sau pe cel mai puternic, al respectivului cuvînt străin. Un astfel de exemplu apare sub *Ex.*, 19, 2, unde lat. „castamentati sunt in eodum loco", tradus în maghiară prin „tabort iaranac ot".

Neînţelegînd exact despre ce este vorba, traducătorul PO va echivala prin: „îmblară tabăra acolo". Aceasta este una dintre acele situaţii în care este dificil de spus cu certitudine că traducerea ar fi greşită. Cu toate acestea, valoarea termenului *iaranac* din textul maghiar este echivalentă cu cea a verbului din textul latin, dar împreună numai împreună cu subst. *tabort*, fiind vorba despre 'aşezarea unei tabere militare'. Fireasca deosebire se referă la aceea că procesul este conceput şi exprimat cu mijloacele limbii maghiare. Verbul magh. *jár*, derivatele sale, precum şi celelalte cuvinte din familia sa cunosc numeroase contexte, sintagme şi expresii în care apar, cu diferite grade de specializare, în multe dintre acestea fiind vorba despre expresii idiomatice. După cîteva sute de ani, B.Magh., spre exemplu, utilizează, în acelaşi loc, sintagma „Táborukat (...) ütöttek", care, tradusă în acelaşi fel în care s-a procedat în PO, ar genera structura *„bătură tabără".

[179] În ceea ce priveşte primul aspect, limba română tocmai se exersa în a urma diferenţele, uneori fine, alteori necaracteristice limbii române, pe care

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

cuget" şi care sînt chemaţi să-i facă „veşmintele lui Aaron"; apoi, în *Ex*., 31, 3-4, unde Vesaleel este „împlut cu duhul lu Dumnedzeu, cu mîndrie, înţelepciune, cunoştinţă şi cu toată măestriia"[180], de asemenea, tot în PO, *Gen*., 41, 39, unde, după ce Iosif tălmăceşte visele Faraonului şi îi face acestuia recomandări spre aprovizionare, Faraonul consideră că cel mai potrivit pentru a organiza, a conduce şi a exploata noua instituţie este cel care a gîndit-o şi îl numeşte pe Iosif „înţelept şi mîndru" (în magh. „eszess es bölch").

Chiar dacă în exemplele de mai sus este vorba despre obiecte situate în ordinea sacralităţii, a căror realizare conform indicaţiilor divine nu putea fi lăsată la îndemîna unor simpli meşteri, rămîne o realitate faptul că, în concepţia ebraică, înţelepciunea ca trăsătură are o puternică componentă practică, meşteşugarul fiind nu doar îndemînatic şi iscusit, ci şi înţelept[181].

Pe de altă parte, deşi nu putem nega vechilor traducători şi limbii române capacitatea de a face distincţii fine, cel puţin uneori, nici nu trebuie operate analize ca şi cum atît traducătorii, cît şi limba română ar fi funcţionat mereu la cotele maxime (pe care doar rareori le atingeau).

---

textul biblic le avea. În ceea ce priveşte cel de-al doilea aspect, seriile sinonimice care apar în textele româneşti, fără a avea corespondenţi în textele străine de tradus, aveau, uneori, tocmai rolul de a încerca să acopere nevoile semantice ale textului.

[180] Vezi şi PO *Ex*., 35, 31.

[181] În spiritualitatea ebraică virtuţile intelectuale sînt preponderent practice. Înţelepciunea este arta succesului, a reuşitei obţinute prin urmarea întocmai a unui plan bine întocmit. Este nevoie, aşadar, de un plan bine gîndit, coerent articulat, care să prevadă tot felul de posibilităţi, ceea ce înseamnă că acela care întocmeşte planul are capacităţi intelectuale ridicate. Totodată, însă, pasul următor este decisiv: aplicarea planului. Acest pas nu necesită doar procesele de ordin cogitativ, ci şi abilităţi de ordin practic, experienţă asimilată, voinţă, supleţe în gîndire şi în acţiune, instincte bine adaptate la realitate.

Conducătorii, în general, sînt cei care trebuie să aibă neapărat o astfel de înţelepciune, în parte nativă, dar care, în cazuri excepţionale, poate fi dobîndită şi pe alte căi decît cele supuse timpului: „Iosue vero filius Nun repletus est Spiritu sapientiae, quia Moyses posuit super eum manus suas. Et oboedierunt ei filii Israel, feceruntque sicut praecepit Dominus Moysi".

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)

> În primul cap al *Exodului* din PO, în versetul 10 noul Faraon spune: „Veniţi cu mîndrie să-i călcăm pre ei (…)”. De data aceasta, textul maghiar prezintă forma *ockal*, aceasta mult mai potrivită pentru a reda ideea ‘înţelepciune practică’ decît cea utilizată în rest (*bölcs*).

Din această ultimă perspectivă, se poate considera că traducătorul PO a înţeles şi, în consecinţă, a vrut se traducă ‘femeile evreice nu sînt precum cele egiptene, (că)ci au ştiinţa şi capacitatea de a naşte fără ajutorul moaşei’.

BDD-B3-07 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 15:01:27 UTC)